

สิ่งทั้งหลาย ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง
เกิดจันนี้ ตั้งอยู่ ดับไป

พุทธทาส อินทปัญโญ

วิธีปฏิบัติธรรมทางลัด

วิธีปฏิบัติธรรมทางลัด

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาดัณ्डบที่ถูกต้องและสมบูรณ์

เป็นธรรมสังการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๕

จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแพร่วิถีปฏิบัติ
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

นี่จะเป็นข้ออะไร ถ้าหากเป็น โดยที่ ประการอยู่ ดังข้อนี้
ในร่างของมนุษย์ เดิมไม่ไร้ที่ใด ? และแม้แต่คน
คนหนึ่งๆ ละได้รูปประไปจนละไร ถ้าใครจะเอา ได้มีแต่การ
รวมกัน จากความรู้อีกเท่าใด ไม่เป็นมนุษย์ ไร้ที่ใด และ
ยังอื่น ๆ อีก?

C

หนังสือธรรมะ ทุกเล่ม เมื่อจะอ่านต้องอ่านไร ก็ยังมีข้อ
ในหนังสืออยู่บ้าง! แม้ธรรมะ ละข้อนี้บ้าง ก็ข้อนี้
คือ วิถีสอง อธิบาย ให้เข้าใจไว้แล้ว มีอะไร? ข้อนี้
กล่าว สอนว่า ให้คนได้เข้าใจไว้ ให้รู้ไว้ไว้กว่า ดี
ให้ดูข้อนี้ และพร้อมธรรมะ ฝรั่งได้ ละก็ยังมีคนสอน
ให้ฟัง, ให้ฟัง ละสอนวิธีทำ คำ คำว่า วิถีสอง
เป็น ใจไม่ติดข้องใจเลย.

การที่ ธรรมะ ให้แก่เราแล้ว แม้โดยที่เราได้แต่ธรรมะใน
ลักษณะนี้ ก็ยังไม่มีอะไรให้เกิดความสันติในธรรม ถ้าใคร
ได้ไปฟังธรรม; ที่เราได้ นี้คือสอนให้เรา ต่อที่นั่นแหละ
ข้อนี้ว่า มีดังนี้ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ
ถ้าได้ฟังแล้ว ใจก็เหมือนมนุษย์ หุ่นแล้ว ใจนี้ของสัตว์แล้ว
แล้วนี่ ๆ ๆ ๆ ๆ

พุทธทาส อิมพริมา

ได้มาฟังธรรม, ใจ
ก็เห็นด้วย ๑๖

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นอธิบดีกรมการศาสนา เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๗๖

สารบัญญ

บทที่ ๑ ปรับความเข้าใจ ๖

บทที่ ๒ พุทธศาสนานามหมายอะไร ๒๐

บทที่ ๓ ปมเดี่ยวที่ดาวแก้ว ๓๓

บทที่ ๔ การเกิดขึ้นแห่งออตตา ๕๗

บทที่ ๕ การดับลงแห่งออตตา ๗๙

บทที่ ๖ วิธีลัดออตตา ๙๒

พระพุทธรูปเจาสอนอะไร ๑๕๕

ใต้พระคม กษัตริย์จีนและกษัตริย์จีน คลำฝ่า กษัตริย์จีนและกษัตริย์จีน
 ลอริ" กษัตริย์จีนและกษัตริย์จีน กษัตริย์จีนและกษัตริย์จีน
 -อหฺระ เมื่อข้าพเจ้ายังรับราชการเป็นเลขาณกกรมเอก ประจำ
 สภาคณะอัครราชทูตไทย ณ กรุงไคโร ข้าพเจ้าได้ส่งชื่อหนังสือ
 พุทธศาสนานิกายของจีนและญี่ปุ่น ลัทธิหินยาน นิกายเซ็น และบีบี
 ตีภายในอังกฤษ มาจากกรุงลอนดอนเป็นจำนวน ๑๐ เล่ม และได้
 ใช้เวลาราวงวดหนึ่งปีอ่านคำสอนของนิกายเซ็น ข้าพเจ้าเลื่อมใสใน
 คำสอนของเขามากกว่าเพราะการสอนหลักการพุทธศาสนาของนิกาย
 เซ็นของจีนและญี่ปุ่นนั้น เป็นการสอนลัทธิที่ตั้งชื่อเรียกปฏิบัติ
 ปฏิบัติของเขาว่า "ลัทธิลัด" หรือเรียกนิกายของเขาว่า "นิกาย
 หีบพด้น" ทั้งนี้ก็เพราะว่าพวกเขาไม่สนใจพุทธประวัติและ
 เรื่องราวทั่วไปของพุทธศาสนา เขาไม่สนใจในด้านภิกษุของ
 พุทธศาสนา ไม่สนใจชื่อของธรรมะ ไม่สนใจการปฏิบัติให้ทวน
 แบบต่างๆ เขาไม่ต้องการมีบาปและไม่ต้องการได้บุญ เพราะ
 เขาคิดว่าทั้งบาปและบุญก็ยังเป็นอุปสรรคที่จะทำคนมิให้ถึงพระ
 นิพพาน ยิ่งเรื่องการหวังเอาสวรรค์เอาวิมานด้วยแล้ว เขา
 ถือว่าเป็นอคติความปรารถนาของทวารกเอาทีเดียว เขาตัดพิธีรีตอง
 ของพุทธศาสนาออกทั้งหมด เหลือเอาไว้แต่ "หัวใจ" ของ
 พุทธศาสนา กล่าวคือเรื่อง สัจธรรม เรื่องเดียวเท่านั้น เขา

จึงพร่ำสอนแต่เรื่องสุญญาตา ปฏิบัติแต่เรื่องสุญญาตา และหวังผลจากสุญญาตาอย่างเดียว ทั้งนี้ก็ตรงกับพุทธดำรัสที่ว่า “ใครได้ฟังเรื่องสุญญาตา ก็ถือว่าได้ฟังเรื่องทั้งหมดของพุทธศาสนา ใครได้ปฏิบัติเรื่องสุญญาตา ก็จัดว่าได้ปฏิบัติธรรมทั้งหมดทั้งสิ้นของพุทธศาสนา ใครได้รับผลจากสุญญาตาก็นับได้ว่าได้รับผลอันสูงสุดของพุทธศาสนา” กล่าวคือความพ้นทุกข์ไปตามลำดับ ๆ จนไม่มีความทุกข์ใจเลยแม้แต่น้อย ซึ่งเราเรียกว่า “นิพพาน” เพราะหมดกิเลสหมดความเห็นแก่ตัวอย่างสิ้นเชิงนั่นเอง

ข้าพเจ้ามิใช่เป็นคนพวก “ศรัทธาจริต” กล่าวคือข้าพเจ้าไม่ยอมเชื่อใครเชื่ออะไรง่าย ๆ ข้าพเจ้ามีมันสมอง มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และได้ประสบการณ์ของชีวิตมา ๖๐ ปีแล้ว เคยพบคนดีคนชั่ว คนสุจริตคนทุจจริต คนพูดจริงและคนหลอกลวงมามากต่อมาก และเพราะมีมันสมองพอที่จะรู้ว่าอะไรถูกอะไรผิดนั่นเอง ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าคำสอนของนิกายเซ็นนั้นถูกต้องที่สุด และไม่หลอกลวงใครเพื่อหวังประโยชน์อะไรเข้าตัว อย่างนักบวชในนิกายอื่น ๆ ได้ปฏิบัติกันอยู่ จนคนที่ไม่ใช่สติปัญญาต้องตกเป็นเหยื่อเพราะความโลภอยากได้สวรรค์ เพราะความหลงงมงายในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ

ความกลัวผีสงเทวดาจนต้องเสียเงิน และเสียรูกนหลอกลง
อย่างเต็มอกเต็มใจ

ข้าพเจ้านึกอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรหนอคำสอนของนิกาย
เซ็นจึงจะมาเผยแพร่ในประเทศไทยบ้าง ชาวพุทธไทยจะได้
เข้าถึงธรรมโดยไม่ต้องไปเสียเวลาปฏิบัติอะไรที่อะไรรู้ที่ไม่เป็น
สาระ ไม่สมตามที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายจะให้แก่พุทธ-
ศาสนิกชน พวกเราถูกสอนให้ติดขัดหาอุปาทาน ติดบุญ ติด
ตำราอาจารย์ ติดประเพณีพิธีรีตอง พระพุทธเจ้าสอนคนให้
หมดความอยาก ความยึด และความยุ่ง แต่พวกเราได้รับคำ
สอนให้อยากให้อึดและให้ยุ่ง ฉะนั้น เรื่องมรรคผลนิพพาน
จึงห่างไกลมือของพวกเราออกไปทุกวัน ๆ เลยมีคนถือกันว่า
เป็นเรื่องพ้นวิสัยของมนุษย์ในสมัยนี้ไปเสียแล้ว ใครนำเอา
เรื่องนิพพานมากล่าวมาสอน ก็ถูกหาว่าเป็นคำสอนที่เหลวไหล
พ้นสมัยที่ใคร ๆ จะทำได้ ใครนำเอาวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องมา
อธิบาย ก็ถูกนักศาสนาสสมัยใหม่หาว่าเป็นการกล่าววนอกพระ-
ธรรมวินัยหรือผิดไปจากตำหรับตำรา คำสอนที่ถูกต้องเลยไม่มี
ใครสนใจและฟังกันไม่ได้ เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังกันมาเสียนาน
นี้แหละเป็นสถานการณ์ในปัจจุบัน

ฉะนั้น การจะนำเอาคำสอนของนิกายเซ็น ซึ่งถึงแม้

จะดีที่สุด สันที่สุด และหวังดีต่อประชาชนที่สุด เข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทย ก็เห็นจะไม่มีใครเลื่อมใส และกลับจะมีการคัดค้านกันเป็นการใหญ่ เพราะความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นเดิม ๆ ของตน ว่าถูกต้องดีกว่าของใคร ๆ นั้นเอง จึงมีมานะไม่ยอมฟังคำสอนของนิกายอื่น

ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นอรรถกถาจารย์ที่แตกฉานในพระธรรมวินัยทั้งฝ่ายหินยานและนิกายเซ็น ท่านได้แปลสูตรของท่านเว่ยหล่างและท่านชวงโปซึ่งเป็น พระอริยบุคคลของนิกายเซ็นออกมาเป็นภาษาไทย และยังได้รวมความเห็นของฝ่ายเถรวาทกับนิกายเซ็น ให้เข้ากันได้จนกลายเป็นคำสอนที่ทันสมัยและสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ชนิดที่ใคร ๆ จะทำไม่ได้ นับว่าเป็นโชคดีของพวกเราอย่างยิ่งที่ได้มีหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นในประเทศไทย ไม่ต้องขายหน้านิกายเซ็นของฝ่ายจีนญี่ปุ่นอีกต่อไป หากคำสอนนี้จะมีโอกาสเผยแพร่ไปถึงประเทศต่าง ๆ ในยุโรปหรืออเมริกา ก็ยังเป็นที่อุ่มใจได้ว่าจะไม่ทำให้ชาวต่างศาสนาเขายิ้มเยาะได้ ว่าศาสนาพุทธเต็มไปด้วยเรื่องอภินิหาร ของขลังของศักดิ์สิทธิ์ ติดอยู่แต่ในเรื่องผีสังเวทดา หรือพิธีรีตอง อันไม่ประกอบด้วยปัญญาและหลักวิชาการ นอกจากเชื่อกันไปทำตามกันไปดังที่มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์

หนังสือเล่มนี้ไม่ต้องอาศัย "คำนิยมชมชื่น" จากผู้ใด เพราะผู้ที่อ่านด้วยความพินิจพิจารณาและมีปัญญาพอสมควรแล้ว ย่อมจะนิยมชมชื่นด้วยตนเอง ซึ่งดีกว่าคำชมของผู้หนึ่งผู้ใดที่เขาเขียนให้เพื่อให้ขายได้ดี

องค์การ^๕ฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ หวังว่าท่านทั้งหลายที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว คงจะได้ดวงตาเห็นธรรม หรืออย่างน้อยก็พอจะมองเห็นได้ว่าเราควรจะปฏิบัติธรรมด้วยวิธีใดที่ดี จึงจะเข้าถึงสัจธรรมโดยฉับพลัน ไม่ต้องไปเสียเวลาศึกษาคัมภีร์อันยุ่งยากยืดยาว ซึ่งอย่างมากที่สุดก็ทำให้เราได้แต่เพียงคนอ่านมาก จำได้มาก พุคมาก แต่ยังไม่เต็มไปด้วยมิจฉาภิกฺขุหรือค้นหาและอุปาทาน เพราะการยึดมั่นถือมั่นไม่ยอมปล่อยวางในสิ่งใด ๆ และยังไม่เต็มไปด้วยอตฺตตาตฺตตน

ขุน จงประเสริฐ

องค์การ^๕ฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ

1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030
2031
2032
2033
2034
2035
2036
2037
2038
2039
2040
2041
2042
2043
2044
2045
2046
2047
2048
2049
2050
2051
2052
2053
2054
2055
2056
2057
2058
2059
2060
2061
2062
2063
2064
2065
2066
2067
2068
2069
2070
2071
2072
2073
2074
2075
2076
2077
2078
2079
2080
2081
2082
2083
2084
2085
2086
2087
2088
2089
2090
2091
2092
2093
2094
2095
2096
2097
2098
2099
2100

ပုဂံအင်္ဂုလိပုဂံ

คู่มือ (คู่มือธรรม) บทที่ ๑

แก้ไข (แก้ไข)

ปรับความเข้าใจ

พิธีกรรม (พิธีกรรม)

อภิปรัชญา (อภิปรัชญา)

พุทธศาสนิกชนไทยที่นับถือพุทธศาสนาในลักษณะที่คน
อื่นมองเห็นว่าเคร่งครัด แต่ความจริงคนนั้นยังเข้าไม่ถึงตัวแท้
แห่งพุทธศาสนาเลย ก็มีอยู่เป็นอันมากทีเดียว แล้วคนพวกนี้
เองที่เป็นคนหัวข้อถืออึดหรืออวดดี จนกระทั่งยกตนข่มผู้อื่น
ที่เขารู้ดีกว่า การเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยวิธีปราปรา หรือ
ปฏิบัติตาม ๆ กันมาอย่างงมงายนั้น แม้จะได้กระทำสืบ ๆ กัน
มาตงหลายชั่วบรรพบุรุษ แต่ก็หาสามารถทำให้เข้าถึงตัวแท้
ของพุทธศาสนาได้ไม่ มีแต่จะกลายเป็นของหมักหมมทับถม
กันมากเข้า จนเกิดความเห็นผิดใหม่ ๆ ขึ้นมากลายเป็น พุทธ-
ศาสนาเนองอก ไปหมด ทำให้ห่างจากตัวแท้ของพุทธศาสนา
ออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดการกลัวต่อการบรรลุมรรค
นิพพาน ซึ่งเราได้ยินกันอยู่ทั่ว ๆ ไปในหมู่พุทธบริษัทชาวไทย
สมัยนี้ ที่ห้ามไม่ให้พูดกันถึงเรื่อง มรรค ผล นิพพาน ใคร
ขึ้นพูดกันนั้นจะถูกหาว่าอวดดี หรือถูกหาว่านำเอาเรื่องที่

เหลือวิสัยมาพูด แล้วก็ขอร้องให้พูดกันแต่เรื่องต่ำ ๆ ทีเดียว
เช่นให้พูดแต่เรื่องจริยธรรมสากล ที่ศาสนาไหน ๆ เขาก็มี
ด้วยกันทั้งนั้น.

นี่แหละ คือสถานะอันแท้จริงของการศึกษาและปฏิบัติ
พุทธศาสนาในประเทศไทย มีผลทำให้พุทธบริษัทชาวไทยกลายเป็น
เป็นชาวต่างศาสนาของตนไป ฉะนั้น เราควรตั้งต้นศึกษา
และปฏิบัติหลักพระศาสนาของเราเสียใหม่ อย่ามัวหลงสำคัญ
ผิดว่าเรารู้พุทธศาสนาดีกว่าชาวต่างประเทศ เพราะนึกว่าเรา
ได้อยู่กับพุทธศาสนามานานแล้ว มีผู้เขียนมีผู้แต่งตำราเกี่ยวกับ
พุทธศาสนามากพอแล้ว เราไปกันกว่าเอาตัวพุทธศาสนาผิด ๆ
หรือไปกว่าเอาแต่เพียงกระพี้ของพุทธศาสนา ไปกว่าเอา
พุทธศาสนาเอนอกรใหม่ ๆ มาอวดอ้างยืนยันกันว่าเป็นพุทธ-
ศาสนาแท้ ฉะนั้น หนังสือพุทธศาสนาที่เขียนขึ้นมา จึงมีสิ่ง
ที่ยังมิใช่ตัวแท้ของพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย ๔๐—๕๐ % เพราะ
รู้เท่าไม่ถึงการณ์ นำเอาพระพุทธานุภาพไปปนกับลัทธิอื่น ๆ
ซึ่งมีอยู่ในประเทศอินเดีย ซึ่งบางอย่างก็คล้ายคลึงกันมาก จน
ถึงกับผู้ที่ไม่แตกฉานเพียงพออาจนำไปสับเปลี่ยนหรือใช้
แทนกันได้โดยไม่รู้ เช่นคำตู่ต่าง ๆ ของพวกบาทหลวงที่มีใจ
เกลียดพุทธศาสนา เมื่อบาทหลวงผู้หนึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงและมี

คนนับถือกว้างขวาง หนังสือเล่มนั้นก็กลายเป็นที่เชื่อถือของผู้อ่านไปตามๆ กัน.

เราได้พบหนังสือชนิดนี้เป็นครั้งแรกเป็นคราวอยู่ตลอดมา นับว่าเป็นความเสียหายอย่างใหญ่หลวงแก่พุทธศาสนา แล้วเป็นอันตรายอย่างยิ่งแก่ผู้อ่านซึ่งหลงเข้าใจผิดในหลักพุทธศาสนาที่ตนสนใจ หรือตั้งใจจะศึกษาด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เช่น เรื่องกรรม ที่ว่า ทำดี-ได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว และบุคคลผู้ทำเป็นผู้ได้รับผลแห่งกรรมนั้น นี่เป็นหลักที่มีมาก่อนพุทธกาล และมีกันทั่วไปในทุกศาสนาใหญ่ๆ ฉะนั้น การที่จะถือเอาว่าหลักเรื่องกรรมเพียงเท่านั้นเป็นหลักของพุทธศาสนานั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะ ทั้งนี้เพราะความจริงมีอยู่ว่า พุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมมากไปกว่านั้น คือแสดงอย่างสมบูรณ์ที่สุดว่า ผลกรรมตามหลักที่กล่าวนั้นเป็นบยา จึงถือไม่ได้ ยิ่งมกรรมที่ ๓ อีกประเภทหนึ่ง ที่สามารถลบล้างอำนาจของกรรมดีกรรมช้วนเสียได้โดยสิ้นเชิง แล้วยังเป็นผู้มองเห็นอกกรรมโดยประการทั้งปวง การปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานนั้นแหละ คือ การทำกรรมที่ ๓ ดังกล่าวข้างต้นนั้นไม่เคยกล่าวถึงเลย นั่นแหละคือกรรมตามหลักแห่งพุทธศาสนาที่ถูกมอง เพราะพระพุทธานุภาพความ

มุ่งหมายที่จะช่วยมนุษย์ให้อยู่เหนือความที่จะต้องเป็นไปตามกรรม ฉะนั้นมันจึงไม่ใช่ลัทธิที่เด-ได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว ทำบุญไปสวรรค์ ทำบาปไปนรก

สำหรับ เรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด ทางร่างกาย นั้น กล่าวได้ว่าไม่ใช่หลักของพุทธศาสนา เพราะว่ามันเป็นเรื่องคู่กันมากับหลักเรื่องกรรมอย่างคน ๆ ง่าย ๆ ก่อนพุทธศาสนา คนในยุคนั้นเชื่อและสอนกันอยู่แล้วว่าสัตว์หรือคนก็ตาม ตายแล้วเกิดใหม่เรื่อยไปแทบจะไม่มีที่สิ้นสุด คอมนัตถหรือวิญญาณที่ถาวรซึ่งเวียนว่ายตายเกิดเรื่อยไปในวัฏฏสงสาร จะมีจุดจบต่าง ๆ กันตามแต่ลัทธินั้น ๆ จะบัญญัติไว้อย่างไร ฉะนั้น การที่มากล่าวว่าพุทธศาสนาเป็นหลักในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดทางร่างกาย ทำนองนั้นจึงเป็นสิ่งหนาหูเพราะเขาเป็นเดยวกันออก ๕ ๕๘

การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นการค้นพบความจริงว่า โดยที่แท้แล้ว คนหรือสัตว์ไม่ได้มีอยู่จริง หากแต่ความไม่รู้และมีความยึดมั่นเกิดอยู่ในใจ จึงทำให้คนและสัตว์นั้นเกิดความสำคัญผิดว่าตนมีอยู่จริง แล้วก็ไปรวมเอาอาการที่เรียกว่า “เกิด” หรือ “ตาย” เข้ามาเป็นของตนด้วย ข้อนี้ทำให้เกิดความรู้สึกอย่างมั่นใจว่ามีคนมีสัตว์ มีการเกิดการตาย การ

ประกาศศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นก็คือ การประกาศความจริงพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติ จนสามารถทำให้คนรู้หรือเข้าใจถึงความจริงว่าไม่มีตัวเราหรือของเรา ดังนั้นปัญหาเรื่องการเกิดการตาย และการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารนั้นก็หมดไป

เมื่อข้อเท็จจริงมีอยู่ดังนี้แล้ว การที่มานิยน์ว่าพุทธศาสนามีหลักเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ในทำนองความเชื่อของลัทธิขงทวารกสอนเดินแห่งยุคศาสนาพราหมณ์โบราณ ย่อมเป็นการคู่ เป็นความไม่ยุติธรรมต่อพุทธศาสนา นี้แหละคือปมที่เข้าใจได้ยากที่สุด ของพุทธศาสนา จนถึงกับทำให้ชาวไทยชาวต่างชาติเขียนข้อความ ซึ่งเป็นการดูพุทธศาสนาได้เป็นเล่มๆ โดยให้ชื่อว่าหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในระยะ ๒๐-๓๐ ปีมานี้ และนักเขียนเหล่านั้นยกเอาบาทที่ชื่อว่ากรรมและการเกิดใหม่นั้นเอง ขึ้นมาเป็นบทเอกหรือเป็นใจความสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ส่วนเรื่องความไม่มีตัวไม่มีตน หรือไม่มีอะไรเป็นของตน และวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่างเช่นนั้น เป็นเรื่องที่ไม่กระจ่างแก่เขา เขามักจะเวียนเสีย หรือถ้าจะกล่าวก็กล่าวอย่างอ้อมอ้อมคลุมเครือ ไม่เป็นที่แจ่มแจ้งได้เลย จึงต้องจับบุคคลผู้เขียนตำราพุทธศาสนาเช่นนั้นไว้ในฐานะเป็นคนไม่รู้จักพุทธศาสนา

และทำลายสัจธรรมของพุทธศาสนา

การเข้าใจหลักของพุทธศาสนาอย่างผิดๆ ย่อมทำให้ไม่เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา อาการอันนี้เองที่นำผู้ปฏิบัติไปสู่ความมึนงงทั้งโดยทางปฏิบัติและหลักวิชา ทำให้เกิดการยึดมั่นในแบบปฏิบัติตามความคิดเห็นผิดของตนเลยเกิดการปฏิบัติแบบ “เถรสองบาตร” ขึ้นเป็นอันมาก กล่าวคือเห็นเขาทำกันมาอย่างไรก็ทำตามๆ กันไป อย่างน่าสมเพช เช่นชาวต่างประเทศที่ไม่เคยรู้จักพุทธศาสนา พอเข้ามาเมืองไทยก็ผลุนผลันทำวิปัสสนาอย่างเอาเป็นเอาตาย อยู่ในสำนักวิปัสสนาบางแห่ง จบแล้วก็ยังมีคมวิปัสสนาอยู่ตามเดิม หรือไม่ถึงขั้นวิปัสสนาถึงขั้นสำคัญผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาอีกจากการที่ทำวิปัสสนาแบบนี้ๆ แม้ในหมู่ชาวไทยเราก็ยังมีอาการดังกล่าวนี้ จนเกิดมีการยึดมั่นว่าถ้าจะให้สำเร็จขั้นหนึ่งขั้นใดในทางพุทธศาสนาก็ต้องนั่งวิปัสสนา เรื่องจึงกลายเป็นเพียงพิธีไปหมด การทำไปตามแบบโดยไม่ทราบถึงความมุ่งหมาย เป็นเหตุให้เกิดแบบกรรมฐานขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งทั้งหมดนั้นไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลเลย ทั้งหมดนี้รวมเรียกสั้นๆ ว่า “สี่ลัทธิพตปรามาส” กล่าวคือการนำเพ็ญศีลและพรตที่ทำไปโดยไม่ทราบความมุ่งหมาย หรือมุ่งหมายผิด

ความม่งมายอย่างหนึ่งได้ตั้งแต่การทำบุญให้ทาน การ-
 รักษาศีล การถือธุดงค์ และการเจริญกรรมฐานภาวนา คนที่
 ยึดมั่นถือมั่นในการทำบุญให้ทานแบบต่างๆ ตามที่นักบวช
 โฆษณาอย่างหนึ่งอย่างหนึ่งว่าเป็นตัวพุทธศาสนา ที่สูงขึ้นหน่อยก็
 ยึดมั่นถือศีลเคร่งครัดว่าเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา และการ
 ยึดมั่นถือมั่นอาจมีมากจนกระทั่งคุณหมื่นผู้นั้นที่ไม่ยึดถืออย่าง
 ตนหรือกระทำอย่างตน ส่วนนักปฏิบัติที่สูงขึ้นไปอีก ก็ยึดมั่น
 ถือมั่นในแบบของกรรมฐานหรือวิธีแห่งโยคะที่แปลกๆ และ
 ทำได้ยาก ว่าเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา ความสำคัญผิดของ
 บุคคลประเภทนี้มีมากจนถึงกับไปคว้าเอาวิธีต่างๆ ของโยคี
 นอกพุทธศาสนาที่มีอยู่ก่อนพุทธศาสนาบ้าง ในยุคเดียวกัน
 บ้าง และในยุคหลังพุทธกาลบ้าง เข้ามาใส่ไว้ในพุทธศาสนา
 จนเต็มไปหมด โดยไม่ทราบความจริงว่าสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตัวแท้
 ของพุทธศาสนา สมตามพระพุทธภาษิตที่ว่า “ไม่ใช่เพราะ
 ศีลหรือเพราะการปฏิบัติอันแปลกประหลาด และการยึดมั่น
 ถือมั่นเหล่านั้น ที่คนจะบริสุทธจากทุกข์ทั้งหลายได้ แต่ที่
 แท้ ต้องเป็นเพราะมีความเข้าใจอันถูกต้อง ในเรื่องของ
 ความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ในเรื่องความดับสนิทแห่ง
 ทุกข์ และวิถีดับความทุกข์นั้น”

ข้อนี้หมายความว่าผู้ปฏิบัติจะต้องถือเอาเรื่องของความ
 ทุกข์มาเป็นมูลฐานอันสำคัญ ของปัญหาที่ตนจะต้องพิจารณา
 สะสาง ทำให้เริ่มต้นขึ้นมาด้วยความพอใจในสิ่งแปลกประหลาด
 หรือเป็นของต่างประเทศ หรือเป็นสิ่งที่เขาเล่าลือระบือกันว่า
 เป็นของศักดิ์สิทธิ์และประเสริฐ นี่เป็นความมกมายอย่างเดียว
 กันที่ทำให้คนหนุ่ม ๆ เข้ามาบวชในพุทธศาสนา ซึ่งส่วนมาก
 มาเพราะความยึดมั่นถือมั่นผิด ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งโดยตนเอง
 บ้าง โดยบุคคลอื่นเช่นบิดามารดาบ้าง หรือโดยประเพณีบ้าง
 มีน้อยเหลือเกิน หรือแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเลย ที่เข้ามาบวช
 เพราะ ความเห็น ภัยใน ความ ทุกข์ อย่าง ถูก ต้อง และ แท้ จริง
 เหมือนการบวชของบุคคลในครั้งพุทธกาล เมื่อมูลเหตุอัน
 แท้จริงแตกต่างกันแล้ว ก็ย่อมเป็นธรรมคาอยู่เองที่เขาจะจับ
 ฉวยเอาตัวแท้ของพุทธศาสนาไว้ไม่ได้เลย

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งค่อนข้างน่าขบขัน ได้แก่ความยึดมั่น
 ถือมั่นที่ห่างไปไกลถึงนอกเปลือกของพุทธศาสนา ชาวยุโรป
 บางคนที่ได้รับยกย่องว่าเป็นศาสตราจารย์ ทางฝ่ายพุทธศาสนา
 ได้ยืนยันว่า เขาเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง เพราะเขาเป็นนัก
 เสพผักหรืออดเว้นการกินเนื้อสัตว์ เขาเสียใจที่ภรรยาของเขา
 เป็นพุทธบริษัทไม่ได้ เพราะไม่สามารถเป็นนักเสพผักได้นั้น

เอง เรื่องนี้ก็ดูก็น่าสมเพช คงเป็นที่น่าหัวเราะเยาะของพวก
 อาซิมให้เจ้าตามโรงกินเจ เพราะอาซิมเหล่านั้นนอกจากไม่
 รับประทานเนื้อสัตว์แล้ว ยังเว้นผักที่มีรสจัด หรือกลิ่นแรงอีก
 หลายชนิด ส่วนพวกมังสะวิรัติไม่กินเนื้อสัตว์ก็จริง แต่ยังกิน
 ไข่กินนม และกินผักทุกชนิด นี่เป็นเพราะความยึดมั่นถือมั่น
 ในทางประเพณีแห่งพิธีรีตองนั่นเอง แม้ในหมู่ชาวไทยที่
 อ้างตนว่าเป็นพุทธบริษัท เป็นภิกษุ เป็นพระเถระ เป็น
 มหาบาเรียน เป็นคนสอนศาสนาพุทธแก่ประชาชน ได้ดี
 ขนมากเพราะอาศัยพุทธศาสนา แล้วยังกล้ายืนยันอย่างไม่
 ละอายแก่ใจว่า บ้านของชาวพุทธต้องมีศาลพระภูมิไว้ทำ
 พิธีกราบไหว้บูชา ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็เป็นคนนอกพุทธ-
 ศาสนา บ่อนเป็นเครื่องแสดงอยู่แล้วในคำว่า “โมชะ
 บุรุษ” ประเภทนี้ ยังเข้าใจผิดหรือบิดผันศาสนาของตน
 เพียงไร พุทธศาสนาของคนในยุคคนจอมแต่พิชิต และวัตถุ
 ทนกว่าศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นเอง หลงกราบไหว้ผีสังเทวดา
 และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกโดยคิดว่านั่นก็เป็นพุทธศาสนา
 แล้วยังส่งสอนกันต่อ ๆ ไป แม้โดยพวกที่ประชาชนเชื่อว่า
 รู้จักพุทธศาสนาดี เพราะมีอาชีพในทางสอนพุทธศาสนา
 คนบางพวกมีความยึดมั่นถือมั่นว่า เขาจะเข้าถึงพุทธ

ศาสนาได้ก็โดยทำตนให้เป็นผู้แตกฉานในคัมภีร์เท่านั้น เพราะ
 เวลาล่วงมาแล้วถึง ๒,๕๐๐ กว่าปี สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป
 มาก จะต้องศึกษาเอาจากคัมภีร์ทั้งหมด เพื่อให้ทราบว่พุทธ-
 ศาสนาเดิมแท้แห่งครั้งกระโน้นเป็นอย่างไร ฉะนั้น การศึกษา
 พระไตรปิฎก พระอภิธรรม และคัมภีร์อื่นๆ ก็อาจกลายเป็น
 อุปสรรคไปได้เหมือนกัน จริงอยู่การที่จะพูดว่าไม่ต้องศึกษา
 เสียเลยนั้นย่อมไม่ถูกแน่ แต่การที่จะพูดว่าต้องศึกษาพระคัมภีร์
 เสียให้หมด แล้วจึงจะรู้จักพุทธศาสนานั้นยังไม่ถูกมากขึ้นไปอีก
 หรือไม่ถูกเอาเสียเลยทีเดียว ถึงธรรมะที่แท้จริงจะถ่ายทอดกัน
 ไม่ได้ทางเสียงหรือทางตัวหนังสือ แต่่วาวิธีปฏิบัติเพื่อให้ธรรมะ
 ปรากฏแก่ใจนั้นเราบอกกล่าวกันได้ทางเสียงหรือทางหนังสือ
 แต่ถ้าจิตใจของเขาเหล่านั้นไม่รู้จักความทุกข์แล้ว แม้จะมีการ
 ถ่ายทอดกันทางเสียงหรือทางหนังสือสักเท่าไร เขาก็หาอาจจะ
 ถือเอาได้ไม่ ยิ่งเมื่อไปยึดมั่นที่เสียงหรือตัวหนังสือเข้าด้วยแล้ว
 ก็จะยิ่งกลายเป็น อุปสรรคต่อการที่จะเข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น
 ไปอีก คือกลายเป็นผู้เมตตาปราณี มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด
 ปริยัติได้กลายเป็นงูพิษคั่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ชาวต่าง-
 ประเทศที่มีมัน สมองดีได้ กลายเป็น นักปริยัติ ประเภทนี้ไปเสีย
 มากต่อมาก ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงชาวไทยที่เรียนปริยัติธรรม

อภิธรรม เพื่อประโยชน์ทางโลก ๆ หรือทางวัตถุกันจนเป็นของ
ธรรมคาไปเสียแล้ว ถึงขนาดเป็นกบฏไม่รู้คุณพระพุทธเจ้า
กัมมมาก เช่นการกล่าวว่า การไหว้พระภูมิยังไม่เสียการเป็น
พุทธบริษัท เป็นต้น

เราไม่จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องราวทางปริยัติทางอภิธรรม
อย่างมากมาย เพราะเหตุว่ากัมมีย์เหล่านั้นเป็นที่รวมแห่งเรื่อง
ต่าง ๆ ทั้งหมด หลายประเภทหลายแขนงด้วยกัน ในบรรดา
เรื่องทั้งหลายพันเรื่องนั้น มีเรื่องที่เราควรชวนขยายให้รู้เพียง
เรื่องเดียว คือเรื่องความคับทุกข์โดยแท้จริง หรืออย่างมาก
ที่สุดก็ควรขยายออกเพียง ๒ เรื่อง คือเรื่องความทุกข์อันแท้จริง
พร้อมทั้งต้นเหตุของมัน (อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความมีขึ้นไม่ได้
แห่งความทุกข์นั้น พร้อมทั้งวิธีทำเพื่อให้เป็นเช่นนั้นได้จริง)
ถ้าผู้ใดสนใจเฉพาะ ๒ ประเด็นเท่านั้นแล้ว ชั่วเวลาไม่นานเขาก็
จะเป็นผู้รู้ปริยัติได้ทั้งหมด คือสามารถเข้าถึงหัวใจของปริยัติ
ในลักษณะที่เพียงพอสำหรับจะนำไปปฏิบัติให้ถึงความหมดทุกข์
ได้

เราต้องไม่ลืมว่าในครั้งพุทธกาลนั้น การศึกษาปริยัติ
ในลักษณะที่กล่าวนี้ เขาใช้เวลากันไม่กี่นาทีหรือไม่กี่วัน คือ
ชั่วเวลาที่พระพุทธองค์ทรงชักไซ้ร้อสอบถาม แล้วทรงชี้แจง

ข้อธรรมะซึ่งถูกต้องกับความต้องการแห่งจิตใจของเขา เขาก็สามารถบรรลุธรรมะอันเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาได้ในที่นั่นนั่นเอง หรือในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธรูปเจ้านั่นเอง บางคนอาจแย้งว่านั่นมันเป็นเรื่องที่พระพุทธรูปเจ้าท่านทรงสอนเอง และเป็นเรื่องในยุคโน้น จะนำมาใช้ในยุคนี้อย่างไรได้ คำแย้งข้อนี้มันว่ามีส่วนถูกต้องอยู่ แต่ก็มีส่วนผิดหรือส่วนที่มองข้ามไปเสียอยู่เหมือนกัน คือมองข้ามในส่วนที่ว่าธรรมะไม่ได้เกี่ยวเนื่องอยู่กับเวลา และไม่ได้เนื่องอยู่ที่บุคคลผู้สอนไปเสียทั้งหมด หมายความว่าถ้าใครมีต้นทุนที่เพียงพอ เขาก็สามารถเข้าถึงธรรมะได้เพราะได้ฟังคำพูดแม้เพียงบางประโยค

สำหรับข้อที่ว่าต้นทุนมาแล้วอย่างเพียงพอ นั้น หมายความว่าเขามีความเจนจัดในค่านิยมมาแล้วอย่างเพียงพอ คือเขาได้เข้าใจชีวิตนี้มามากแล้ว ถึงขั้นที่มองเห็นความน่าเบื่อหน่ายของการตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ต้องทนทรมานอยู่อย่างช้า ๆ ซาก ๆ รู้สึกอึดอัดเพราะถูกบีบคั้นและไร้อิสระภาพ มองเห็นชัดอยู่ว่าตนยังปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวงอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเอาชนะกิเลสไม่ได้ เขารู้สิ่งต่าง ๆ มากมาแล้ว ยังเหลืออยู่เพียงจุดเดียวที่เขายังคว่ำไม่พบ ซึ่งถ้าคว่ำพบเมื่อใดความ

พันธุศาสตร์เชิงลึกจะมีได้โดยง่ายและทันที เหมือนเราคว่ำบ
สวิทช์ไฟฟ้าในที่มืด ฉันทก็ฉันทนั้น

ต้นทนต์ที่กล่าวนี้ไม่ค่อมจะมีแก่บุคคลแห่งยุคที่มัวเมา
สาละวนอยู่แต่ความเจริญก้าวหน้าในทางวัตถุ คนเหล่านี้
ถูกเสน่ห์ของวัตถุยืดยใจเอาไว้ และลากพาตัวเขาไปไม่มีที่สิ้นสุด
จึงไม่ประสีประสาต่อความจริงของธรรมชาติ โดยเฉพาะในค้ำ
จิตใจว่ามันมีอยู่อย่างไร เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะเป็นคน
เฉลียวฉลาดและมีการศึกษาแห่งยุคปัจจุบันมานานแล้วสักเพียง
ใด ก็ยังไม่แน่ว่าเขาเป็นผู้มีต้นทนต์พอในการที่จะเข้าถึงธรรมะ
ตามแบบหรือวิธีแห่งยุคพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้าที่แท้จริง
ย่อมปรากฏหลังจากที่ธรรมะปรากฏแก่ผู้นั้นแล้วเสมอไป ฉะนั้น
ในกรณีเช่นนี้เราไม่ต้องพูดถึงพระพุทธเจ้าก่อนก็ได้ ขอแต่ให้
เราพิจารณาอย่างแยกกายที่สุดในการมองดูตัวเอง มองดูชีวิต
มองดูสภาวะอันแท้จริงของชีวิต ให้อยู่เห็นอยู่ตามที่เป็นจริง
เรื่อย ๆ ไปก็พอแล้ว วันหนึ่งเราก็จะบรรลุดังธรรมะด้วยเครื่อง
กระตุ้นเพียงสักว่า “ไต่ยีนคำพูดบางประโยคของหญิงทาสที่คุยก
กันเล่นอยู่ตามบ่อน้ำสาธารณะ” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันไว้
หรือยิ่งกว่านั้นก็ด้วยการได้เห็นรูป หรือไต่ยีนเสียงของมดหรือ

แมลง นกหรือต้นไม้ ลมพัด ฯลฯ แล้วบรรลุนิยามถึงที่สุด
ได้ตามวิธีง่าย ๆ เฉพาะตน

ยังมีความเข้าใจผิดอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำคนให้เข้าใจ
พุทธศาสนาผิด จนถึงกับไม่สนใจพุทธศาสนาหรือสนใจอย่าง
เสียไม่ได้ ข้อนี้คือความเข้าใจที่ว่า พุทธศาสนามีไว้สำหรับ
คนที่เบื่อโลกแล้ว หรือเหมาะแก่บุคคลที่ละจากสังคมไปอยู่
ตามป่าตามเขา ไม่เอาอะไรอย่างชาวโลก ๆ อีก ข้อนี้มีผล
ทำให้คนเกิดกลัวชั้น ๒ อย่าง คือกลัวว่าจะต้องสลัดสิ่งสวยงาม
เอรีตอรร้อยสนุกสนานในโลกโดยสิ้นเชิง อีกอย่างหนึ่งก็คือกลัว
ความลำบากเนื่องจากการที่จะต้องไปอยู่ในป่าอย่างฤษีนั่นเอง
ส่วนคนที่ไม่กลัวนั้นก็กลับมีความยึดถือบางอย่างมากขึ้นไปอีก
คือยึดถือการอยู่ป่าว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับผู้ที่ปฏิบัติธรรม
จะมีความสำเร็จก็เพราะออกไปทำกันในป่าเท่านั้น การคิด
เช่นนี้เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการปฏิบัติธรรมะ เพราะโดย
ปกติคนย่อมติดอยู่ในรสของกามคุณในบ้านในเรือน หรือการ
เป็นอยู่อย่างโลก ๆ พอได้ยินว่าจะต้องสลัดสิ่งเหล่านี้ไปก็รู้สึก
มีอาการเหมือนกับจะพลัดตกลงไปในเหวลึกและมีคมมีด มีทั้ง
ความเสียดายและความกลัวอยู่ในใจ จึงไม่สามารถได้รับประ-

โยชน์จากพุทธศาสนา เพราะมีความต่อต้านอยู่ในจิตใจหรือมีความรู้สึกหลีกเลี่ยงอยู่แล้ว

เมื่อคนคิดกันว่า จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาไม่ได้ ถ้าไม่ไปอยู่ป่า จึงมีแต่เพียงการสอนและการเรียนเพื่อประโยชน์แก่อาชีพหรือเพื่อผลทางวัตถุไป จะสอนหรือจะเรียนกันสักเท่าไร ๆ ก็ไม่มีทางที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาได้ พุทธศาสนาจึงหมดโอกาสที่จะทำประโยชน์แก่บุคคลผู้ครองเรือนได้เต็มตามที่พุทธศาสนาอันแท้จริงจะมีให้ บางคนถึงกับเหมาหรือเอาเองว่า บุคคลใดหรือสำนักไหนมีการสั่งสอนพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว ที่นั่นก็จะมีแต่การชักชวนคนให้ทิ้งเหย้าเรือนบุตรภรรยาสามีออกไปอยู่ป่า เขาเองไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับสำนักนั้น ๆ แล้วยังเกลียดกันลูกหลานไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับตัว เพราะเกรงว่าจะถูกชักจูงหรือเกลี้ยกล่อมให้ไปหลงใหลอยู่ในบ้านนั่นเอง พุทธศาสนาไม่ได้มีหลักเช่นนั้น การที่มีคำกล่าวถึงภิกษุอยู่ในป่า การสรรเสริญประโยชน์ของป่า หรือแนะนำให้ไปทำกรรมฐานตามบ้านนั้น มิได้หมายความว่า จะต้องไปทนทรمانอยู่ในป่าอย่างเดียว แต่หมายถึงว่า ป่าเป็นแหล่งว่างจากการรบกวน ป่าย่อมอำนวยความสะดวก

และส่งเสริมการกระทำทางจิตใจ ถ้าใครสามารถหาสถานที่อื่น
ซึ่งมิใช่ป่า แต่อำนวยประโยชน์อย่างเดียวกันได้แล้ว ก็ใช้ได้

แม้ภิกษุในพุทธศาสนาก็ยังเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน มิใช่
อยู่ป่าชนิดที่ไม่พบใครเลยจนตลอดชีวิต เพราะจะต้องช่วย
เหลือชาวบ้านให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ ถ้าจะพูดโดย
สำนวนอุปมา ก็กล่าวได้ว่า “ให้รู้งักกินปลาโดยไม่ถูกก้าง”
พุทธศาสนามีประโยชน์แก่โลกโดยตรง ก็คือช่วยให้ชาวโลก
ไม่ต้องถูกก้างของโลกที่มืดดำ ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดมีพระพุทธเจ้า
เป็นประมุข ก็เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่กับโลกตลอดเวลา เพื่อ
ช่วยเหลือชาวบ้านหรือศึกษาโลกพร้อมกันไปในตัว จนกระทั่ง
รู้แจ้งโลกซึ่งเรียกกันว่า “โลกวิทู” จนสามารถขจัดความทุกข์
ทางโลก ๆ ออกไปได้ และต้องการให้ทุกคนเป็นอย่างนั้น
ไม่ใช่ให้หนีโลก หรือพ่ายแพ้แก่โลก แต่ให้มีชีวิตอยู่ในโลก
อย่างมีชัยชนะอยู่ตลอดเวลา.

ฉะนั้น การที่ใคร ๆ จะมากล่าวว่าถ้าจะปฏิบัติธรรมแล้ว
ต้องทิ้งบ้านเรือนเปิดหนีเข้าป่า ก็เป็นการกล่าวตู่พุทธศาสนา
ด้วยคำเท็จอย่างยิ่ง เพราะสถานที่ใดที่มีการพิจารณารธรรมได้
ที่นั่นก็มีการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้ พุทธศาสนาไม่ได้สอน
ให้คนกลัวหรือหลบหลีกสิ่งต่าง ๆ ในโลก และไม่ได้สอนให้

มัวเมาในสิ่งเหล่านั้น แต่สอนให้รู้จักวิธีที่จะทำตัวให้มีอำนาจ
 อยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น ฉะนั้น เป็นอันกล่าวได้ว่า จะเป็นใคร
 ก็ตาม ย่อมสามารถใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือให้ตนอยู่ในโลก
 ได้โดยไม่ถูกก้ำงของโลกรัดกุม แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าผู้สนใจ
 พุทธศาสนาทั้งหลายไม่ได้มองเห็นกันในงานนี้ แต่กลับไปเห็น
 เป็นศาสตร์หรือเป็นปรัชญา หรือเป็นวิชาความรู้อย่างหนึ่งใน
 บรรดาวิชาความรู้ที่มีอยู่ในโลก แล้วก็ศึกษาเพื่อจะเอา
 พุทธศาสนามาทำหากินกัน เมื่อผู้สอนเองก็ไม่รู้ว่าพุทธศาสนา
 ประสงค์อะไร ผู้ถูกสอนก็จะยังมีมัวมันไปอีก ฉะนั้น จึงใคร่
 ขอปรับความเข้าใจผิดกันเสียก่อนที่จะศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

หมุ่นกัจจ	มองเท่าใด	ไม่เห็นฟ้า
ถึงฝูงปลา	ก็ไม่เห็น	น้ำเย็นใส
ใส่เดือนมอง	ไม่เห็นดิน	ที่กินไป
หนอนก็ไม่	มองเห็นคูด	ที่คูดกิน
คนทั่วไป	ก็ไม่	มองเห็นโลก
ต้องทุกข์โศก	หงุดหงิด	อยู่นิจสิน
ส่วนชาวพุทธ	ประยุกตธรรม	ตามระบิล
เห็นหมดสิ้น	ทุกสิ่ง	ตามจริงเอย

บทที่ ๒

พุทธศาสนามุ่งหมายอะไร

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนานี้ มักจะถูกคนส่วนมากเข้าใจไปเสียว่ามุ่งหมายจะนำคนไปเมืองสวรรค์ จึงได้มีการสอนกันเป็นอย่างมากว่าสวรรค์เป็นแดนที่คนควรไปให้ถึง สวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขที่สุด เลยมีการชักชวนกันให้ปรารถนาสวรรค์ ปรารถนากามารมณ์อันวิเศษในชาติหน้า คนทั้งหลายที่ไม่รู้ความจริงก็หลงใหลในสวรรค์ มุ่งกันแต่จะเอาสวรรค์ ซึ่งเป็นแดนที่ตนจะได้เสพย์กามารมณ์ตามปรารถนา เป็นเมืองที่ตนจะหาความสำราญได้อย่างสุขเหวี่ยง แบบสวรรค์นิรันดรของศาสนาอื่น ๆ ที่เขาใช้สวรรค์เป็นเครื่องล่อให้คนทำความดี คนจึงไม่สนใจที่จะดับทุกข์กันที่นี้และเดี๋ยวนี้ตามความมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา นี่คืออุปสรรคอันสำคัญและเป็นข้อแรกที่สุด ที่ทำให้คนเข้าถึงจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาไม่ได้ เพราะไปมุ่งเอาตัณหาอุปาทานกันเสียหมด

ฉะนั้น เราควรจะต้องสั่งสอนกันเสียใหม่ และพุทธบริษัทควรจะเข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า สวรรค์คงที่กล่าวว่าเป็นเมืองที่จะต้องไปให้ถึงนั้น เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐาน คือการกล่าวสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือเป็นวัตถุขึ้นมา การกล่าวเช่นนั้น เป็นการกล่าวในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อในเบื้องต้น ที่เหมาะสำหรับบุคคลไม่ฉลาดทั่วไป ที่ยังไม่มีสติปัญญามากพอที่จะเข้าใจถึงความหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนาได้ แม้คำว่า “นิพพาน” ซึ่งหมายถึงการดับความทุกข์ ก็ยังกลายเป็นเมืองแก้วหรือนครแห่งความไม่ตาย มีลักษณะอย่างเดียวกันกับเทียนไขหรือสุขาวิฑูของพวกอาชัมตามโรจนะทั่วไป สุขาวิฑูนั้นตามความหมายอันแท้จริง ก็มีได้หมายความถึงที่พวกอาชัมเข้าใจเช่นเดียวกัน แต่มีความหมายถึงนิพพาน คือ ความว่างจากกิเลสสว่างจากทุกข์ มิได้หมายถึงบ้านเมืองอันสวยงามทางทิศตะวันตก ซึ่งมีพระพุทธเจ้าชื่ออมิตาภะประทับอยู่เป็นประธาน ที่ใคร ๆ ไปอยู่ที่นั่นแล้ว ก็ได้รับความพอใจทุกอย่างตามที่ตนหวัง เพราะว่าแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงามและรื่นรมย์ที่สุดที่มนุษย์หรือเทวดาจะมีได้ นี่เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐานทั้งนั้น

ส่วนพวกนิกายเซ็นไม่ยอมเชื่อว่าอมิตาภะเป็นเช่นนั้น

แต่ได้เอาคำว่าอมิตาภะนั้นมาเป็นชื่อของ จิตเดิมแท้ อย่างที่
ท่านเว่ยหล่างเรียก หรือเอามาเป็นชื่อของ ความว่าง อย่างที่
ท่านซวงโปเรียก เมื่อเป็นดังนี้ อมิตาภะหรือสุขาภะของพวกเขา
อาซึมตามโรเง ก็กลายเป็นของเต็กเล่่น หรือของนำหัวเราะ-
เยาะสำหรับคนฉลาดไป

จะนั้น เมื่อดามว่า พุทธศาสนามีความมุ่งหมาย
อย่างไร ก็ควรจะตอบว่า มุ่งหมายจะแก้ไขปัญหาราชีวิต
ประจำวันของคนทุกคนในโลกนี้ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้
โดยไม่มีความทุกข์เลย พุทธอย่างตรง ๆ สั้น ๆ ก็ว่า ให้อยู่ใน
กองทุกข์โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือพูดโดยอุปมาถือว่าอยู่ในโลก
โดยไม่ถูกก้างของโลก หรืออยู่ในท่ามกลางของเตาหลอมเหล็ก
อันใหญ่ที่กำลังลุกโชนอยู่ แต่กลับมีความรู้สึกเยือกเย็นที่สุด
ถึงนี้ ขอสรุปว่า พุทธศาสนาที่มุ่งหมายที่จะขจัดความทุกข์
ให้หมดไปจากคน ทั้ง และเดยวัน หาใช่มุ่งหมายจะพา
คนไปสวรรค์อันไม่รู้กันว่าอยู่ที่ไหน มีจริงหรือไม่ และจะ
ถึงได้หลังจากตายแล้วหรือในชาติต่อ ๆ ไป จริงหรือไม่
เพราะไม่มีใครพิสูจน์ได้ นอกจากการกล่าวกันมาอย่าง
ปร่ำปร่า แล้วก็ยอมเชื่อกันไปโดยไม่ใช้เหตุผล จนเป็น
ความมงงายไปอีกอย่างหนึ่ง

บางคนอาจจะแย้งว่า คำสอนของพุทธศาสนามีอยู่เป็น
 ชั้น ๆ ความมุ่งหมายก็ควรจะมีเป็นชั้น ๆ เช่นให้มีความเจริญ
 ในโลกนี้ แล้วมีความเจริญในโลกหน้า แล้วจึงถึงความเจริญ
 อย่างเหนือโลก ดังที่ชอบพูดกันว่ามนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ
 และนิพพานสมบัติ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าเขาเหล่านั้นไม่ทราบ
 ว่าสมบัติทั้ง ๓ นั้นเป็นเพียงระดับต่าง ๆ ที่ต้องลูถึงให้ได้ใน
 โลกนี้และเดี๋ยวนี้ หรือในชาติหนึ่งนั่นเอง ไม่ใช่เอาสวรรค์ต่อเมื่อ
 ตายแล้ว และเอานิพพานหลังจากนั้นไปอีกไม่รู้กี่สิบชาติ

ตามความหมายที่ถูกตั้งนั้น มนุษย์สมบัติหมายถึงการ
 ได้ประโยชน์อย่างมนุษย์ธรรมคาสามัญจะลูถึงได้ ด้วยการเอา
 เหนือใครเข้าแลก จนเป็นอยู่อย่างผาสุก ชนิตที่คนธรรมคาส
 สามัญจะพึงเป็นอยู่กันทั่วไป สวรรค์สมบัตินั้นหมายถึงประ-
 โยชน์ที่คนมีสติปัญญาบุญมีอำนาจวาสนาเป็นพิเศษ จะพึง
 ถือเอาได้โดยไม่ต้องเอาเหนือใครเข้าแลก ก็ยังมีชีวิตรุ่งเรือง
 อยู่ได้ในท่ามกลางทรัพย์สมบัติเกียรติยศชื่อเสียงและความเต็ม
 เปี่ยมทางกามคุณ ส่วนนิพพานสมบัตินั้นหมายถึงการได้ความ
 สงบเย็นเพราะไม่ถูกราคะโทษะโมหะเบียดเบียน จัดเป็นประ-
 โยชน์ชนิดที่คนสองพวกข้างต้นไม่อาจจะได้รับ เพราะเขา
 เหล่านี้ยังจะต้องเร่าร้อนอยู่ด้วยพิษร้ายของราคะโทษะโมหะ

ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งเป็นธรรมดา แต่ถึงกระนั้นก็ควรพิจารณาให้เห็นว่าสมบัติทั้ง ๓ นี้ เป็นเพียงประโยชน์ที่อยู่ในระดับหรือชั้นต่าง ๆ กัน ที่คนเราควรจะพยายามเข้าถึงให้ได้ทั้งหมดทั้งนี้ และเดี๋ยวนี้ คือในเวลาปัจจุบันทันตาเห็น นี้จึงจะได้ชื่อว่าได้รับสิ่งซึ่งพุทธศาสนาได้มีไว้สำหรับมอบให้แก่คนทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคนที่ไม่มีปัญญาเสียเลย

ที่นี้ ก็มาถึงปัญหาที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบที่สุดว่า ในบรรดาประโยชน์ทั้ง ๓ คือมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัตินั้น ประโยชน์อันไหนเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมายอย่างแท้จริงของพุทธศาสนา ประโยชน์อันไหนเป็นเหมือนปลาที่มีก้าง ประโยชน์อันไหนเป็นเหมือนปลาไม่มีก้าง และอะไรเป็นเครื่องที่จะช่วยให้สามารถกินปลาที่มีก้างได้ โดยไม่ต้องถูกก้างเลยอีกด้วย ในข้อนี้แม้คนที่มิสติปัญญาอยู่บ้างแล้ว ก็ย่อมจะมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า มนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัตินั้นเป็นเหมือนปลาที่มีก้าง อย่างมองเห็นบ้าง หรืออย่างซ่อนเร้น อย่างหยาบหรืออย่างละเอียด โดยสมควรแก่ชั้นเชิงของมันทั้งนั้น คนต้องหัวเราะและร้องไห้สลับกันไปอย่างไม่รู้จักสิ้น สุกก็เพราะมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ ต้องทนทุกข์อย่างซ้ำซากก็เพราะสมบัติทั้งสองนี้ ต้องเป็นทุกข์

โดยตรงหรือโดยประจักษ์ชัดในเมื่อแสวงหามันมา และต้อง
 เป็นทุกข์โดยอ้อมหรือโดยเร้นลับในเมื่อได้สมตามประสงค์
 หรือเมื่อกำลังบริโภคมันอยู่ หรือเมื่อเก็บรักษามันไว้ก็ตาม
 ตลอดเวลาที่เขายังไม่ได้รับสมบัติอันที่ ๓ อยู่เพียงใด เขาจะต้อง
 ทนทุกข์อยู่อย่างช้า ๆ ซาก ๆ อยู่ในท่ามกลางของสิ่งที่เขาหลง
 สำคัญผิดว่าเป็นความสุข ต่อเมื่อได้สมบัติอันที่ ๓ เข้ามา เมื่อ
 นั้นแหละเขาจะสามารถปลดปล่อยพิษสงหรือความบีบคั้นของ
 สมบัติ ๒ ประเภทข้างต้นออกไปได้ มีชีวิตอยู่อย่างอิสระเหนือ
 การบีบคั้นของสมบัติทั้ง ๒ ไม่เคียดรอนเพราะอำนาจระคะ
 โทษะโมหะอันเนื่องด้วยสมบัติทั้ง ๒ นั้นอีกต่อไป นี่แหละ
 จงพิจารณาด้วยตนเองเถิดว่า การได้มาซึ่งสมบัติชนิดไหนจึง
 จะนับว่าเป็นการได้ที่ดี การได้สมบัติชนิดไหนจะทำให้เราพบ
 ความมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา

ความเข้าใจผิดที่เป็นอุปสรรคแก่การจะเข้าใจพุทธศาสนา
 มีอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ คนมักเข้าใจกันว่า หลักระพุทธศาสนา
 อันว่าด้วยสัจธรรมหรืออนัตตานั้น ไม่มีความมุ่งหมาย หรือไม่
 อานำมาใช้กับคนธรรมดาสามัญทั่วไป* ใช้ได้แต่ผู้ปฏิบัติธรรม

* อ่านข้อความอธิบายของละเอียดได้จากหนังสือ “ความหลงผิดของสังคม
 ในเรื่องการทำบุญ” และ “อะไรตกอะไรผิด”

ในชั้นสูงที่อยู่ตามถ้ำตามป่า หรือเป็นนักบวชที่มุ่งหมายจะบรรลุมรรคผลนิพพานโดยเร็วเท่านั้น แล้วก็เกิดบัญญัติกันเองขึ้นมาใหม่ว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ศาสนาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเหมาะสำหรับคนทั่วไปที่เป็นฆราวาสอยู่ตามบ้านเรือน และคนพวกนี้เองที่ยึดมั่นในคำวามนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติ แล้วจักตัวเองหรือสอนคนอื่น ๆ ให้มุ่งหมายเพียงมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติเท่านั้น ส่วนนิพพานสมบัติเขาจัดไว้เป็นสิ่งที่สุกวิสัยของคนทั่วไป เขาจึงไม่เกี่ยวข้องแม้ด้วยการกล่าวถึง คนพวกนี้แหละจึงห่างไกลต่อการได้ยินได้ฟังหลักพระพุทธศาสนาอันแท้จริง กล่าวคือเรื่องสัจจธรรม และอนัตตา คงสาละวนกันอยู่แต่เรื่องทำบุญ ให้ทาน ชนิดที่จะทำให้ตนเป็นผู้มีโชคดีในชาตินี้ แล้วไปเกิดสวยเกิดรวยในชาติหน้า และได้ครอบครองสวรรค์หรือวิมานในที่สุด วนเวียนพูดกันในเรื่องนี้ ไม่ว่าในหมู่คนปัญญาอ่อนหรือนักปราชญ์ เรื่องนิพพานสมบัติจึงเป็นเรื่องที่น่ากลัวไป เพราะรู้สึกคล้ายกับว่าการบรรลุนิพพานนั้นเหมือนกับการถูกจับโยนลงไปในเหวอันเว้งว่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะบดบังเสียทีเดียวก็ไม่ได้ เพราะเขาว่าเป็นสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงได้แต่เพียงห้ามปรามกันไม่ให้พูดถึง แม้ในหมู่บุคคลชั้นเถระหรือสมภารเจ้าวัด พวกชาวบ้านทั่วไปจึงห่าง

ไกลจากการได้ยินได้ฟังเรื่องซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา หรือ
หลักพุทธศาสนาอันแท้จริงที่พระพุทธรองค์ทรงมุ่งหมายเอาไว้
หรือมีไว้เพื่อประโยชน์แก่คนทุกคนและทุกชั้น สถานการณ์
ค่านิยมของประเทศไทยกำลังเป็นอยู่อย่างนี้ แล้วจะเรียก
ว่าเป็นการบวชเพื่อสืบพระศาสนาได้อย่างไรกันเล่า

เรื่องสัญญาทานนี้เป็นเรื่องของฆราวาสจะต้องสนใจ ทราบ
ได้จากบาลีตอนหนึ่งแห่งสังยุตตนิกายและที่อื่น ๆ ที่ตรงกัน ข้อ
ความในบาลีนั้นมีใจความที่พอจะสรุปสั้น ๆ ได้ว่า พวกชาว-
บ้านที่มีอันจะกินกลุ่มหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้ว
กราบทูลให้ทรงทราบตามสภาพที่เป็นจริงว่า พวกเขาเป็นผู้
ครองบ้านเรือน อัดแออยู่ด้วยบุตรภรรยา ลูกไล่กระแจะจันทน์
ของหอม ประกอบการงานอยู่อย่างสามัญชนทั่วไป ขอให้
พระองค์ทรงแสดงข้อธรรมะ ที่ทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์
เกื้อกูลแก่เขาผู้อยู่ในสภาพเช่นนั้น พระพุทธรองค์จึงสอนเรื่อง
สัญญาทาน ซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนาแก่คนเหล่านั้น โดย
ทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้นโดยตรง และ
ทรงยืนยันให้เขาถือเป็นหลักไว้ประจำใจว่าเรื่องสัญญาทานนี้เป็น
เรื่องซึ่งพระพุทธรเจ้าสอน ส่วนเรื่องอันสวดยศดงคงามต่าง ๆ
ออกไปจากนั้น เป็นเรื่องของคนชั้นหลังสอน พวกชาวบ้าน

เหล่านั้นได้ทูลแย้งขึ้นว่าเรื่องสุญญาตยังสูงเกินไป ขอให้ทรง
แสดงเรื่องที่ต่ำลงมา พระองค์จึงได้แสดงเรื่องการเตรียมตัว
เพื่อความเป็นผู้บรรลุดังกระแสแห่งนิพพาน ซึ่งได้แก่ข้อปฏิบัติ
เพื่อบรรลุดังความเป็นพระโสดาบัน มีใจความโดยสรุปคือ มี
ศรัทธาในพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์อย่างไม่ถ่วงง่อน กลอน-
แคลน กับมีศีลชนิดที่พระอริยเจ้าชอบใจ ก็เป็นศีลชนิดที่ผู้
นั้นเองก็คิดเทียบตนเองไม่ได้ และการไม่มีความเชื่อหรือปฏิบัติ
อย่างงมงายในเรื่องต่าง ๆ พวกชาวบ้านเหล่านั้นก็แสดงความ
พอใจ และกราบทูลว่าตนได้ยึดมั่นอยู่ในหลักปฏิบัติเหล่านั้นอยู่
แล้ว

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันอย่างละเอียด เพื่อ
ความเข้าใจถึงความมุ่งหมายอันแท้จริงของหลักพระพุทธ-
ศาสนา พระองค์ทรงแสดงเรื่องสุญญาตาแก่บุคคลผู้ครองเรือน
เพราะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่เขาตามที่เขาร้องขอตรง ๆ พระ
พุทธองค์ประสงค์จะให้พวกฆราวาสรับเอาเรื่องสุญญาตาไปใช้ได้
เป็นประโยชน์ เพราะมันไม่มีเรื่องอื่นที่ดีกว่านี้จริง ๆ ส่วน
เรื่องที่ลดหล่นลงไปจากเรื่องสุญญาตนั้น ก็ได้แก่ข้อปฏิบัติที่
ทำให้เป็นพระโสดาบันนั่นเอง เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องเตรียมตัว
สำหรับการบรรลุนิพพานโดยตรง จึงนับว่าเป็นเรื่องเข้าถึง

สัญญาตาโดยทางอ้อมอีกนั่นเอง หาใช่เป็นเรื่องทำบุญให้ทาน
ด้วยการมัวเมาในมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด
แต่ก็ไม่วายที่พวกนักอธิบายธรรมะในชั้นหลัง ๆ จะดึงเอา
เรื่องเหล่านี้มาเกี่ยวข้องกับสวรรค์สมบัติจนได้ และทำไปใน
ลักษณะที่เป็นการหลอกลวงโฆษณาชวนเชื่อยิ่งขึ้นทุกที จึงทำให้
เรื่องที่เป็นบันไดขั้นต้นของนิพพาน หรือของสัญญาตาต้องสลับ
หรือลับเลือนไปอีก จนพวกเราสมัยนี้ไม่มีโอกาสที่จะฟังเรื่อง
สัญญาตา หรือนำเอาเรื่องสัญญาตาอันเป็นตัวแทนของพระพุทธร-
ศาสนาใช้ในการบำบัดทุกข์ประจำวัน อันเป็นความประสงค์
ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า พวกเราจึงต้องเหินห่างจากหัวใจ
ของพุทธศาสนาออกไปมากขึ้นทุกวัน ๆ เพราะนักสอนนัก
อธิบายสมัยนี้เอง

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องสัญญาตาแก่ฆราวาส
ก็ต้องมีความหมายว่า ปัญหายุ่งยากต่าง ๆ ของฆราวาสต้องแก้
ด้วยหลักสัญญาตา ความเป็นไปในชีวิตประจำวันของฆราวาส
จะต้องถูกควบคุมอยู่ด้วยความเข้าใจถูกต้องในเรื่องอันเกี่ยวกับ
จิตว่าง เขาจะทำอะไรไม่ผิดไม่เป็นทุกข์ขึ้นมากเพราะมีความ
รู้ในเรื่องสัญญาตามากอย่กับจิตใจ ถ้าผิดจากนั้นแล้วฆราวาสก็
คือพวกที่จะต้องหัวเราะและร้องไห้สลับกันไปไม่มีที่สิ้นสุด และ

เพื่อที่จะให้ฆราวาสไม่ต้องเป็นเช่นนั้น พระองค์จึงได้สอนเรื่อง
 สัจจะตามแก่นของศาสนาว่า “เป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่งกว่าทุกสิ่ง
 ฆราวาส” ดังที่กล่าวแล้ว หลักพุทธศาสนานับสูงสุดคนนี้มีเรื่อง
 เดียว คือเรื่องสัจจะหรือจิตว่าง ใช้ได้แม้แต่พวกฆราวาส
 ทั่วไป และมุ่งหมายที่จะดับทุกข์ของฆราวาสโดยตรง เพื่อ
 ฆราวาสผู้อยู่ในท่ามกลางความทุกข์นั้นจะได้กลายเป็นบุคคลที่
 ความทุกข์แปรเปลี่ยนไม่ได้ ถ้าเป็นนิพพานก็เป็นทีความทุกข์
 แปรเปลี่ยนไม่ได้นั่นเอง ถ้าแปรเปลี่ยนไม่ได้เลยจนเป็นการเกิด
 ชาติและถาวร ก็เรียกว่าเป็นผู้บรรลุพระนิพพาน เป็นพระ
 อรหันต์ ถ้าเป็นแต่เพียงการแปรเปลี่ยนที่น้อยลงมา ก็เป็นการ
 บรรลุพระนิพพานในขั้นที่เป็นพระอริยบุคคลรอง ๆ ลงมา

“โศตยาปัตติยงคะ” ก็คือศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธ
 พระธรรม พระสงฆ์ และความมีอริยกันตศีลรวมทั้ง ๔ อย่าง
 นี้เป็นการเตรียมตัวเพื่อลุล่วงสุญญาหรือนิพพาน ศรัทธา (ความ
 เชื่อ) จะยังไม่แน่นแฟ้นแท้จริง จนกว่าจะได้มองเห็นว่าพระ
 พุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เรื่องสุญญา คือเรื่องสูงสุดที่ดับทุกข์ได้
 จริง และพระธรรมนั้นก็ไม่ใช่เรื่องอะไรอื่นนอกไปจากเรื่อง
 ทั้งหมดของสุญญาที่ดับทุกข์ได้จริง กล่าวคือ คำสอนและ
 การปฏิบัติรวมทั้งผลที่มีมาจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง

ส่วนพระสงฆ์นั้น ก็คือผู้ที่ปฏิบัติและได้รับผลการปฏิบัติเช่นนั้น เมื่อมองเห็นอยู่อย่างนี้ศรัทธาจึงจะแน่นแฟ้นมั่นคงไม่ถอยแอ่นคลอนแคลน กล่าวคือจะไม่เลื่อมใสในศาสดาอื่น ๆ ในข้อสั่งสอนใด ๆ และพวกนักบวชใด ๆ ที่ไม่กล่าวสอนหรือปฏิบัติเรื่องสุญญาหรือนิพพาน

ส่วน “อริยกัณฑ์ศีล” นั้นก็เหมือนกัน ศีลที่จะบริสุทธิ์หมดจดถึงกับถูกจัดเป็น “อริยกัณฑ์” ก็เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ ก็ต่อเมื่อศีลนั้นมีมูลมาจากการเห็นสุญญาเท่านั้น แม้ไม่โดยสิ้นเชิงก็ต้องโดยบางส่วน คืออย่างน้อยจะต้องมีความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น หรือยึดมั่นไม่ได้จริง ๆ เท่านั้น เขาจึงจะเป็นผู้ไม่มีเจตนาที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปที่เป็นการผิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีลเท่าใดข้อไหนก็ตาม อนึ่ง สุขเวทนาและสิ่งอันเป็นที่ตั้งของสุขเวทนานานาชนิดในโลกนั่นเอง ที่เป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น และทำให้คนเราล่องลอย ๆ ที่รู้อยู่ หรือทั้ง ๆ ที่พยายามจะไม่ให้ล่องลอยก็ล่องจนได้ ยิ่งไปบีบบังคับหนักเข้า มันก็ยิ่งมีปฏิกริยามากขึ้น แต่ถ้าหากมีทางระบายความกดดันอันนี้ออกเสียได้ ด้วย ความรู้เรื่องสุญญาอยู่เสมอ ๆ แล้ว การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ก็จะมีได้โดยง่ายขึ้น ไม่มีการฝืนหรือต่อสู้อะไรมากมาย ศีลก็จะบริสุทธิ์

ถึงขนาดเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่าโศกบาปตัณหาทั้ง ๔ องค์นี้ แม้จะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อเตือนคำแย้งของพวกฆราวาสเหล่านั้นในเรื่องความยากเกี่ยวกับบุญกุศล ก็ยังไม่พ้นจากวงของเรื่องบุญกุศลอยู่นั่นเอง ถ้าจะกล่าวอย่างโหวงระเหวก็กล่าวได้ว่า เป็นการช้อนกลบบังคับให้รับเอาเรื่องบุญกุศลอย่างหลีกเลียงไม่พ้น หรือในลักษณะที่ความรู้เรื่องบุญกุศลนั้นจำเป็นต้องงอกงามเบิกบานออกไปได้ในอนาคตในตัวเองโดยแน่นอน ถ้าเขาจะมีศรัทธาจริงมีศีลจริงดังที่กล่าวมานี้ มันก็ต้องเป็นศรัทธาหรือศีลที่มีมูลมาจากบุญกุศลไม่ใช่จากความกระหายต่อสวรรค์ เช่นอยากเป็นเทวดามีวิมานทอง มีนางฟ้า ๕๐๐ เป็นบริวาร หรืออะไร ๆ ที่เขาล่อ ๆ ให้คนหลงกันอยู่ทั่วไป แม้จะเป็นศรัทธาหรือศีลอย่างรุนแรงเพียงใด ก็หาเป็นสิ่งที่แน่นแฟ้นมั่นคง หรือเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าไม่ เพราะฉะนั้น เมื่อจะมีศรัทธาและมีศีลอย่างมั่นคงได้ มันก็ต้องเป็นศรัทธาและศีลที่มีมูลจากการเห็นความว่างจากการมีตัวมีตน เพราะว่าศรัทธาและศีลที่มีมูลมาจากสิ่งอื่นนั้น จะต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่เสมอไป ครั้นถูกหลอกถูกล่อหนักเข้าเจ้าตัวก็จะเบื่อหน่ายต่อศรัทธาและศีลเช่นนั้นขึ้นมาเอง จักเริ่มใช้ปัญญา

ของตน จนมาพบศรัทธาและศีลที่มีรากคือสัญญาเข้าวันหนึ่ง จนได้ ฉะนั้น ถ้าจะกล่าวอย่างสำนวนชาวบ้าน เราก็อาจจะกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ได้ทรงวางกับดักลวงหน้าไว้ดีแล้ว จนกระทั่งว่าทำอะไรเสียพวกชาวบ้านเหล่านั้นก็ไม่หลุดรอดไปจากวงของเรื่องสัญญาได้ ทั้ง ๆ ที่เขากำลังปฏิเสธไม่ยอมรับเรื่องสัญญาอยู่อย่างแข็งขันก็ตาม

สรุปความว่า ในหมู่คนที่มีปัญญาแล้ว โดยธรรมชาติที่แท้จริงนั้น เขาย่อมต้องการธรรมะหรือหลักแห่งพุทธศาสนาอันเดียวกัน คือการระงับดับทุกข์เพื่อให้เกิดความสุขด้วยกันทุกคน เพียงแต่ลดหลั่นกันตามสติปัญญาเท่านั้นเอง กล่าวคือเรื่องสัญญาในระดับหนึ่งที่เหมาะสมแก่บุคคลเหล่านั้น ๆ แต่ข้อเสียคายอย่างยิ่งก็คือ คนเหล่านั้นไม่เคยถูกสอนให้ต้องการสิ่งที่จะมาดับทุกข์ตามฐานะของตน ๆ ให้เหมาะสมกันกับความทุกข์ของตน ๆ แต่เขาได้ถูกสอนให้เล่นเตลิดออกไปนอกศูนย์กลาง คือไปต้องการความสุขชนิดใดชนิดหนึ่งตามที่เขาจะชอบนึกฝันเอาเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้อไปติดบ่วงของการเมาสวรรค์เบาบุญที่นักสอนศาสนาบางคนเขาโฆษณากัน อยู่ทุกคำเข้า ฉะนั้น สิ่งที่ชาวบ้านต้องการจึงไม่ใช่ความดับทุกข์หรือธรรมะที่อาจจะดับทุกข์ตามที่พุทธศาสนาจะมีให้ แต่มัน

ได้กลายเป็นว่า เขาต้องการความสุขตามที่เขาคาดฝันเอาเอง สร้างวิมานในอากาศ ฝันหวาน ๆ ตามความพอใจของเขาเอง ไปเสียแล้ว

ข้อนี้เอง เป็นข้อที่ทำให้ทายกทายิกา หรือพุทธบริษัททั้งหลาย เกิดมีความมุ่งหมายที่จะได้อะไร ๆ เกิดไปจากที่พุทธศาสนาจะให้ได้ ผิดไปจากความมุ่งหมายเดิมแท้ของพระพุทธรศาสนา เพราะจับหลักกันไม่ได้ว่าพระพุทธรศาสนามุ่งหมายจะอำนวยประโยชน์อันแท้จริงอะไรให้แก่มนุษย์ และหลักธรรมที่จะเป็นเครื่องมือเช่นว่านั้นคืออะไร ฉะนั้น ขอเน้นอย่างสรุปสั้น ๆ ว่า พระพุทธรศาสนา^๕มุ่งหมายจะให้คนทั้งหลายอยู่ได้ในท่ามกลางของทุกข์โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะอาศัยความรู้และการปฏิบัติในเรื่องสุญญตาหรือความว่างจากตัวตนนั่นเอง ทำให้เพื่อความมัวเมาในสวัตรวิมาน อย่างที่มีการโฆษณาชวนเชื่ออยู่ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วไป และไม่ขอให้พวกเราเข้าใจกันเสียใหม่ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป เพื่อมิให้เสียเวลา (โปรดอ่านหนังสือ "วิธีระงับดับทุกข์" ของท่านพุทธทาส)

ปัญหาต่อไปก็คือว่า ทำไมพวกเราในสมัยนี้ จึงได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา^๖น้อยเกินไป ในเมื่อเทียบกับประโยชน์

ทางหมดที่พุทธศาสนาได้มีให้ ไม่มีสันติภาพอันพอควรในหมู่
 มนุษย์ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์สูงเหนือสัตว์ทั้งปวง จนถึงกับกล่าว
 ได้ว่าสันติภาพมีในหมู่สัตว์เคี้ยว जानทั่วไประมาณกว่าที่มีอยู่ในหมู่
 มนุษย์ เพื่อจะตอบปัญหานี้ เราควรจะทำ ความเข้าใจเสียก่อน
 ว่า คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนานี้มีอยู่สองประเภทใหญ่ ๆ
 คือเข้ามาเกี่ยวข้องเพียงสักว่าทำตามบรรพบุรุษหรือตามประ-
 เพณีอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นเพราะมีความต้องการ
 ในใจอย่างใดอย่างหนึ่งจากศาสนา

สำหรับอย่างแรก คือการถือศาสนาสักว่าทำตามบรรพ-
 บุรุษหรือตามประเพณีนั้น ไม่มีผลเป็นชั้นเป็นอันสำหรับตัว
 บุคคลนั้นเอง ส่วนการถือศาสนาเพราะมีความมุ่งหมาย
 อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก็ยังแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท
 คือประเภทที่มัจฉานอนบรสุต คือเข้ามาเกี่ยวข้องกับ
 ศาสนาเพื่ออยากพ้นกิเลส พ้นความทุกข์ใจทั้งปวง คน
 พวกนี้เขามักจะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือเท่า
 จะช่วยเขาได้ ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้นไม่มีเจตนาอย่างนั้น
 เข้ามาก็เพราะหวังจะเอาอะไรไว้ ๆ จากพระศาสนา เช่น
 เอาเครื่องกลางของคลังของศักดิ์สิทธิ์ อยากให้มีโชค อยาก
 ร่ำรวย ให้ได้ชัยชนะหรือคลาดแคล้วจากศัตรู จากภูตผี

บศัจ และโรคภัยไข้เจ็บ แล้วก็เที่ยวหาวัตถุศักดิ์สิทธิ์มา
 แขนวนไว้ห่อ จนคอแทบจะทนมั้ไหว โดยไม่มีความรู้
 เลยว่านั่นคืออะไร มีมูลมาจากอะไร และเพื่ออะไร สิ่ง
 ตนคิดว่ามันเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์นั้น กลับกลายเป็นข้าศึก
 แก่ตัวเอง บิดบังปัญญาของตัวเอง

บางพวกก็เข้ามาบวชเพื่อหาความรู้ในทางศาสนา
 เพื่อจะได้วิชาความรู้นั้นเป็นเครื่องมอขงชีพ หาประโยชน์
 ทางวัตถุเพื่อตัวเอง เป็นการเพิ่มกิเลสขนอกอย่างเดียวกัน
 ในที่สุดก็เ้าอจเข้าถึงแก่นของศาสนาได้ เพราะไม่มีเจตน์
 จ้างงจะเข้าให้ถึง ไม่มีใจรักที่จะเข้าให้ถึง หรือเห็นว่า
 ศัจธรรมไม่ก่อประโยชน์เป็นเงินเป็นทองทันตาเห็น ฉะนั้น
 การที่ข้วบ้านลงทุนเพื่อบำรุงกิจการพระศาสนาอันไม่น้อย
 กว่าร้อยล้านพันล้านบาท จึงไม่ได้รับผลตามความมุ่งหมาย
 ของศาสนา ไม่คุ้มค่าเงินที่ข้วลงทุนไป เพราะเขาไม่ต้อง
 การคำสอนที่แท้ของพระพุทธเจ้า มีความต้องการแต่สิ่ง
 ที่ไม่ตรงจุดหมายของพระองค์

จริงอยู่ ความกลัวย่อมเป็นมูลเหตุอันแท้จริงของการ
 เกิดขึ้นมาและการตั้งอยู่ได้ของศาสนาทั้งปวง พวกที่กลัวอำนาจ
 อันลึลับของผีศาจเทวดารวมทั้งพระเป็นเจ้า ก็ต้องการศาสนา

ไว้เพียงเพื่อจะได้เป็นที่โปรดปรานของผีसांगเทวดา และพระผู้
 เป็นเจ้า ๕ ๕๘ ๕๘ ๕๘ ๕๘ เพียงอวิชชาความโง่
 อย่างหนึ่งเท่านั้น พวกที่กลัวยากจนกลัวโชคร้ายก็หันเข้ามา
 หาศาสนาเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยขจัดความกลัวเหล่านั้น ส่วน
 ความกลัวของพุทธบริษัทที่แท้จริงนั้น คือกลัวความทุกข์หรือ
 กลัวกิเลสของตัวเอง โดยเห็นว่าเป็นภัยที่ใหญ่หลวงยิ่งกว่า
 ภัยใดๆ หมด พอเกิดมาก็ได้ประสบภัยอันนี้แล้ว และประสบ
 อยู่ต่อไปจนตลอดชีวิต จึงต้องการเครื่องมือกำจัดมันเสีย
 เพราะเหตุนี้เองพุทธบริษัทที่แท้ที่หวังจะได้รับผลจากพระพุทธร-
 ศาสนาโดยตรง จึงต้องรีบสะสางปัญหาอันนี้ โดยมีความต้องการ
 ให้ถูกต้องตามจุดหมายหมายของพุทธศาสนา แล้วจะประสบสิ่งที่
 เราต้องการ กล่าวคือสันติภาพอันถาวรของเอกชนและสังคม
 โดยไม่ต้องสงสัยเลย และนับว่าได้รับสิ่งสูงสุดที่พุทธศาสนา
 เจตนาจะให้ กล่าวทำให้พิสูจน์ได้ว่าไม่มีอะไรที่สูงยิ่งไปกว่านี้
 ในการที่จะสร้างสันติภาพให้แก่ตนเองและทุก ๆ คนในโลก

บทที่ ๓

ปมเดียวที่ควรแก้

มีความคิดเข้าใจผิดในหมู่คนที่ไม่รู้จักพุทธศาสนาจริงว่าหลักของพระพุทธศาสนาเป็นไปในทางที่จะทำให้คนสิ้นหวังหรือเห็นโลกไปในแง่ร้ายเสียหมด ทำให้คนฟังแล้วเศร้าสร้อยไม่เบิกบาน เพราะพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสูญญตา (ความว่าง) อนัตตา (ความไม่มีตัวตน) หรือบอกว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ ไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสารที่คนควรจะไปยึดมั่นถือมั่น แม้แต่เรื่องสวรรค์ก็ไม่มีความคิดที่เราจะหล่มหลง ไม่ควรใฝ่ฝัน ไม่ควรหวัง เพราะเป็นเรื่องของตัณหาและอุปาทาน ไร้อิทธิวิเศษอย่างที่คุณส่วนมากหลงเข้าใจผิดกันอยู่ ชาวต่างประเทศที่เผชิญมาได้ยินได้ฟังดังนั้นหรือได้ศึกษาแต่เพียงบางตอน ก็เกิดมีความเห็นไปว่าพุทธศาสนาเพ่งเล็งในแง่ร้าย และยิ่งไปกว่านั้นยังแถมจัดให้เป็นพวกที่ปฏิเสธสิ่งทั้งปวง ซึ่งในที่สุดก็คงไม่

ได้รับอะไรเลยเพราะไม่ได้ยึดถือเอาอะไรเลย เมื่อใครมีความ
 รู้สึกถึงนี้ ความเห็นของเขาก็จะเดินไปผิดทางเป็นมิจฉาทิฎฐิ
 อย่างใดอย่างหนึ่งไปทันที สำหรับชาวไทยที่ไม่ได้ศึกษาพุทธ-
 ศาสนาจนถึงแก่นก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน และถ้าบุคคลพวกนี้
 มีอาชีพ หรือทำงานเกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยแล้ว
 เขาก็จะทำให้คนอื่นพลอยเห็นผิดตามไป เกิดผลร้ายแก่พุทธ-
 ศาสนาและประชาชนผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนเข้าใจ
 ว่าเขาเป็นผู้มีความรู้จนได้รับเชิญให้มาบรรยายหลักพระพุทธ-
 ศาสนาและตอบปัญหาแก่ประชาชน ปราภฏอยู่บ่อย ๆ ว่าผู้
 สอนพุทธศาสนาบางคน ได้บิดผันคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อ
 เอาใจประชาชน หรือช่วยยกคติเพราะรัก เพราะเกลียด เพราะ
 กลัว และด้วยความหลงมงายของตนเอง

ส่วนอีกทางหนึ่งนั้น ก็ได้แก่พวกพุทธบริษัทที่ไม่ชอบ
 การเรียนหรือไม่อาจจะเรียนได้ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่สุด คน
 พวกนี้มีแต่ศรัทธาและความเข้มแข็งในการทำบุญให้ทาน เชื่อ
 มั่นในบุญกุศลว่ามีผลเป็นความสุขความเจริญ ทั้งในโลกนี้และ
 โลกหน้า โดยไม่ต้องการคำอธิบายอย่างใดอีก พวกที่เป็นเช่นนี้
 ย่อมมองพุทธศาสนาในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือมองในด้านดี
 อย่างเดียว คิดว่าจะได้นั้นได้นี้ จะเป็นนั้นเป็นนี้ แล้วก็ไม่ต้องฟัง

เสียงใคร ๆ หากใครจะกรุณาชี้แจงเรื่องที่ถูกต้องเขาก็ไม่ยอม
รับฟัง และยังจะโกรธหรือเห็นว่าผู้ชี้แจงนั้นเป็นมิจฉาภิภูฏฐิไป
ด้วยก็ได้ อันตรายก็จะตกแก่ผู้ชี้แจงเอง เพราะเขาไม่รู้จัก
พระพุทธานุศาสนาทที่แท้จริง

ฉะนั้น พุทธศาสนาก็ไม่ใช่พวกที่มองในแง่ร้าย หรือ
พวกที่มองในแง่ดี แต่เป็นพวกที่อยู่ตรงกลางเพราะมองเห็น
สิ่งทุกสิ่งประกอบอยู่ด้วยทั้งคุณและโทษ แต่แล้วก็ไม่ได้ใจใน
สิ่งที่เป็นคุณหรือทุกข์ใจในสิ่งที่เป็นโทษ แต่จักเป็นผู้มีจิตว่าง
หรือเฉยอยู่ได้ในทุกสิ่ง การที่มองอะไร ๆ เป็นแง่ดีหรือแง่ร้าย
ไปโดยส่วนเดียวนั้น เป็นความคิดผิด เป็นการมองอย่างเด็ก
อมมือ คือเห็นอะไรเท่าที่ตัวเห็น แล้วก็ว่ามันเป็นอย่างนั้น
ไปหมด ฉะนั้น ฟังเข้าใจว่าพุทธศาสนา มองสิ่งทั้งปวงตามที่มัน
เป็นจริงทั้งค้ำนอกและค้ำใน แล้วก็เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น
เท่าที่ควรและในลักษณะที่จะไม่เป็นทุกข์แก่ตนแต่ประการใดเลย
ไม่มีอาการที่เรียกว่าคิดในความคิดหรืออคติขัดใจเพราะความชั่ว
พุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่าไม่มีอะไร แต่ยอมรับว่าทุก ๆ อย่าง
มันมี เพียงแต่ว่าทุก ๆ อย่างนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปยึดมั่น
ถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา

ที่กล่าวว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือของเรานั้น มิได้หมายความว่าเราไม่มีอะไรหรือไม่รับอะไร ไม่ใช่สอยบริโภคสิ่งใด เราคงมีอะไรหรือรับอะไรหรือบริโภคใช้สอยสิ่งใด ๆ ไปตามที่สมควรจะมีจะเป็น แต่ภายในใจนั้น ไม่มีการยึดถือว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นตัวตนของมันหรือของใครเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับความเย็นใจ เบากายเบาใจอยู่ตลอดเวลานั่นเอง เรียกว่าเรารับมันไว้เพื่อมาเป็นบ่าวเป็นทาสเรา เพื่ออำนวยความสะดวกสบายเท่าที่จำเป็น ไม่ยอมรับรู้อะไรมากไปกว่านั้น ความมีจึงมีค่าเท่ากับไม่มี หรือความไม่มีจึงมีค่าเท่ากับมี แต่ความสำคัญส่วนใหญ่แล้วเราจะมิมีจิตใจที่ไม่หวั่นไหวไม่ทุกข์ร้อนหรือดิ้นโลดไปเพราะการได้การเสีย จิตใจชนิดนี้ไม่ต้องการที่จะรับและไม่ต้องการที่จะปฏิเสธ จึงสงบเป็นปกติอยู่ได้ พุทธศาสนาสอนให้เรามีจิตใจอย่างนี้ คือให้มีจิตใจเป็นอิสระอยู่เหนือวิสัยชาวโลก ไม่หวั่นไหวไปตามสถานการณ์ทุกอย่างในโลก จึงอยู่เหนือความทุกข์ทุกอย่าง ทั้งในการคิด การพูด การทำ เพราะมีจิตใจเป็นอิสระจากกิเลสเหล่านั้นเอง จึงอยู่พุทธศาสนาปฏิเสธว่าไม่มีอะไรที่ควรสนใจหรือควรได้ แต่ก็ยอมรับว่าสิ่งที่ควรสนใจหรือควรได้นั้นมีอยู่โดยแน่นอน สิ่งนั้นก็คือภาวะแห่งไม่มีทุกข์เลย เป็นภาวะที่เกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นต่อ

สิ่งใด ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้นว่าเป็นตัวเราหรือของเรา ไม่ยึดมั่นแม้กระทั่งชีวิต เกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไร ๆ ทั้งสิ้นที่คนทั่วไปเขายึดถือกัน คือจิตใจเป็นอิสระเหนือสิ่งทั้งปวง เราเรียกสิ่งนี้อย่างสั้น ๆ ว่า ความหลุดพ้น เมื่อถามว่าหลุดพ้นจากอะไร ก็ต้องตอบว่า จากทุกสิ่งที่ครอบงำจิตใจหรือทำจิตไม่ให้เป็นอิสระ

ความสับสนในการจับหลักพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นอุปสรรคอันสำคัญของการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนา เพราะต่างคนต่างถือเรื่องนั้นเรื่องนั้น หมวคนั้นหมวคนั้น ว่าเป็นหลักของพระพุทธศาสนา แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะคว้าน้ำเหลวอยู่นั่นเอง คือไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมะให้ประสบผลสำเร็จได้ ความไม่สำเร็จยังเนื่องมาจากความยึดมั่นถือมั่นดั้งเดิมของคนนั้น ๆ เมื่อเขามีความเชื่ออย่างไรมาก่อน เขาก็ชอบแต่ที่จะดูพระพุทธศาสนาในเหลี่ยมหรือแง่ที่เข้ากันได้กับความรู้หรือความเชื่อที่มีอยู่เป็นทุนเดิมของเขา แล้วก็จะมองข้ามส่วนอื่นไปเสีย นี่เป็นเหตุให้จับหลักที่แท้จริงผิดไป แล้วยังทำให้คนอื่นจับหลักผิดไปด้วย เพราะเขาเป็นมหาเปรียญ เป็นบัณฑิตในทางเผยแผ่พระพุทธศาสนา และต่างก็แย่งกันบอกผู้ฟังว่านั่นนี่เป็นหลักพระพุทธศาสนา

แม้บางคนจะถามเขาว่า การกราบไหว้อ้อนวอนพระภูมินันมิเป็นการเสียความเป็นพุทธบริษัทหรือ นักปราชญ์ชนิดนี้ก็ตอบว่าไม่เสียความเป็นพุทธบริษัทเลย เพราะไม่ได้นับถือพระภูมิมากกว่าพระรัตนตรัย นี่เป็นตัวอย่างของการพูดสับปรับ แม้คนที่เป็นนักศึกษาชาวต่างประเทศชั้นเยี่ยมยอดก็ยังเวียนหัวแล้วนับประสาอะไรกับที่ทายกทายิกาย่าง คุณย่า คุณยาย จะไม่เวียนหัว ฉะนั้น เป็นการถูกต้องอย่างยิ่งที่จะกล่าวว่า แม้กระทั่งทุกวันนี้ พวกเราชาวพุทธก็ยังจับหลักไม่ได้ว่า หลักของพุทธศาสนาที่แท้จริงเป็นอย่างไร ส่วนพวกที่ไม่เป็นขอบต่อพระพุทเจ้า ก็อ้างเอาหมวดอริยสัจ หมวดมรรคมีองค์แปด หมวดไตรสิกขา หมวดไตรลักษณ์ หมวดปฏิจจสมุปบาท หรือเช่นหลัก ๓ ประการ เรื่องไม่ให้ทำชั่ว ให้ทำแต่ความดีทุกอย่าง และให้ทำจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจดนั้น ว่าเป็นหลักของพุทธศาสนา เห็นกันไปคนละแ่งคนละมุม เลยกลายเป็นหมู่ของหลักที่ปักไว้มาก ๆ คูดลอนไปหมด จนกระทั่งพวกทายกทายิกาไม่รู้ว่าจะศึกษาเรื่องอะไรดี

ความสับสนอีกทางหนึ่งก็คือ การที่ธรรมะบางหมวดมีถ้อยคำที่เข้าใจไม่ได้ เพราะเหตุว่าเขาได้แปลความหมายของคำนั้น ๆ ผิดไปจากความหมายที่แท้จริง หรือพุทธประสงค์เดิม

ข้อความจึงค้านกัน และเมื่อฉงนมากขึ้นเท่าไรก็ยังมีผู้เขียนคำอธิบายเพิ่มเติมมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งเขียนเพิ่มเติมมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งผิดไกลออกไปทุกที แต่เนื่องจากคำอธิบายใหม่ ๆ นั้นใช้สำนวนโวหารเป็นนักปราชญ์มากขึ้น คนที่ได้ฟังได้พบเห็นก็ยังยึดถือคำอธิบายเหล่านั้นกันอย่างเต็มที่ โดยมีความหลงผิดไปว่ายิ่งเข้าใจได้ยากนั้นแหละ ยิ่งเป็นหลักฐานสำคัญของพุทธศาสนา อาการดั่งที่กล่าวนี้ได้เกิดขึ้นแก่เรื่องเช่นปฏิจจสมุปบาท จนกระทั่งเกิดคำอธิบายเป็นเล่มสมุคขนาดใหญ่นี้ ได้รับเกียรติอย่างยิ่งและนิยมศึกษากันแพร่หลายอย่างยิ่ง แต่ในที่สุดก็หาสาระอันใดไม่ได้ ใช้เป็นหลักปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามพระพุทธประสงค์เดิม ที่ได้ตรัสเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ไม่ได้ ถึงแม้คำอธิบายที่เรียกกันว่า อภิธรรม ก็ตกอยู่ในลักษณะเพื่อปกเช่นเดียวกัน จนกระทั่งเหลือความสามารถที่จะเข้าใจได้อย่างทั่วถึง หรือจะนำมาใช้ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ได้

เนื่องจากได้พิจารณาเห็นอุปสรรคต่าง ๆ นานาซึ่งเป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้เราได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา เพราะเหตุเพียงอย่างเดียว คือการที่จับปมยังไม่ได้ คือไม่ได้หลักที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง จนสะดวกที่จะเข้าใจและปฏิบัติให้ตรงกันกับความนึกคิดของคณาธรรมดาสามัญ จึงมีความคิดเกิดขึ้นว่าเรา

ควรจะชำระสะสางปัญหาข้อนี้กันเสียที เพื่อให้ได้หลักที่ใช้ได้ เป็นวงกว้างทั่ว ๆ ไป แก่มนุษย์ทุกคน สำหรับจะได้ถือเอาไป เป็นหลักเพื่อปฏิบัติตามทางของเขาเอง เพราะธรรมะเป็น สัจธรรม เป็นของกลาง เป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเรื่อง ศีลธรรมที่คนบัญญัติเอาได้ตามสมควรแก่สถานการณ์ที่แวดล้อม อยู่ แต่การที่จะทำอย่างนี้ก็จำเป็นที่จะต้องระมัดระวังในการที่ จะรักษาหลักเดิม ๆ ไว้อย่างสมบูรณ์ ให้ลงรอยกันได้กับหลัก พุทธศาสนาทั่วไปทั้งหมด จนเป็นที่ยอมรับสำหรับพวกพุทธ-บริษัทผู้คงแก่เรียนทั้งหลายได้ด้วย และให้เข้าใจง่าย ๆ แม้ใน หมู่พุทธบริษัทที่ไร้การศึกษา เช่นพวกทนายทนายิกาหรือคุณย่า คุณยายด้วย

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้องมีการแปลงการใช้ ถ้อยคำให้เป็นคำธรรมคาสามัญ ที่อาจจะเข้าใจได้ทันทีสำหรับ คนทั่วไป แต่เนื้อความนั้นเป็นเช่นเดียวกันกับที่มีอยู่ในพระ คัมภีร์ และที่สำคัญก็คือ ให้สามารถใช้ปฏิบัติได้ทันทีโดยไม่ต้องศึกษาอะไรให้ยุ่งยาก แม้คนที่มีการศึกษาน้อยหรือคนชรา คนเจ็บป่วยจะตายอยู่แล้วก็ยังมีโอกาสที่จะเข้าใจธรรมะได้ ทันเวลา เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าคำอธิบายต่อไปนี้จะแปลกจาก ที่เคยได้ยินได้ฟังไปบ้าง ก็อย่าประหลาดใจจนถึงกับไม่ยอมอ่าน

เอาเสียเลยหรืออ่านอย่างไม่สนใจ เพราะเข้าใจว่าเป็นการกล่าว
เอาตามอัคติโนมิตตามชอบใจมากเกินไป ขอให้ทราบความตั้งใจ
ของผู้กล่าว ว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องกล่าวในลักษณะเช่นนี้
เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของพุทธบริษัทนั่นเอง

วิธีที่ได้ปรับปรุงใหม่ และใครจะขอเสนอ ก็มอญ
เพียงสั้นๆ ว่า เราไม่ต้องศึกษาเรื่องอะไรเลยนอกจากเรื่อง
“อัตตา” “ตัวตน” และ “ของตน” ยังไม่ต้องคำนึง
ถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ หรือคำนึงถึงข้อธรรมะข้อไหน
ข้อไหนแต่ประการใดเลย รวมทั้งไม่ต้องคำนึงถึงประวัติความเป็น
มาของพระพุทธศาสนาด้วย ฉะนั้น เราจะแอบพระกัมภีร์
ทั้งหมดไปไว้เสียทางหนึ่งก่อน เพราะความยุ่งยากมากมายของ
พระกัมภีร์เหล่านั้นจะทำให้อ่อนเปลี้ยลงไปเปล่า ๆ เราจะมุ่ง
ศึกษาค้นคว้าวินิจฉัยพิจารณาตรงไปยังสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา”
อย่างเดียวเท่านั้น ในแง่ในมุมที่เกี่ยวกับความทุกข์และความ
ดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “แต่ก่อนก็ดี
เดี๋ยวนี้ก็ดี ฉันทบัญญัติกฎเกณฑ์เฉพาะเรื่องอันเกี่ยวกับความ
ทุกข์ และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์”

ฉะนั้น เราจะพิจารณากันว่า “ตัวเรา—ของเรา” นั้นมันทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมาอย่างไร แล้วเราจะจัดการกับมันอย่างไร เริ่มตั้งแต่ขั้นที่จะทำลายตัวเราชนิดอันชั่วร้าย ให้เหลืออยู่แต่ตัวเราชนิดที่ดี ๆ แล้วค่อย ๆ บั่นทลายถือในตัวเราชนิดดีให้น้อยลง ๆ จนกระทั่งถึงขั้นสุดท้าย คือไม่มีความรู้สึกของ “ตัวเรา—ของเรา” ชนิดใด ๆ เหลืออยู่ในใจเลย เรื่องมันก็จบกันเพียงเท่านั้น และเป็นการจบเรื่องหมดทั้งพระไตรปิฎกหรือทั้งหมดในพระพุทธศาสนา แล้วผู้นั้นก็จะประสบสันติสุขอันถาวรไม่ว่าจะอยู่ในสภาพเช่นไร เพราะสิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา—ของเรา” นั้นมันเป็นเหตุของความทุกข์ทุกอย่าง สิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา” และ “ของเรา” นี้ ก็มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า “อหังการ” และ “มมังการ” ถ้าเป็นคำทางจิตวิทยา จะเรียกว่า “อัตตา” และ “อัตตนิยา” ก็ได้ ทั้งหมดนี้ก็หมายถึงจิตที่กำลังกลัดกลุ้มอยู่ด้วยความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวจัด กำลังตั้งตนรนทุกอย่างเพื่อจะทำตามใจตน โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีใด ๆ

อุปาทาน คือการยึดมั่นถือมั่นทางจิตใจ เช่นยึดมั่นในเบญจขันธ์ คือร่างกายและจิตใจรวมกันว่าเป็น “ตัวตน” และยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ถูกใจอันมาเกี่ยวข้องด้วยว่าเป็น “ของตน”

หรือที่ละเอียดลงไปกว่านั้นก็คือจิตส่วนหนึ่งว่าเป็น “ตัวเรา” แล้วยึดถือเอารูปร่างกาย ความรู้สึก ความจำ และความนึกคิด สี่อย่างนี้เป็น “ของเรา” พุทธภาษิตมีอยู่ว่า “เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์” ฉะนั้น คนที่มีอุปาทานยึดมั่นว่า “ตัวเรา” ว่า “ของเรา” จึงมีเบญจขันธ์ที่เป็นทุกข์ คือแสดงอาการที่ทนได้ยากแก่บุคคลนั้น และแสดงอาการที่น่าเกลียดน่าเอือมระอาแก่บุคคลที่ได้พบเห็นทั่วไป ส่วนเบญจขันธ์ที่ไม่มีอุปาทานครอบงำนั้น หาเป็นทุกข์ไม่ ฉะนั้น คำว่าบริสุทธิ์หรือหลุดพ้น จึงหมายถึงการหลุดพ้นจากอุปาทานว่า “ตัวเรา” ว่า “ของเรา” นี้โดยตรง ดังมีพระพุทธภาษิตว่า “คนทั้งหลายย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถอมมั่นด้วยอุปาทาน” ถ้ายังมีอุปาทานก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ สิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา—ของเรา” นั้นแหละเป็นบ่วงทุกข์ที่คล้องหรือร้อยรัดผูกพันเราทั้งหลายอยู่ ถ้าเรากัดบ่วงนี้ให้ขาดไม่ได้อยู่เพียงใด เราก็จะต้องเป็นทุกข์อยู่เรื่อยไป

ความหลุดพ้น (วิมุตติ) เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธภาษิตตรัสเป็นใจความว่า “พรหมจรรย์นี้มีได้มีลาภสักการะ

สรรเสริญเป็นอันสูงส่ง มิได้มีกามสุขในสวรรค์เป็นอันสูงส่ง มิได้มีการเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพรหม ในพรหมโลก เป็นอันสูงส่ง แต่ว่าวิมุติเป็นอันสูงส่ง ดังนี้” วิมุติในที่นี้ ก็หมายถึงความหลุดพ้นจากอำนาจของลาภสักการะ สรรเสริญ ของกามสุขในสวรรค์ ของความอยากเป็นพรหม แต่ความรู้สึกว่ามี “ตัวตน — ของตน” นั้นแหละ เป็นตัวการที่หวัง ลาภสักการะสรรเสริญ ทั้งกามสุขในสวรรค์หรือความเป็นพรหม เพราะมันเป็นความรู้สึกที่อยากได้อยากเป็นอยากเอา ถ้ามีการ ได้ การเป็น ด้วยอุปาทานนี้เพียงใดแล้ว ความทุกข์ย่อมเกิด อยู่เสมอไป ต่อเมื่อเอาอุปาทานนี้ออกไปเสียแล้ว การได้การ เป็นทั้งหลายจึงจะไม่ใช่ทุกข์

ใจความสำคัญอยู่ที่ตรงที่มีการได้การเอาการเป็นด้วยอุปาทาน อีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นการได้การเอาการเป็นด้วยสติปัญญา ไม่มีอุปาทาน และคำว่าสติปัญญาในที่นี้หมายถึงสติปัญญาที่แท้จริง ไม่ใช่สติปัญญาชนิดอุปาทานครอบงำไว้แล้ว เช่นสติปัญญาของปุถุชนทั้งหลายในเวลานี้ ที่นับถือกันว่ามีการศึกษา ทางโลกก้าวหน้าเจริญที่สุด ส่วนจิตใจของเขากลับจมคั่งอยู่ ภายใต้อำนาจของอุปาทาน ชนิดที่เรียกว่า “ตัวเรา — ของเรา” สติปัญญาของเขาจึงไม่บริสุทธิ์สะอาดหมดจด ดังนั้นจึงไม่ใช่

บัญญัติตามความหมายของพุทธศาสนา เขาไม่มีชีวิตอยู่ด้วยการควบคุมของสติปัญญา แต่มีชีวิตอยู่ภายใต้การควบคุมของอุปาทานว่า “ตัวเรา—ของเรา” นี้เสมอไป

บรรยากาศของโลกสมัยนี้ จึงมีแต่ความเห็นแก่ตัวจัดกลุ่มอยู่ทั่วไปหมด และเข้มข้นยิ่งขึ้นทุกที ๆ นั้นแหละคือพิษสงของสิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา—ของเรา” เป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงที่ชาวโลกกำลังประสบอยู่ ถึงกับทำให้อนาคตหลับไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่อวดอ้างอยู่ว่าจะอะไร ๆ ก็เจริญ การศึกษาก็เจริญ ประดิษฐ์กรรมและอุตสาหกรรมก็เจริญ แต่ความทุกข์ที่ทรมาณด้านจิตใจของคนกลับถูกสลัดให้พ้นออกไปไม่ได้ ก็เพราะอำนาจของสิ่งนี้สิ่งเดียวเท่านั้น คือความเห็นแก่ตัวจัด ฉะนั้นแม้ว่าคนสมัยนี้จะได้ทำตนให้มีประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้นเท่าใด ประสิทธิภาพเหล่านั้น ๆ ก็มีแต่จะพาให้คนไหลไปสู่สังสารวัฏฏ์ คือความทุกข์ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่สิ้นสุด ไม่มีส่วนที่จะไหลไปใกล้นิพพานหรือความพ้นทุกข์ กล่าวคือสันติภาพอันแท้จริงและถาวรได้เลย มีแต่จะยิ่งห่างออกไป ๆ จากสันติภาพที่แท้จริง

ฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า ความสามารถของชาวโลกเราสมัยนี้ มีแต่จะกลายเป็นความสามารถที่ผิดทางไปเสียทั้งนั้น

แล้วเราจะปรารถนามันไปทำไมกัน จงเอาสิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา-
 ของเรา” น้อออกไปเสียก่อน โลกนี้จึงจะมีความสามารถหรือ
 การกระทำที่พึงปรารถนา นี่แหละคือความสำคัญใหญ่ยิ่งที่ควร
 ศึกษาเรื่อง “ตัวเรา—ของเรา” และขอร้องให้ถือว่าเป็น
 หัวข้อเพียงหัวข้อเดียว สำหรับการศึกษาศาสนาของทุกคน
 ทุกคน ในฐานะที่เรียกได้ว่าเป็นบทเรียนสากล เป็นการเรียน
 ลัดโดยไม่ต้องจำกัดว่าเป็นพุทธศาสนาหรือเป็นศาสนาไหนหมด
 เพราะมนุษย์ทั้งหมดย่อมมีปัญหоя่างเดียวกัน มีหัวอกเดียวกัน
 ไม่ว่าจะมาเป็นชนชาติอะไร อยู่ที่มุมโลกไหน หรือถือศาสนา
 อะไร โลกทั้งหมดกำลังเดือดร้อนเพราะ “ตัวเรา” ตัวเดียว
 เท่านั้นเอง รวมความว่า สังคมเดือดร้อนและเอกชนก็หาความ
 สุขแท้จริงไม่ได้ แม้ว่าจะสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินสมบัติ อำนาจ
 วาสนา หรือสติปัญญาก็ตาม ก็เพราะสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา”
 หรือความเห็นแก่ตัวจัตนนั้นเอง

เราจะต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อนว่า ไม่ใช่เป็น
 เพราะพระเจ้าลงโทษเรา หากแต่ว่ามันเป็นความเดือดร้อน
 ของเราเอง ที่เกิดมาจากพิษสงของการถือว่ามี “ตัวตน—
 ของตน” เมื่อมนุษย์เดือดร้อนหนักเข้า ๆ ก็คิดค้นวิธีที่จะ
 กำจัดความเดือดร้อนเหล่านั้น มนุษย์จึงได้ค้นพบหลักต่าง ๆ

นานาว่าเราควรปฏิบัติต่อกันอย่างนี้ ต่อตัวเราเองอย่างนี้ แล้ว
 สมมติสิ่งที่ตั้งแห่งความเชื่อ ว่าเป็น “พระเป็นเจ้า” เพื่อจะ
 ทำให้คนเชื่อหรือยึดมั่นอย่างแน่นแฟ้นที่เดียว แท้จริงนั้นการ
 ที่ความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้อง ปรากฏออกมานั้นแหละ
 คือการที่พระเป็นเจ้าอันแท้จริงได้ปรากฏขึ้นแล้ว ดังนั้นทุกคน
 ก็ควรจะเห็นได้ด้วยตนเองว่า เราต่างหาก ที่สร้างพระเจ้า
 ขนมา

พระพุทธรศาสนาต้องการขจัดทุกข์ภัยอันเกิดจาก “ตัวตน
 ของตน” เหล่านี้ จึงได้มีหลักปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปนับแต่ต้นจน
 ปลาย โดยไม่เกี่ยวกับสิ่งภายนอกเช่นผีसागเทวดาพระผู้เป็นเจ้า
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอื่นใดเลย แต่ไม่ยอมขจัดคอใครตรง ๆ
 ในเรื่องพระเป็นเจ้า เรื่องนรก หรือเรื่องสวรรค์ จึงปล่อย
 เรื่องเหล่านี้ไปตามความเชื่อและความประสงค์ของคนที่ยาก
 จะเชื่อ ถ้าหากจะนำเรื่องเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับบ้าง ก็นำมา
 เพียงเป็นเครื่องช่วยบุคคลที่มีปัญญาอ่อน หรือบุคคลที่เคยมี
 ความเชื่ออย่างนั้นมาก่อน จะได้อาศัยเป็นกำลังใจสำหรับจะละ
 ความชั่วและทำความดีเท่านั้น เพราะเขายังไม่สามารถกำจัด
 “ตัวตน — ของตน” โดยสิ้นเชิงได้ จึงไม่ถือว่าเรื่องเหล่านี้
 เป็นตัวแท้ของพุทธรศาสนา ทั้งนี้ เพราะเหตุผลง่าย ๆ ที่ว่า

แม้เขาจะเว้นความชั่วทุกอย่าง กระทำความดีทุกอย่าง กระทั่งไปเกิดในสวรรค์มีความสุขแบบเทวดาแล้ว เขาก็ยังไม่พ้นจากการบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน — ของตน” จึงต้องหัวเราะบ้างร้องไห้บ้างอยู่ในสวรรค์เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เขาจึงต้องมีหลักเกณฑ์อันอื่นซึ่งสูงไปกว่านั้น กล่าวคือ หลักปฏิบัติที่สามารถกำจัดอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “อตฺตา” เสียได้โดยสิ้นเชิง ทั้งเป็นหลักการที่สามารถใช้ได้ทั่วไปไม่ว่าในหมู่มนุษย์หรือหมู่เทวดา แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น เราต้องการกันที่นี้และเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นขอให้คนที่ใหม่ต่อพุทธศาสนาจงเข้ามาสนใจพุทธศาสนาโดยจับแต่ปฐมอันนี้ เพื่อให้เข้าถึงพุทธศาสนาตัวแท้เสียก่อน และตัวเองจะได้ไม่ไขว้เขว หรือสอนใครผิด ๆ ต่อไปอย่างน่าสงสาร

เราต้องไม่ลืมว่า มันมีสิ่ง ๆ หนึ่งซึ่งทำให้สังคมไม่เป็นสุข และทำให้เอกชนไม่ได้รับความสงบเย็น และถ้าไม่กำจัดสิ่งนี้ให้ออกไปเสียแล้ว มนุษย์เราก็แทบจะกล่าวได้ว่าเกิดมาเพื่อความทนทุกข์ทั้งนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือไม่ได้รับสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นเราควรจะแข่งขันกันในการกันคว่ำให้พบว่าเราจะต้องทำอย่างไร มนุษย์จึงจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดซึ่งมนุษย์ควรจะได้รับ และจักต้องเป็นสิ่งที่ทั่วไปแก่มนุษย์

โดยตรง โดยนำมือของมนุษย์ ไม่ต้องไปหวังในความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือพระศาสดาต่าง ๆ เพราะถ้ายังไปหวังพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือศาสดาต่าง ๆ แล้ว ก็มีแต่จะถูกดึงให้ไกลออกไปจากตัวแท้ของสิ่งที่จะกำจัดทุกข์ยิ่งขึ้นไปอีก

ฉะนั้น จึงต้องยืนยันในข้อที่ว่า เขาพระเป็นเจ้าเอาพระศาสดาต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ไปเก็บไว้เสียที่อื่นก่อน แล้วมาสนใจสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน-ของตน” ให้จริงจังเด็ดขาดลงไป กรันทำสำเร็จได้ผลแล้ว พระเป็นเจ้าหรือพระศาสดาต่าง ๆ หรือแม้กระทั่ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะพวักันมาหาเราเอง หรือมีเต็มเปี่ยมอยู่แล้วในการกระทำเสร็จไปแล้วนั่นเอง เพราะ ความบริสุทธิ์สะอาดหมดจดจาก “ตัวเรา-ของเรา” นั้นต่างหาก คือองค์พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ที่แท้จริง หรือเป็นพระเจ้าของแท้จริง เป็นที่พึ่งได้จริง ๆ ถ้าผิดไปจากนั้นแล้วก็เป็นเพียงเปลือกนอกของพระเจ้า หรือของพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นจนกระทั่งเกิด “ตัวตน-ของตน” ขึ้นมาอีกแบบใหม่ ๆ แปลก ๆ เมื่อเป็นดังนี้ แทนที่มนุษย์จะจัดการกับ “ตัวตน” หรือ “ของตน” เรื่องก็กลับกลายเป็นว่ามนุษย์ถูก “ตัวตน” และ “ของตน” หลอก

ลวงหนักยิ่งขึ้นไปอีก จนหาสันติภาพไม่ได้ ทั้งในวงของหมู่
นักบวชตามวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดจนชาวบ้าน นี่แหละคือ
ข้อที่เราจะต้องเห็นกันให้ถูกต้อง เพราะศัตรูที่จะต้องกำจัด
ร่วมกันมีเพียงสิ่งเดียว คือสิ่งที่เรียกในที่นี้ว่า “ตัวตน-ของตน”
นั่นเอง ซึ่งเมื่อกำจัดเสียได้แล้ว ก็จะประสบสิ่งที่เรียกว่า
“นิพพาน” คือความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ใจทั้งปวง

เพื่อความสะดวกในการศึกษา เราอาจจะแบ่ง “ตัวตน”
ออกได้เป็นชั้น ๆ คือ ตัวตนที่ชั่ว ตัวตนที่ดี ตัวตนที่เบา
บางลง ๆ และตัวตนที่ว่างจากความรู้สึกว่ามี “ตัวตน” รวม
เป็น ๔ ชั้นด้วยกัน การปฏิบัติเกี่ยวกับตัวตนก็มีเป็น ๓ ชั้นคือ
(๑) กำจัดตัวตนที่ชั่วให้สูญสิ้นไป (๒) สร้างตัวตนที่ดีขึ้นมา
และ (๓) ทำตัวตนนั้นให้เบาบางลงจนกระทั่งไม่มีเหลือ สม
ตามหลัก ๓ ข้อที่เรียกว่าหัวใจพุทธศาสนา กล่าวคือ ละชั่ว ทำดี
และทำใจให้ขาวบริสุทธิ์ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์
ทุกคน การเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นของพระพุทธเจ้าซึ่งชื่อ
สิทธิ์ตะโลคทมะนั้น เป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง พระพุทธองค์
ทรงปฏิเสธความเป็นเจ้าของธรรมะหรือความเป็นเจ้าของพุทธ
ศาสนาโดยสิ้นเชิง และทรงยืนยันว่าธรรมะเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ก่อน
สิ่งทั้งปวง พระองค์ทรงค้นพบในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง

ซึ่งต้องการกันให้พบสิ่งที่จำเป็นแก่มนุษย์ และทรงกันเฉพาะ
แต่ในแง่ที่จะเป็นความคับทุกข์โดยสิ้นเชิง แล้วก็ทรงเคารพ
ธรรมะนั้น พร้อมทั้งชักชวนคนทุกคนให้เคารพธรรมะและเข้า
ให้ถึงธรรมะ ทั้งประกาศไว้ด้วยว่า “สิ่งที่ควรเข้าให้ถึงและ
เคารพนั้นหาใช่พระองค์ไม่ แต่เป็นธรรมะ อย่ามาเคารพที่
เนื้อที่ตัวของพระองค์”

ทั้งหมดนี้เป็นเหมือนกับการประกาศว่า ธรรมะนั้นเป็น
ของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ โดยมนุษย์ และพุทธศาสนาที่แท้
จริงนั้นต้องหมายถึงธรรมะบริสุทธิ์หรือธรรมะล้วน ๆ ที่กล่าวนี้
ต้องไม่เป็นของผู้ใดหรือของศาสดาองค์ใด ซึ่งมีแต่จะกลายเป็น
เรื่อง “ตัวตน — ของตน” ขึ้นมาอีก แม้จะมีชื่อว่าพุทธ-
ศาสนา ก็ให้มีความหมายแต่เพียงว่าเป็นคำสอนของผู้รู้งที่สุด
แล้ว จะเป็นใครก็ได้ และสิ่งที่รู้แล้วนำมาสอนนั้นก็คือ
ธรรมะ ฉะนั้น ให้มองเห็นว่าพุทธศาสนากับธรรมะเป็นสิ่ง
เดียวกัน อย่าให้ธรรมะกลายเป็นของนิกายนั้นนิกายนี้ เพราะ
เมื่อนิกายนั้นสอน นิกายนี้จะไม่ยอมฟังไม่ยอมอ่าน จึงจะ
สามารถใช้เป็นเครื่องมือกำจัด “ตัวตน — ของตน” อันเป็น
ศัตรูร่วมกันที่ร้ายกาจของมนุษย์ได้

บทที่ ๔

การเกิดขึ้นแห่งอัตตา

การเกิดขึ้นแห่ง “อัตตา” นั้น มาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่า “จิตที่ตั้งไว้ผิดย่อมนำมาซึ่งอันตราย ซึ่งร้ายยิ่งกว่าอันตรายที่ศัตรูใจอำมหิตจะพึงกระทำให้ จิตที่ตั้งไว้ถูกจะนำมาซึ่งประโยชน์มากกว่าคนที่หวังดีที่สุด มีบิดามารดาเป็นต้น” ทั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นโทษของการที่ตั้งจิตไว้ผิด แต่สิ่งที่มนุษย์ในโลกกำลังกลัวกันนั้นหาใช่จิตที่ตั้งไว้ผิดไม่ เพราะเขายังไม่รู้จักสิ่ง ๆ นี้ และไม่เคยคิดถึงสิ่ง ๆ นี้ จึงไปสนใจกลัวสิ่งซึ่งไม่น่ากลัวเท่าสิ่ง ๆ นี้ เช่นกลัวลัทธินิการเมืองฝ่ายตรงข้ามบ้าง กลัวสงครามหรือการอดอยาก กลัวผีสง่ากลัวเทวดา กลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ กลัวกันจนถึงกับหมดความสุข หรือกลายเป็นความทุกข์ทั้งกลางวันกลางคืน

ทุกข์ภัยทั้งหมดของโลกมาจากจิตที่ตั้งไว้ผิดนี้เอง คือจิตที่ตั้งไว้ผิดก็ทำให้เกิดลัทธินิการที่มุ่งปรารถนาขึ้น ทำให้เกิดการ

ออกอยาก การเบียดเบียน และการสงคราม ฯลฯ เมื่อสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว ชาวโลกก็ทำได้สนใจไม่ว่ามันเกิดขึ้นจากอะไรกันแน่ จึงจัดการแก้ไขไปอย่างผิด ๆ กระทำไปด้วยความกลัวเพราะไม่มีธรรมะ ซึ่งสามารถขจัดความกลัวออกไปเป็นอย่างดี (แม้ล้าพั้งความกลัวล้วน ๆ ท่านก็ถือว่าเป็นจิตที่ตั้งไว้ผิดเหมือนกัน) เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่ามีจิตที่ตั้งไว้ผิดอยู่เป็นตอน ๆ ต่อเนื่องกันไปหลายระดับ เมื่อไม่มีการตั้งจิตไว้ในลักษณะที่ถูกต้องเลย สิ่งที่เราเรียกว่า “อัตตา” หรือความเห็นแก่ตัวจัด ความเห็นว่ามีตัวมีตนจึงเต็มไปด้วยหมก แม้กระนั้น ก็ไม่มีใครเอาใจใส่ ไม่สนใจว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร จนทำให้โลกนี้ตกอยู่ในสภาพที่อยู่ใต้กะลาครอบของอวิชชา คือความมืดมนอลเวงเต็มไปด้วยปัญหายุ่งยาก ซึ่งสรุปแล้วก็คือความทุกข์ แล้วก็แก้ไขความทุกข์กันไปเรื่อย ๆ ด้วยอาการที่รู้สึกว่ามันเกินสติ คือได้ลองฝีมือใช้ความรู้ใหม่ ๆ แปลก ๆ แม้จะแก้ไขความทุกข์ของโลกไม่ได้ ก็ยังเพิลิดเพลินอยู่ด้วยความรู้หรือความสามารถใหม่ ๆ เหล่านั้น เป็นเสมือนเครื่องหลอกให้อุ่นใจไปที่ก่อนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด อาการเช่นนี้เอง ที่เป็นเครื่องบีบบังไม่ให้ไปสนใจถึงต้นเหตุอันแท้จริงของวิกฤตการณ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่สนใจในเรื่องจิตที่ตั้งไว้ผิด

กล่าวคือ “อัตตา” กระแสแห่งการมี “ตัวตน — ของตน” จึงไหลไปเรื่อย ฉะนั้น ทำให้เราเห็นได้ว่า กำเนิดของอัตตา หรือ “ตัวเรา — ของเรา” ก็คืออวิชชา

นำประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือใคร ๆ ก็พยายามจะแสดงตนว่าเป็นผู้รู้จักอวิชา และให้ความหมายของอวิชา กันไปเองตามชอบใจ คุประหนึ่งว่าเขาเป็นผู้เข้าใจหรือรู้จัก อวิชาอย่างแจ่มแจ้ง แต่แล้วก็เป็นที่น่าขบขันที่ความรู้ันนี้ ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้แม้แต่นิดเดียว และยังแถมเข้ากันไม่ได้ กับความหมายของอวิชาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ อวิชา ไม่ได้หมายถึงความไม่รู้อะไรเลยแต่เพียงอย่างเดียว กลับจะหมายถึงรู้อะไรมากมายไม่หมดสิ้นสุดท้ายเข้าไป แต่เป็น ความผิดทงนน คือเห็นกลับตรงกันข้ามไปหมด เช่น เห็น มูลเหตุของความทุกข์เป็นมูลเหตุของความสุขไปอย่างที่เราเรียกว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว เขาไม่เห็นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ว่าความทุกข์นั้นมันอะไรกันแน่ อะไรเป็นมูลเหตุที่แท้จริงของความทุกข์ สภาพที่ปราศความทุกข์จริง ๆ นั้นเป็นอย่างไร และวิธีปฏิบัติอย่างไรคนเราจึงจะเข้าถึงสภาพที่ไม่มีความทุกข์

เราอาจจะกล่าวได้ว่า ความรู้ชนิดใด ๆ มากมายเท่าใด ก็ตาม ถ้าปราศจากความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมา

๕ แล้ว ต้องถือว่าเป็นอวิชชาทั้งนั้น คือเป็นความรู้ที่ใช้
 ไม่ได้เลยในการที่จะกำจัดความทุกข์ ฉะนั้น ถ้าจะมีคำแปลที่
 ถูกต้องรัดกุมของคำว่าอวิชชาแล้ว จะต้องแปลว่า ธรรมชาติ
 ที่ปราศจากความรู้ชนิดที่จับทุกขได้ หรือกล่าวว่าเป็นสภาวะ
 ที่ปราศจากความรู้ที่จับทุกขได้ นั่นแหละคืออวิชชาทั้งที่
 พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยเฉพาะ คือตรัสเอาความไม่รู้
 อริยสัจทั้ง ๔ ว่าเป็นอวิชชา หมายความว่า แม้เขาจะมี
 ความรู้มากมายเท่าไรอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าไม่รู้อริยสัจทั้ง ๔ แล้ว
 ก็ถูกจัดว่าเป็นอวิชชา ฉะนั้น จึงทำให้เรามองเห็นได้ชัดเจน
 อีกว่า โลกเรากำลังอยู่ใต้เงาครอบของอวิชชาหรือความรู้ที่
 ไม่ใช่วิชาของพระพุทธเจ้า จึงไม่สามารถจะช่วยชาวโลกได้
 ในที่สุดก็เข้าทำนองที่เรียกว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด”
 กล่าวคือ ความรู้ชนิดนั้นจะกลายเป็นเครื่องทำให้โลกวินาศอยู่
 ภายใต้ความรู้นั่นเอง

ตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา ฟังทราบไว้เสียก่อนว่า
 บรรดาเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่จิตนั้น ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า
 อารมณ์เป็นที่ตั้งอาศัย หรือที่เรียกว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญ
 “อารมณ์” แปลว่าสิ่งอันเป็นที่ยึดด้วยความยินดี แต่ความ
 หมายอันแท้จริงนั้น เป็นที่ยึดหน่วงเพื่อยินดีก็ได้หรือไม่พอใจ

ก็ได้ แล้วแต่ว่าจิตนั้นได้รับการอบรมอย่างไร คือมีวิชา
 นั้นเอง เมื่อตาหูจมูกลิ้นกายกระทบรูปเสียงกลิ่นรสวัตถุ ก็เกิด
 ความรู้สึก แต่ความรู้สึกของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน และ
 อารมณ์ตรงกันข้ามก็ได้ แม้จะเป็นไปในทางใจก็ตาม แต่ก็ยัง
 เป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นมาของ “ตัวตน — ของตน” ด้วยกัน
 ทั้งนั้น เว้นเสียแต่ว่าจิตนั้นเป็นจิตที่หมดอวิชชาโดยสิ้นเชิง
 ฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นมูลเหตุให้เกิด “ตัวตน — ของตน” ขึ้นมา
 เพราะอาศัยสิ่งที่เรียกว่าอารมณ์เป็นเหตุปัจจัย ถ้าเป็นอารมณ์
 ร้ายก็เกิด “ตัวตน” อย่างร้าย ถ้าเป็นอารมณ์ดีก็เกิด “ตัวตน”
 อย่างดี

เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวตนเป็นของตนเกิดขึ้นมาอย่าง
 เต็มในรูปแล้ว ก็นับได้ว่าการเกิดหรือชาติใหม่ได้ปรากฏ
 ขึ้นมาแล้ว และหลังจากนั้นความทุกข์จะต้องตามมาโดย
 สมควรแก่กรณี คือมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนในกรณีของผู้ที่หมด
 อวิชชาเช่นพระอรหันต์นั้น ท่านไม่มีความรู้สึกว่าพอใจหรือ
 ไม่พอใจ กล่าวคือไม่คิดปรุงให้เป็นอารมณ์ดีหรือเป็นอารมณ์
 ร้ายขึ้นมาได้ ความรู้สึกว่า “ตัวเรา — ของเรา” จึงไม่มีช่องทาง
 ที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาบังคาล มีแต่
 วิชาที่แท้จริงอยู่ประจำ การกระทบของอายตนะทางตาหูจมูก

ล้นภายในก็เป็นแต่สักว่าการกระทบ พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ก็สิ้นสุดลง ไม่คิดปรุงเป็นความรู้สึกหรือเป็นความอยากขึ้นต่อไป ความรู้สึกว่า “ตัวตน—ของตน” จึงไม่เกิดขึ้น เพราะกระแสน้ำแห่งการเกิดถูกตัดตอนเสียแล้วตั้งแต่ในขั้นของการกระทบ ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเพราะอวิชชามีอยู่ อารมณ์จึงเกิดมีความหมายขึ้นมา จิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาย่อมคิดปรุงเป็นความรู้สึกที่เป็น “ตัวเรา—ของเรา” เนื่องมาจากอารมณ์นั้น ๆ

อารมณ์ที่ประทับใจแรงและนาน เราเรียกเป็นอารมณ์ใหญ่ อารมณ์ที่มีความประทับใจเล็กน้อย เรียกอารมณ์เล็ก ส่วนที่อยู่ในระหว่างนั้นเรียกว่าอารมณ์ธรรมดา กรรมต่าง ๆ ที่กระทำลงไปก็สุดแต่กำลังของอารมณ์ที่ใหญ่หรือเล็ก อารมณ์ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมขนาดใหญ่ ย่อมมีกำลังมากพอที่จะทำให้อารมณ์นั้นหรือใจนั้น หมายความว่ามีการประทับใจมาก จึงมีเจตนามาก มีผลเกิดขึ้นคือทำให้เกิด “ตัวเรา—ของเรา” ชนิดที่ใหญ่หลวง ทำให้เกิดความระส่ำระสายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ถ้าอารมณ์น้อยก็เป็น “ตัวเรา—ของเรา” อย่างน้อย และมีความทุกข์น้อย ฉะนั้น จึงเป็นตัวตนอย่างมนุษย์ธรรมดาที่ได้

ฉะนั้น ใครจะเป็นตัวตนอย่างสัตว์นรก หรือสัตว์เดิยรฉนาก็ได้
หรือเป็นตัวตนอย่างเทวดา หรือพรหมก็ได้

ในกรณีที่เป็นตัวตนอย่างมนุษย์นั้น ก็อาจจะผิดแปลก
แตกต่างกันไปอีก ทั้งนี้แล้วแต่ความรู้สึกว่าตัวเองเป็นอะไรใน
ขณะนั้น เช่นเป็นบิดามารดา เป็นลูกหลาน เป็นภรรยาสามี
เป็นภรรยาเป็นภรรยา เป็นนายเป็นบ่าว เป็นคนสวยคนไม่สวย
เป็นคนแพะคนชนะ กระทั่งรู้สึกตัวเป็นคนโง่หรือเป็นคน
ฉลาด เป็นคนมีบุญมีบาป คนดีคนชั่ว คนมีสุขหรือคนมีทุกข์
ทั้งนี้ เป็นต้น นีคือ “ตัวตน” ที่ถูกปรุงขึ้นมามีด้วยอวิชชาในรูป
ต่าง ๆ กัน ล้วนแต่จะต้องเป็นทุกข์เพราะความยึดถือว่าเป็น
อย่างนั้น ๆ ด้วยกันทั้งนั้น เพราะจะต้องมีความเห็นแก่ตัว
ตามความเข้าใจว่าตัวเป็นอย่างไร

ก่อนแต่จะเกิดความยึดถือขึ้นมา นั้น จะต้องเกิดสิ่งที่
เรียกว่า “ตัณหา” ขึ้นก่อน ตัณหาแปลว่าความอยาก เมื่อมี
ความอยากชนิดหนึ่งชนิดใดในสิ่งใดก็ตาม สิ่งที่เราเรียกกันว่า
ความยึดถือ หรืออุปาทานก็เกิดขึ้น เพราะในความรู้สึกอยาก
นั่นเอง จะต้องมีความรู้สึกเป็นตัวผู้อยากรวมอยู่ด้วยเสมอไป
อารมณ์ถูกใจก็เกิดความอยากชนิดหนึ่ง อารมณ์ที่ไม่ถูกใจก็
เกิดความอยากชนิดหนึ่ง เป็นความอยากด้วยกันทั้งนั้น

ความรู้สึกที่เป็นผู้อยากนั้นแหละคือ “ตัวตน” ในที่นี้ ความรู้สึกทั้งสองชนิดนี้เรียกว่าความยึดถือหรืออุปาทาน คือยึดถือว่าเป็น “ตัวเรา” และยึดถือว่าเป็น “ของเรา”

ผู้ศึกษาจะสังเกตเห็นได้เป็นเลา ๆ แล้วว่า ตัณหาและอุปาทานนี้มีมูลมาจากอวิชชา กล่าวคือเพราะไม่รู้จึงได้ไปอยากและไปยึดถือ มีความโลภก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรถูกโลภ มีความโกรธก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรถูกโกรธ มีความหลงก็เพราะไม่รู้ว่าจะไม่ควรถูกหลง นี่แสดงว่า โลกโกรธหลงมีมูลเหตุมาจากอวิชชา เพราะฉะนั้น ความรู้สึกทั้งหลายที่เป็นของผิด ก็ล้วนแต่มาจากอวิชชาทางนั้น

ตัณหา (ความอยาก) แบ่งออกได้เป็น ๓ ประการ คืออยากไปตามความใคร่ในของอันน่ารักน่าใคร่ นี้เรียกว่า กามตัณหา ความอยากชนิดที่ทำให้อยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือแม้อยากจะมีชีวิตอยู่ นี้เรียกว่า ภวตัณหา ความอยากประเภทสุดท้ายนั้นตรงกันข้ามจากภวตัณหา กล่าวคือ อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอยากไม่ให้เป็นอย่างนี้ แม้กระทั่งอยากไม่มีชีวิตอยู่ นี้เรียกว่า วิภวตัณหา

การทำความเข้าใจอย่างซัดแจ้งในความหมายของตัณหาทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ถ้าปนกันจนฝันเผื่อแล้วก็ยาก

ที่จะเข้าถึงธรรมะได้ ฉะนั้น จำเป็นจะต้องรู้จักแยกแยะให้เป็นประเภท ๆ ไป ความรู้สึกของ “ตัวตน” ก็มีอยู่ตามประเภทของตัณหา คือเป็น ๓ ประเภทเหมือนกัน “ตัวตน” ในประเภทกาม ก็ทะนงเกี่ยวกับเรื่องกาม “ตัวตน” ในประเภทรูปพรหม ก็ทะนงตัวว่าตัวสูงหรือประเสริฐกว่าพวกที่พัวพันในกาม “ตัวตน” ประเภทอรุปรหมก็ทะนงตัวว่าความบริสุทธิ์ของตนนั้นสูงกว่าความบริสุทธิ์ของพวกอรุปรหม ดังนั้นมันจึงเป็นมานะหรือทิฏฐิไปด้วยกันทั้งนั้น และยังมีความทุกข์อยู่

นั่นเอง

เมื่อกล่าวโดยทางปรมัตต์แล้ว ภาวะทั้งหมดนั้นมีได้ในมนุษย์เราครบทุกชนิดของตัณหาและของ “ตัวตน” เช่นในบางคราวจิตของคนเราลงเอยจากกามของรักของใคร่ ไปยึดถือที่เกียรติไม่เกี่ยวกับกาม นั่นก็คืออาการที่ถูกภวตัณหาครอบงำหรือกล่าวอย่างสมมติก็ว่ากำลังเป็น “ตัวตน” ชนิดอรุปรหมที่บางคราวจิตเลื่อนไปสูงกว่านั้น คือไม่เห็นแก่กามไม่เห็นแก่เกียรติ แต่ไปพัวพันกับนามธรรมอันละเอียด เช่นความรู้จริง ความดีจริง มีจิตใจสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ไปมี “ตัวตน” อยู่ที่สิ่งที่ไม่มียรูปอันบริสุทธิ์แบบอรุปรหม จะเข้าใจเรื่องนั้นได้ง่ายๆด้วยการเทียบเคียงดูจนเห็นว่า พวกที่หลงใหลในนกเขา

ต้นบอน หรือต้นไม้ตัดเป็นต้น ย่อมมีใจสะอาดกว่าพวกกำลัง
หลงไหลลามคุณ คือเรื่องทางเพศตรงข้าม ส่วนพวกที่สนใจ
พิจารณาคุณธรรม หรือนามธรรมบางอย่าง เขาผู้นั้นย่อมมี
ใจสะอาดขึ้นไปกว่าพวกเล่นนงเล่นบอนหรือไม้ตัด ฯลฯ ฉะนั้น
การแบ่งเป็นชั้น ๆ คือชั้นกามาวจร รูปาวจรและอรูปราวจร
จึงมีได้เป็นได้ ในหมู่คนเราที่ยังเป็น ๆ อยู่^๕ แห่ตามแต่
ที่อวิชชาจะดึงไปในรูปไหน แต่ทั้งหมคนั้นยังเป็นเพียงตัณหา
ที่มีมูลมาจากอวิชชา และจะต้องมีความทุกข์ในรูปที่ต่างกัน

เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัณหาแล้ว เราจะได้พิจารณากัน
ถึงการที่ตัณหาเกิดขึ้นได้ในอารมณ์นั้น ๆ จนกระทั่งเกิดอุปา-
ทานหรือ “อตัตา” ต่อไป ตัวอย่างเช่นเมื่อเราเห็นดอกไม้ที่
งดงามดอกหนึ่ง ความรู้สึกอาจจะเกิดขึ้นในทางที่เป็นตัณหา
ก็ได้ ไม่เป็นตัณหาเลยก็ได้ เช่นถ้าเรารู้สึกสวยงามติดอกติดใจ
หลงไหลในสีและในกลิ่น การเห็นเช่นนั้น ก็กลายเป็นตัณหาไป
แต่ถ้าการเห็นนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกไปในการศึกษาเกี่ยวกับ
ธรรมชาติวิทยาแล้ว ๆ หรือเกิดความรู้สึกว่าดอกไม้นี้เป็นมูล
เหตุของความเห็นดีเห็นชอบความหมกเปเลื่อง และความลุ่มหลง
ของมนุษย์ หรือมันเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาที่ซ่อนไว้ภายใต้
ความงามและความหอม อย่างนี้เรียกว่า ยังไม่ถูกกามตัณหา

ครอบงำ และการเห็นก็ไม่ได้เป็นที่ตั้งของตัณหา เพราะไม่มี
 อวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้อด้วย แต่กลับมีวิชชาเข้ามาแทน ตัณหา
 ก็ไม่เกิด จึงไม่เป็นทุกข์เพราะตัวตนไม่เกิด นี่คือหลักเกณฑ์
 อันเกี่ยวกับความหมายของอารมณ์ที่มากกระทบ ผู้ที่มีสติสัมป-
 ชัญญะดีและมากเพียงไร ก็ยังบังคับควบคุมอารมณ์ของตนไว้ได้
 โดยมีให้เกิดเป็นตัณหา ผู้ใดไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชาแล้ว
 อารมณ์ก็เป็นสักว่าอารมณ์ สัมผัสหรือความรู้สึกที่เกิดมาจาก
 อารมณ์นั้น ๆ ก็เป็นแต่สักว่าการสัมผัส และความรู้สึกไม่ก่อ
 ให้เกิดตัณหาหรือความยึดมั่นในอะไร ๆ หมายความว่าไม่ทำ
 ความทุกข์ ให้เกิดขึ้น แต่เป็นความว่างจากทุกข์อยู่ตามเดิม
 และสติปัญญาจึงออกงามไปในทางที่จะทำลายความทุกข์ ในกาล
 ข้างหน้ายิ่งขึ้น

ตัณหาประเภทที่ ๑ ที่อาศัยอารมณ์อันเป็นไปในทางกาม
 และยิ่งเมื่อมีความหมายเกี่ยวด้วยเพศตรงกันข้ามด้วยแล้ว ก็
 ย่อมจะเป็นตัณหาที่แรงและสมบูรณ์ ฉะนั้นตัณหาที่เกิดขึ้นใน
 ลักษณะเช่นนี้ ย่อมถูกจัดไว้เป็นตัณหาของสัตว์ทั่วไป ในภุมิ
 กามาจร คือสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปเรต มนุษย์ และเทวดา

ตัณหาประเภทที่ ๒ แปลกเป็นพิเศษออกไป คือไม่ต้อง
 อาศัยสิ่งที่เรียกว่ากาม และยังรู้สึกรังเกียจต่อสิ่งที่เรียกว่ากาม

เสียด้วย ข้อนี้หมายความว่าคนเราบางพวกหรือบางขณะ มีจิตใจที่ไม่แยแสต่อกาม แต่ก็ไปลุ่มหลงอยู่ในสิ่งซึ่งมีอำนาจถึงจิตจิตใจคล้ายกับกาม ในกรณีของคนธรรมดาสามัญ ก็เช่นความอยากในเกียรติยศ หรือความดีความงามอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ตนยึดถือหรือที่รู้สึกว่าเป็นปรารถนา บางคราวเรารู้สึกอยากจะอยู่เฉย ๆ โดยไม่มีใครมาทวน บางคราวอยากจะได้เงินทางไกล หรือไปพักผ่อนในที่เงียบ ที่ชายทะเล ไปนั่งหนึ่ง ๆ คนเดียว แล้วก็พอใจในรสชาติที่เกิดขึ้นเพราะการทำอย่างนั้น เมื่อเป็นสิ่งที่ถูกใจก็มีความอยาก ถัดมาชนิดนี้จึงไม่ควรถูกจัดไว้เป็นพวกกาม ดังที่กล่าวในประเภทที่ ๑ แต่เป็นตัณหาอีกประเภทหนึ่งที่รังเกียจกาม และที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็คือ ความลุ่มหลงของผู้ที่พอใจในสุขอันเกิดจากฉาน (การนั่งเพ่งจนจิตแน่วแน่) อย่างบทกลอนที่เราได้ยืมกันในหนังสือแบบเรียนสมัยก่อนว่า “เข้าฉานนานนับเดือน ไม่เขยื้อมเคลื่อนไหว จาคิลกิวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน” นี้มีความหมายอันแสดงว่าเป็นความต้องการ หรือความมุ่งมาดอย่างแรงกล้าอย่างหนึ่ง อันเป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลงเหมือนกัน รวมความว่า นักสมาธิหรือพวกบำเพ็ญตบะแบบโยคี ถ้าเขาทำไปเพราะความหวังความสุขจากความสงบล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับกามเลย ก็เรียกว่า

ค้นหาที่ไม่เกี่ยวข้องยกาม แต่ถ้ามีความเชื่อและมีความมุ่งหมาย
ว่าการบำเพ็ญตบะนั้น จะนำมาซึ่งผลเป็นความสุขจากเพศตรง
ข้ามในชาตินี้ หรือหลังจากตายแล้ว เช่นการไปเกิดในสวรรค์ที่
สมบูรณ์ไปด้วยกามคุณเป็นต้น ความอยากของเขาก็ต้องจัดเป็น
กามค้นหาไปตามเดิม ข้อนี้อาจจะเปรียบเทียบได้กับคนบางคน
ที่ยึดมั่นในเกียรติหรือความดีจริง แต่ถ้ามีความหวังอยู่ว่าเกียรติ
หรือความดีนั้นจะเป็นทางมาซึ่งวัตถุปัจจัยอันเป็นที่ตั้งของกาม
ารมณ์ หรือความสุขอันเกิดจากเพศตรงข้ามในเวลาต่อไปแล้ว
ค้นหาของเขาก็กลายเป็นกามค้นหาไปตามเดิม

คำที่เราได้ยินกันทั่ว ๆ ไปว่า มนุษยโลก พรหมโลก
หรือบางที่เรียกว่า กามโลก รูปโลก อรูปโลกนี้ ก็หมาย
ถึงภาวะทางจิตใจของเราเอง กามโลกคือภาวะของสัตว์ที่
จิตใจติดในกาม รูปโลกคือภาวะของบุคคลที่มีจิตใจมองข้ามกาม
แต่ยังไปติดอยู่ที่ความน่าพอใจของสิ่งที่ป็นรูปธรรมล้วน ๆ ที่
ตนนำมาเป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิต หรือการบำเพ็ญตบะ
และอรูปโลกก็หมายถึงภาวะทางจิตที่ใจสูงไปกว่านั้นอีก เพราะ
มีค้นหาละเอียดประณีตยิ่งขึ้น เป็นภาวะของหมู่ชนที่มีความ
ลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่มียุพบเป็นหรือนามธรรมล้วน ๆ ซึ่งตนนำมา

ใช้เป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิตหรือเพ่งฌานของตน เมื่อทำสำเร็จก็นำมาซึ่งความพอใจลุ่มหลงที่สุขุมยิ่งขึ้นไป

ตัณหา^๕มีได้ในภพ (ภาวะ) ทั้ง ๓ ซึ่งพอจะจัดคู่กันได้ว่า กามตัณหา^๕ย่อมเป็นไปในกามภพ ภวตัณหา^๕ย่อมเป็นไปในรูปภพ นี่แหละคือความปรารถนาของมนุษย์ผู้ที่พยายามคิดตัวหวังว่าจะพบสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ แม้จะมาถึงที่สุด เช่นนี้แล้วก็ยังหาได้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงไม่ เพราะความที่เขาไม่สามารถนำ “ตัวตน — ของตน” ออกไปเสียได้นั่นเอง เขาจึงตกอยู่ในขอบวงของตัณหาเรื่อยไป หรือจะพยายามเท่าไรก็ออกไปพ้นจากขอบวงของตัณหาไม่ได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาให้เขาใจแจ่มแจ้งจริง ๆ จึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมทางลัด

สำหรับตัณหานั้นไม่ว่าชนิดไหนหมด มันจะต้องมีมูลฐานอยู่ที่อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสทางกายและสัมผัสทางใจนั่นเอง อารมณ์ทั้ง ๖ นี้^๕ได้หมายถึงแต่อารมณ์เฉพาหน้า เพราะว่าแม้อารมณ์ในอดีตที่ล่วงไปแล้ว ก็ยังเป็นอารมณ์ของตัณหาได้อยู่ดี ด้วยการศึกษาเนื่องกับอารมณ์ในปัจจุบันบ้าง ด้วยการย้อนระลึกนึกถอยหลังไปถึงบ้าง ซึ่งเราเรียกกันว่าความห่วงใยอาลัยอาวรณ์ ที่นี้ สำหรับอารมณ์ในอนาคตที่จะพึงได้ข้างหน้า^๕ ก็เป็นอารมณ์ของตัณหาอย่างยิ่ง

คล้ายเหมือนกัน ข้อนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ความหวัง” และคุณจะเป็นปัญหาที่ยากกว่าอย่างอื่นด้วยซ้ำไป เพราะว่าเราอาจหวังกันได้มาก ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และมันเป็นเครื่องหลอเลียงกำลังใจ จนกระทั่งพากันถือว่าชีวิตนี้อยู่ได้ด้วยความหวัง อารมณ์ในอนาคตนั่นแหละเป็นปัญหาที่ยากที่สุดสำหรับมนุษย์เรา คือมันเป็นไปได้กว้างขวางที่สุด ปัญหาที่ยากของโลกในปัจจุบันนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤตการณ์ขนาดใหญ่เล็กชนิดไหนก็ตาม หรือถึงกับจะวินาศกันทีเดียวทั้งโลกก็ตาม ล้วนแต่มีมูลมาจากอารมณ์ในอนาคตของตัวกันทั้งนั้น รวมความว่าอารมณ์ทั้งที่เป็นอนาคตและปัจจุบัน ก็ล้วนแต่เป็นตัณหาไปด้วยกันทั้งนั้น

จากที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษาจะต้องสังเกตให้เห็นว่า ในตัณหาทั้ง ๓ ประการ คือกามตัณหาภวตัณหาและวิภวตัณหานั้น ตัณหาประการแรกมีกามเป็นอารมณ์ และตัณหา ๒ ประการข้างหลังนั้นหาได้มีกามเป็นอารมณ์ไม่ เราจึงอาจจะแยกตัณหาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตัณหาที่เนื่องด้วยกามและไม่ได้เนื่องด้วยกาม ทำให้กล่าวได้ว่า ศัตรูหรืออันตรายของมนุษย์เราสำหรับในทางฝ่ายจิตแล้ว ก็มีอยู่ ๒ อย่างนี้ และนิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่า “กาม” และ “ภพ” ซึ่งเป็นคำบัญญัติขึ้นเฉพาะที่พวกโยคีหรือมุนีใช้พูดกันว่า “สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวก็คือ

ชาตานหรือพญามารนั้นจะต้องมาหรือมีอยู่ในลักษณะที่ไม่มีใคร
 รู้จักตัวเสมอไป หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือรู้สึก เห็นเป็นไม่ใช่
 พญามารหรือศัตรู แต่เห็นเป็น “ตัวเรา” เสียเอง พญามาร
 จึงทำอันตรายเราได้ตามชอบใจ เป็นความเสียหายเหลือที่จะ
 พรรณนาได้ แต่พอเกิดรู้จักเข้าเท่านั้นพญามารก็จะหายหน้าไป
 ทันที หรือที่ชอบพูดเป็นสำนวนบุคคลาธิษฐานว่า “พญามาร
 จะซาใจตาย หรือบ่กั้วหักก่อกตัวเองตายลงทันที” นี้แหละ
 คือวิชาที่คิดว่าเป็น “ตัวเรา” ถ้าวางจาก “ตัวเรา”
 กคือจิตที่บริสุทธิ์ แต่ชาวโลกไม่มีประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่า
 พญามารนี้เลย จึงมี “ตัวเรา” ที่ทำความเผลาสนให้แก่ตัวเอง
 ด้วยความสนุกสนาน หรือด้วยความสมัครใจอย่างเป็นกิจประจำ
 วัน คือซ้าซากไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งหนักเข้า ๆ ตัวเองก็
 ตอบไม่ได้ว่านี่จะทำไปทำไมกัน ทั้งหมดนี้เป็นโทษของการที่
 ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากามและภพ หรือ “ตัวเรา—ของเรา”
 อย่างเดียวเท่านั้น

การที่มนุษย์เป็นทุกข์กันอยู่ในโลกกระทั่งถึงวันนี้ ก็มีมูล
 มาจากกามและภพ เป็นมาไม่รู้กี่แสนกี่ล้านปีแล้ว ความเปลี่ยนแปลง
 แปลงไม่ได้มีแก่สิ่งที่เรียกว่ากามและภพ แต่มีอยู่ที่วัตถุหรือสิ่ง
 ที่เป็นอารมณ์ภายนอก โลกแห่งปัจจุบันนี้เป็นโลกของวัตถุ

นิยมยิ่งขึ้นทุกที เป็นโลกของกามขึ้นทุกที แม้จะทำให้ละเอียดยก
 ประเด็นสุขุมเพียงไรก็ทำได้ปลอดภัยจากโทษของกามไม่ มีแต่จะ
 กลายเป็นโทษของกามอย่างประณีตละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นเช่นเดียว
 กัน ทั้งนี้เป็นเพราะความไม่ประสีประสาต่อความรู้เรื่องกาม
 และภพ ความตกเป็นทาสของกามหรือวัตถุนั้นแต่ขยายตัว
 กว้างออกไป สามารถลกล้าเข้าไปได้แม้ในเขตต์ว่าอา
 รามของพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นข้อมค้ายทมนคงที่จะใช้
 ต่อค้ำนกามหรือวัตถุนิยม แต่ข้อมค้ายก็พังทลายไป ดังจะ
 สังเกตได้ว่านักบวชสมัยนั้นตกเป็นทาสของกามของวัตถุเพียง
 ใด ลุ่มหลงแต่กามหรือติดใจวัตถุกันไปแล้วแค่ไหน ไม่
 ผิดแตกไปจากชาวบ้านเลย นี้เรียกว่าการขยายตัวของวัตถุ
 นิยมซึ่งเคยเรียกกันครั้งกระโน้นว่ากาม เมื่อเป็นดังนี้แล้ว
 ใครจะเป็นที่พึ่งให้แก่ใคร ในการที่จะทำตนให้ปลอดภัย
 จากอันตรายของวัตถุนิยมหรือสิ่งที่เรียกว่ากาม แล้วใคร
 จะกล้าสอนใคร

เมื่อใครตกอยู่ในอิทธิพลของกามแล้ว ย่อมต้องตกอยู่
 ในอำนาจของภพโดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะมันเป็น
 ของเนื่องกันอย่างสนิท เมื่อมีกามแล้ว ก็ประกาศตนเป็น
 เจ้าของของกามนั้น ซึ่งมีความหมายเป็นภพ ครั้นมีผู้แข่งขัน

หรือแย้งชิง “ตัวเรา” ที่เป็นภพก็มีกำลังแก่กล้าหรือเข้มข้น ยิ่งขึ้นไปอีก “ตัวเรา” ก็เปลี่ยนจากกามหรือราคะมาเป็นโทสะ และเป็นโทสะยิ่งขึ้นจนถึงขนาดที่เรียกว่าลืมหู คือมีนเมาใน “ตัวตน” จัดเกินไป จึงทำอะไรไปตามอำนาจของโทสะ ซึ่งเรียกกันว่าจะต้อง “รักเกียรติยิ่งกว่าชีวิต” ความไม่ยอมกัน และกันยังมีมากขึ้นในหมู่มนุษย์ที่มีนเมาในตัวตน โดยไม่ต้องคำนึงถึงความถูกต้อง เพราะไปมัวหลงคำนึงแต่เรื่องเสียหายไม่เสียหาย ซึ่งเป็นเรื่องของภพอย่างเดียวกันนั้น อันนั้นแหละ เป็นมูลเหตุที่ทำให้คนเราเหมือนสัตว์ที่กัดกันจนตาย โดยไม่คำนึงถึงว่าจะได้อะไรมา เพราะอำนาจของ “ตัวตน” ได้ครอบงำหรือบีบบังคับงัดกล่าวแล้ว แม้จะเอาสิ่งที่เป็นกามมายั่วมากล่อมมาชู้อย่างไร ก็ทำได้เป็นที่สนใจในขณะนี้ ถ้าพังกามอย่างเดียวกันเราก็ฆ่ากันได้ พอเปลี่ยนไปเป็นรูปของภพก็ฆ่ากันได้ง่ายขึ้นไปอีก นั่นคืออาการที่กามและภพกำลังครอบงำจิตใจคนเราอยู่ ฉะนั้นหน้าที่ของพวกเราคือการสะกັตกันกระแสรูปร่างไม่ให้ครอบงำจิตใจขึ้นหนึ่งก่อน ถ้าเมื่อมันครอบงำจิตแล้วก็สะกັตกันไม่ให้เป็นภพ ซึ่งเป็นเหตุให้คนทำอะไรลงไปตามชอบใจตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงอารยธรรม วัฒนธรรมหรือ

แม้แต่ศาสนา นี้คืออันตรายของเรื่องของกามและภพที่เนื่องมาจากกาม

ถึงแม้ว่ามนุษย์เกือบทุกคนมักจะตกอยู่ใต้อำนาจของกามหรือภพอันเนื่องมาจากกาม แต่ก็มีบุคคลบางจำพวก มองเห็นโทษของกามโดยประจักษ์ ไม่ว่าจะ เป็นโดยการได้ผ่านกามาแล้วอย่างโชกโชนหรือด้วยการศึกษาอบรมจิตใจเพื่อให้มองเห็นอย่างนั้นก็ตาม ย่อมมองเห็นกามว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ จึงจัดกามไว้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาหรือแม้แต่บุญกุศลซึ่งคนบูชากันนั้นนั้นก็พลอยถูกรังเกียจไปด้วยในฐานะที่เป็นปัจจัยของกาม ทั้งอย่างที่เป็นของมนุษย์และเป็นของสวรรค์ จึงทำให้เขาชะเง้อมองหาสิ่งอื่นซึ่งเป็นกุศลอันแท้จริง ที่อาจจะตัดความเยื่อใยในกามให้ขาดออกไปได้ ในที่สุดเขาก็ค้นพบภาวะทางจิตใจอย่างใหม่ที่ไม่เกี่ยวกับกามเลย ซึ่งแท้จริงก็เป็นสิ่งที่มีความบริสุทธิ์อยู่แล้ว แต่มนุษย์ธรรมดาสามัญได้มองข้ามมันไปเสีย เช่นบางขณะจิตของคนเราผละไปจากกาม ไปพอใจอยู่ในความว่างจากกามเป็นครั้งเป็นคราว แต่เขาก็ไม่สนใจและไม่ถือว่าเป็นการพักผ่อนเสียด้วยซ้ำไป เว้นแต่จะเป็นบุคคลพิเศษซึ่งเห็นกามเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง ถ้าใครเผอิญมาเป็นดังนี้ เราก็ต้องยอมรับว่าเขาเป็นบุคคลที่ผิดไปจาก

พวกคนธรรมดา นั้นแหละคือมูลเหตุแห่งการเกิดขึ้นของพวกพรหม และภุมิทั้ง ๒ นั้นเอง คือภุมิหรือภพที่ไม่เนื่องด้วยกาม แม้จะยังมีความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” เหลืออยู่เต็มที แต่ก็ถือว่าเป็นเส้นเขตแดนบักบั่นกันระหว่างโลกุตตรภุมิ ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนา กับโลกีย์ภุมิซึ่งไม่เป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนาแต่ประการใด

ดังนั้น ทุกคนจะต้องมองให้เห็นอย่างชัดว่า หลักพุทธศาสนานั้นเป็นไปเพื่อโลกุตตรภุมิ หาใช่เพื่อกามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิและอรุปาวจรภุมิแต่ประการใดไม่ ถ้าจะมีบุคคลซึ่งหลงเหล่านข้าง ก็ขอให้เข้าใจไว้เถิดว่าบุคคลเพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า นั้นแหละคือตัวอุปสรรคของการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ละ และเป็นสิ่งที่เราต้องก้าวให้พ้นไปทั้งกามและภพจนกระทั่งไม่เป็นภพในลักษณะไหนหมด นั้นแหละคือข้อยืนยันที่ว่าโลกุตตรภุมิหรือนิพพานนั้นจะเป็นภพชนิดไหนไปไม่ได้เลย เพราะเป็นสิ่งที่ปราศจาก “ตัวตน-ของตน” โดยแท้จริง เราต้องก้าวขึ้นมาถึงขั้นนี้จริงๆ เท่านั้นจึงจะพบกับตัวแท้ของพุทธศาสนา ไม่หลงเอาโลกีย์ภุมิมาเป็นพุทธศาสนา แล้วยังมายืนยันทุ่มเถียงกันคอบเป็นเอ็น หรือสอนให้ผู้อื่นให้เข้าใจผิด ซึ่งนับว่าเป็นการทำบาปอย่างยิ่ง

สรุปความสั้น ๆ ว่าถึงเป็นพรหมแล้ว แม้จะปราศจาก
 กามโดยสิ้นเชิง ก็ยังไม่หลุดพ้นจากอุปาทานที่ยึดถือว่า “ตัวตน
 — ของตน” และยังถูกจัดว่าเป็นโลกีย์ภูมิ เป็นวิฆฏสงสารเพราะ
 เขายังมี “ตัวตน — ของตน” อย่างเต็มที่ ยังเป็นปุถุชนไม่ใช่
 อริยบุคคลอยู่นั่นเอง หวังว่าการกล่าวยืนยันสังขารเช่นนี้ ผู้
 ที่ยกตัวเองว่าเป็นปราชญ์ในการสอนพุทธศาสนาทั้งหลาย จะ
 ไม่เหมาะเอาว่าเป็นการพูดโดยอัตโนมัติ พุทธนอกตำหรับตำรา
 หรือผิดไปจากหลักอภิธรรมที่ตนเคยศึกษาเล่าเรียนมา เพราะ
 ถ้าจะปฏิบัติพุทธศาสนากันเพื่อให้เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา
 โดยเร็วแล้ว เราจำเป็นต้องข้ามสิ่งทั้งหลายที่จะทำให้เราเสีย
 เวลา เช่นการเรียนพุทธประวัติ ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา
 คัมภีร์ต่าง ๆ ชาติต่าง ๆ ตลอดจนอภิธรรม ซึ่งอาจทำให้ผู้
 ศึกษาหรือผู้สอนเกิดมี “ตัวตน” และ “ของตน” ใหญ่ขึ้นไปอีก.

บทที่ ๕

การดับลงแห่งอตฺตา

ตั้งที่กล่าวมาแล้วในบทก่อนว่า การเกิดขึ้นแห่ง “อตฺตา” ก็คือการตั้งจิตไว้ผิด เพราะฉะนั้นการตั้งจิตไว้ให้ถูกจึงเป็นรากฐานแห่งการดับ “อตฺตา” ตลอดเวลาที่มีการตั้งจิตไว้ถูก ความดับของ “ตัวเรา” ก็มีอยู่เพียงนั้น ไม่ว่าจะกระทำนั้น ๆ จักเป็นไปโดยบังเอิญ หรือว่าเป็นไปเพราะการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่นใช้อำนาจของสมาธิปิดกั้นโอกาสแห่งการเกิดขึ้นของ “ตัวตน”) หรือว่าเป็นเพราะอำนาจของปัญญาซึ่งตัดราก “ตัวเรา—ของเรา” เสียโดยสิ้นเชิงก็ตาม ล้วนแต่กล่าวได้ว่า ในขณะนั้นมีภาวะแห่งความดับของ “ตัวเรา—ของเรา” ด้วยกันทั้งนั้น ต่างกันแต่ว่าอย่างที ๑ เป็นไปอย่างผิวเผิน อย่างที ๒ เป็นไปตลอดเวลาที่มีการบังคับ อย่างที ๓ เป็นการดับสนิทเพราะทำลายรากเง้าของมันเสียโดยสิ้นเชิง และความดับที่เราประสงค์ในที่นี้ ก็หมายถึงอย่างที ๓ โดยเฉพาะ แต่ถึง

อย่างนั้น ก็ควรทำความเข้าใจในอย่างที ๑ และที ๒ ด้วย
เหมือนกัน เพื่อป้องกันความสำคัญผิดหรือความสับสนนั่นเอง

การไม่ปรากฏของ “อตฺตา” อย่างที ๑ ซึ่งมีขึ้นได้
ด้วยการประจวบเหมาะนั้น หมายถึงขณะนั้นเผชิญมีสิ่งบางสิ่ง
(ซึ่งจะเป็นการได้เห็นหรือได้ฟังหรือได้อ่านอยู่ก็ตาม หรือได้รับ
อารมณ์ซึ่งเป็นความเงียบสงัดไม่ชวนให้เกิดความติดนึ่กอะไรก็
ตาม) ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นการคับ “ตัวเรา—ของเรา” อยู่
ได้เป็นเวลาระยะหนึ่ง นานตลอดเวลาที่ความรู้สึกเช่นนั้นมียู่
ลักษณะเช่นนี้เป็นไปได้ในคนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไปแม้ด้วย
ความไม่ตั้งใจ และอาจเป็นได้มากสำหรับผู้ที่อยู่ในที่ที่เหมาะสม
มีสิ่งแวดล้อมหรือมีการสมาคมกับบุคคลที่เหมาะสม หรือแม้แต่
ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม ซึ่งพอจะเรียกได้สั้น ๆ ว่าเป็นความ
สบายทางจิตนั่นเอง อาการอย่างนี้พอจะเรียกได้ว่า “**ศทังควิ-**
มุตฺติ” คือการพ้นไปจากอำนาจของ “ตัวเรา—ของเรา” ด้วยความ
บังเอิญประจวบเหมาะ นิสัยของคนบางคนธรรมชาติสร้างมาให้
เป็นผู้มีจิตว่างจาก “ตัวตน” ได้ง่าย ๆ กล่าวคือความรู้สึกว่า
“ตัวเรา—ของเรา” เกิดขึ้นได้โดยยาก ก็นับรวมอยู่ในขั้นนี้

สำหรับความดับแห่ง “อตฺตา” อย่างที ๒ ซึ่งเป็นด้วย
การกระทำทางจิต (ซึ่งไม่ใช่ทางปัญญาชั้น) หมายถึงขณะนั้น

มีการทำจิตให้ติดอยู่กับอารมณ์ของสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตกำลังอยู่ในสภาพที่เปรียบเหมือนกับวัวที่ถูกผูกติดอยู่กับแอก กล่าวคืออารมณ์ของสมาธิไม่มีโอกาสที่จะหนีไปหาอารมณ์อื่น ตามที่มันชอบ ความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” จึงไม่อาจจะเกิดขึ้นในขณะนั้น ความว่างจาก “ตัวตน” ในลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่เป็นไปโดยบังเอิญ แต่เป็นไปโดยอาศัยการกระทำที่เอาจริงเอาจัง โดยวิธีเห็นยวรั้งจิตไว้ในอารมณ์ที่บริสุทธิ์ จนไม่เกิด “ตัวตน” แม้จะมีบ้างก็เป็นไปแต่ในทางที่ดี คือเป็น “ตัวเรา-ของเรา” ฝ่ายดี ยังไม่มีอันตรายมาก ยังมีทางที่จะทำลายให้หายไปด้วยการทำสมาธิที่ถูกต้องได้

ตัวอย่างเช่น ในการทำอานาปานสติภาวนา เมื่อทำจิตให้เป็นสมาธิได้ ก็เกิดสุขเวทนาขึ้นมาจากสมาธิ ถ้ามีสติสัมปชัญญะเพียงพอ คือมีการกระทำที่ถูกวิธีอยู่ ตลอดเวลานั้นจิตก็ไม่อาจจะเกิดความรู้สึกว่ามี “ตัวตน” มีแต่การที่จะพิจารณาต่อไปว่าแม้ความสุขที่เกิดจากสมาธินี้ก็ เป็นมายา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา “อัตตา” ก็ยังไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ส่วนในกรณีที่ปล่อยสติหรือทำผิดวิธีนั้น ก็จะพอใจอย่างหลงไหลในสุขเวทนานั้น หรือถึงกับเกิดความรู้สึกทงนงว่าตนประสบผลสำเร็จในคุณวิเศษแล้ว “ตัวเรา-ของเรา”

ก็ย่อมจะเกิดขึ้นมาอีก อย่างนี้จะไปโทษสมาริไม่ถูก เพราะว่า
ในขณะนั้นไม่เป็นสมาริที่ถูกต้องเสียแล้ว

วิภัมภณวิมุตติ ก็คือการพ้นไปจากอำนาจของ “อัทธา”
ด้วยการอาศัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปิดกั้นทางเกิดแห่ง “อัทธา” ไว้
อย่างหนาแน่นและอย่างเฉลียวจลาต การพยายามทำอะไร
บางอย่างเพื่อกลบอารมณ์ร้าย เช่นการสวตมนต์เพื่อกลบ
อารมณ์ร้ายที่เป็น “ตัวเรา-ของเรา ถ้าทำสำเร็จก็นับรวมเข้า
ในข้อนี้ นี่เป็นตัวอย่างสำหรับการกระทำเล็กน้อย ซึ่งคน
ธรรมดาสามัญก็ทำได้ แม้ที่สุดแต่เรื่องที่สอนให้นับ ๑ ถึง ๑๐
ก่อนที่จะโกรธใคร แล้วก็นับเรื่อยไปจนความโกรธเกิดขึ้นไม่ได้
แม้อุบายอย่างนี้ก็นับรวมไว้ในข้อนี้ ทั้งนี้มีหลักสั้น ๆ ว่าต้อง
ใช้ความพยายามอย่างยิ่ง ไม่ใช่มันเป็นไปโดยบังเอิญ จึง
แตกต่างจากอย่างที ๑ และเราเรียกมันว่าเป็นการคับตัวตนด้วย
อำนาจการกระทำทางจิต เช่นการทำสมาริ ยังไม่ใช่การ
กระทำทางปัญญา

สำหรับความคับ “ตัวตน” อย่างที่ ๓ คือด้วยการอาศัย
ปัญญานั้น หมายถึงอุบายที่แยบคายไปกว่านั้นมาก และไม่ใช่
เป็นการกระทำที่บีบบังคับโดยตรง แต่เป็นการกระทำที่เรียก
ว่าเป็นการถอนรากเง้าขึ้นมาทำลายเสียโดยสิ้นเชิง ตัวอย่าง

เช่นในการทำลายหญาคา ถ้าเอามีดเอาพร้ามาฟาดฟันอย่าง
 ผิวเฟิน หญาคาก็หายหน้าไปพักหนึ่งแล้วงอกขึ้นมาอีก หรือ
 ถ้าเอาอะไรมาทับมาบีบไว้หญาคาก็หายหน้าไปเหมือนกัน แต่
 เมื่อเอาของทับออกเสียแล้วหญาคาก็กลับปรากฏอีก แต่ก็นาน
 กว่าวิธีที่ ๑ ที่นี้ถ้าซุครากหญาคาขึ้นเผาเสียให้หมด หญาคา
 ก็หมดไปเป็นการถาวร เราทราบแล้วว่า “อวิชชา” เป็น
 รากเง่าของ “อตฺตา” ฉะนั้น การทำลายอวิชชาก็เป็นการ
 ทำลาย “อตฺตา” และเพราะเราใช้วิชาหรือปัญญาทำลาย
 อวิชชา เราไม่ใช้กำลังจิตล้วน ๆ อย่างวิธีที่ ๒ เราจึงเรียก
 การกระทำอย่างนี้ว่าเป็นไปด้วยอำนาจของปัญญา และเราเรียก
 การทับของ “ตัวตน” ในลักษณะนี้ว่า “สมุจเจทวิมุตติ”
 เป็นการทับ “ตัวตน” ด้วยการถอนรากเง่าขึ้นโดยสิ้นเชิง

แม้คนเราจะได้พบกับความดับไปแห่ง “อตฺตา” โดย
 บังเอิญ อย่างวิธีที่ ๑ นั้นอยู่บ่อย ๆ ก็ตาม แต่ก็ห้ามใคร
 เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะสนใจ คือเขาสนใจกันแต่เรื่องที่
 กำลังอยากกำลังต้องการ ไม่สนใจเรื่องของความว่างจากความ
 อยากความต้องการ หรือแม้แต่รสชาติของจิตที่ว่างจากความ
 ต้องการ เขาจึงไม่มีโอกาสรู้จักภาวะของจิตที่ว่างจาก “ตัวตน”
 ซึ่งที่แท้ก็มีอยู่บ่อย ๆ เมื่อไม่สนใจเพราะไม่รู้จักแล้วมันก็มีค่า

เท่ากับไม่มี เหมือนกับไก่ที่เดินไปบนกองเพชรพลอยมันก็ไม่
 รู้สึกว่ามีอะไรที่มีค่าน่าสนใจ แต่ถ้าเห็นข้าวสุกสักเม็ดหนึ่งตก
 อยู่บนดิน มันจะเห็นค่าขึ้นมาทันที อាកารอย่างนี้มีอยู่แม้
 ในอุบายสกอุบายสิกา ตลอดถึงที่เป็นบรรพชิต ตลอดจนแม่
 เถระ ฉะนั้นการปฏิบัติเกี่ยวกับการดับของ “อัตตา” จึงก่อรูป
 ขึ้นไม่ได้ มีแต่จะเป็นไปในทางที่จะเกิด “อัตตา” เสียตะพึด
 จึงไม่ได้รับแม้แต่ความดับของ “อัตตา” ชนิดที่เป็นด้วยการ
 บังเอิญ ถ้าคนยังเป็นเหมือนไก่อยู่เพียงใด เพชรพลอยอย่าง
 มากมายในพระพุทธศาสนาก็จักยังเป็นหมันอยู่เพียงนั้น เพชร
 พลอยในที่นี้เราหมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ การ
 ดับไปแห่ง “ตัวตน” เป็นยอดของพระธรรม คือเป็นธรรม
 บัณฑิตสูงสุด หรือเป็นบรมธรรมที่เดียว เพราะเป็นไปเพื่อการ
 ไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นถึงที่สุดจริง ๆ
 ฉะนั้นเพื่อการปฏิบัติธรรมทางลัด เราจะต้องหันมาสนใจเลือก
 เอาเพชรพลอยชนิดใดชนิดหนึ่ง กล่าวคือการดับไปแห่ง
 “ตัวตน-ของตน” ชนิดใดชนิดหนึ่งที่เหมาะแก่ตัวเรา นำเอาเข้า
 มาสู่การประคับประคองของเราเป็นประเดิมเริ่มแรกกันเสียก่อน
 สำหรับจะได้ทำให้ก้าวหน้าไปทามลำดับจนถึงที่สุด

ความดับไปแห่ง “อัตตา” นั้น ไม่ได้หมายถึงความดับไปของร่างกายหรือของชีวิต มิได้หมายถึงการดับไปแห่งความรู้สึก เช่นหมดความรู้สึกหนึ่งเจียบไปเพราะอำนาจของฌาน แต่หมายถึงการดับของความรู้สึก ที่รู้ว่ามี “ตัวเรา-ของเรา” ซึ่งเราเรียกกันสั้น ๆ เพื่อความสะดวกว่า “ความดับไปแห่งอัตตา” และคำว่า “ความดับ” ในที่นี้ หมายถึงการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น รวมทั้งการดับตัวตนที่ปรากฏอยู่แล้วด้วย ฉะนั้น โดยใจความที่แท้จริงก็คือ ภาวะแห่งความที่จิตปราศจากความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” นั้นเอง

อนึ่ง ยังมีความหมายที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก คือไม่ได้หมายความว่าจิตว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย หรือจิตเองก็ดับไปด้วย ต้องทราบไว้ว่าเมื่อใด “ตัวตน” ดับลงไป ความว่างอย่างหนึ่งก็ปรากฏขึ้นแทน เป็นความว่างจาก “อัตตา” แต่ทว่าประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาอย่างยิ่งในตัวเองนั้น เมื่อ “อัตตา” ยังเคียดพล่านอยู่จิตมีแต่ความวุ่น เมื่อ “ตัวตน” มีอยู่จิตก็มีคมน เพราะความเคียดพล่านของความรู้สึกว่ามี “ตัวตน” ครั้น “ตัวตน” ดับไปจิตก็หมดความมืด และมีความสว่างเกิดขึ้นแทน เมื่อ “ตัวตน” มีอยู่ จิตมีแต่ความโง่โดยอำนาจของอวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด “ตัวตน” เมื่อ “ตัวตน” ดับไปจิตก็พ้น

ความโง่ กลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบไปด้วยความรู้สึกอย่างเต็มที่ได้ในตัวมันเอง คือมันรู้สิ่งที่เป็นความว่าง ความไม่มีทุกข์ ความรู้สึกว่ามี “ตัวเรา-ของเรา” นั้น ไม่ใช่ธรรมะ แต่เป็นอธรรม ต่อเมื่อว่างจากความรู้สึกว่ามี “ตัวเรา-ของเรา” เมื่อนั้นจึงจะเป็นธรรมะ

อีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกว่ามี “ตัวเรา-ของเรา” จิตย่อมสูญเสียความบริสุทธิ์ คือไม่เป็นจิตเต็มแท้ที่บริสุทธิ์สะอาด แต่กลายเป็นเพียงของมายา เป็นเพียงความคิดปรุงแต่งไปตามเรื่องตามราวของอารมณ์ที่เข้ามาแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่ามี “ตัวเรา-ของเรา” ต่อเมื่อใดจิตว่างจากความคิดปรุงแต่ง หรือว่างจาก “ตัวเรา-ของเรา” จิตจึงคืนสู่สภาพเดิม คือเป็นจิตที่สะอาดอยู่ตามธรรมชาติ

สรุปความว่า เมื่อความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” คับไป จะต้องมีส่วนอื่นปรากฏขึ้นมาแทนสิ่งนั้น นั่นก็คือภาวะของจิตเต็มแท้ เป็นภาวะแห่งความว่างจากความวุ่นด้วยอำนาจการนึกคิด เกิดภาวะแห่งความสว่างและความเป็นธรรมะ และที่สำคัญอย่างยิ่งนั่นก็คือ จะเกิดภาวะแห่งความสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา ฉะนั้นความคับไปแห่ง “อัทธา” จึงไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว ไม่ใช่สิ่งที่ไร้คุณค่า ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้คนเราเสื่อมสมรรถภาพ

แต่กลับทำให้เราสมบูรณ์ไปด้วยสติปัญญา ไม่มีทางที่จะทำอะไร ผิดพลาด และมีแต่ความสงบสุขทางใจ

ผู้ที่ได้ฟังเรื่องมาแล้วยังไม่เข้าใจ หรือเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ อาจเกิดความเข้าใจผิดอย่างแรง อาจเห็นว่า ความคับแค้น “ตัวตน—ของคน” นั้นเป็นโทษไปก็ได้ คือ เขาเข้าใจผิดไปว่าถ้าดับความรู้สึกว่ามี “ตัวตน—ของคน” เสียแล้ว คนเราจะไม่ทำอะไร จะไม่ยอมพัฒนาประเทศชาติ จะไม่ยอมทำประโยชน์ให้แก่สังคม เพราะว่าไม่มีอะไรที่เป็นเครื่องกระตุ้นให้ทำ มีแต่ความรู้สึกลึกซึ้งที่อยากจะ อยู่เฉย ๆ เป็นก้อนหินก้อนหินไป ความหลงผิดเช่นนี้เกิดขึ้น จากการที่เขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องความคับของ “ตัวตน—ของคน” และอีกอย่างหนึ่งนั้นเขามีความเคยชิน เป็นอย่างชั่งกับความรู้สึกลึกซึ้งว่าเป็น “ตัวตน—ของคน” เมื่อ เขามีความรู้สึกลึกซึ้งเป็น “ตัวตน—ของคน” ขนมา เขารู้สึก เป็นสุขหรือเป็นความเอร็ดอร่อยในทางจิตใจ จนกระทั่ง มีความดีใจหลงใหลเอาที่เดียว และยังเป็นอย่างนั้นมา ขน ตามอายุที่ล่วงไป ๆ เขาจึงเป็นเกลือกกับ “ตัวตน—ของคน” อย่างที่จะขาดเสียไม่ได้ และกลายเป็นปูดขนคนหนาไป ด้วยกิเลส คือในลักษณะที่ “เห็นงูเป็นปลา” ไปเสียตะพึด

จึงอยู่ในฐานะลำบากอย่างยิ่งที่จะทำความเข้าใจในเรื่อง
ความคับไปของ “ตัวตน—ของตน”

ข้อนี้ก็สมตามความหมายของคำว่าปุถุชน ซึ่งแปลว่า
“คนหนา” คือหนาไปด้วยสิ่งหุ้มห่อดวงตา หรือจิตใจ หรือ
ปัญญา จนกระทั่งปัญญาไม่อาจส่องแสงได้ แต่ว่า “ตัวตน—
ของตน” นั้นแหละเป็นผู้ส่องแสงแทน เรื่องมันจึงทำให้เห็นผิด
ไปหมด คนโง่ ๆ พวกนี้ไม่พอใจที่จะคับ “ตัวตน—ของตน”
โดยไปเข้าใจว่าจะเป็นการ ขาดทุน อย่างย่อยยับไม่มีอะไรเหลือ
จะนั้น การแนะนำสั่งสอนธรรมะในชั้นที่จะถอนอุปาทานเช่นนั้น
จึงทำไม่ได้ในหมู่ชนซึ่งเป็นปุถุชนมากเกินไป จะทำได้ก็เพียงแต่
แนะนำสั่งสอนให้เลือกยึดถือ “ตัวตน—ของตน” ชนิดที่ไม่สู้เป็น
อันตรายมากมายนักไปพลางก่อน แม้จะต้องร้องไห้บ้างก็ยังมี
เวลาที่จะได้หัวเราะสลักกันไป แต่ที่จะให้ไม่ต้องหัวเราะและ
ร้องไห้เลยนั้น ยังเป็นไปไม่ได้ (อ่านหนังสือ “อะไรถูกอะไรผิด”
ซึ่งอธิบายเรื่องนี้อย่างละเอียด)

ที่นี้ ก็มาถึงบุคคลอีกประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่าปุถุชนชั้นดี
หรือกัลยาณปุถุชน หมายถึงบุคคลที่มีเครื่องหุ้มตาไม่หนาจน
เกินไป มีดวงในดวงตาไม่มาก เขาจึงสามารถมองเห็นอะไรได้
บ้าง และเมื่อได้รับการแนะนำที่ดี เขาก็สามารถล้างดวงออกจาก

นัยน์ตาของเขาได้หมด และผมที่กล่าว^{๕๔}คือความรู้สึกว่าเป็น “ตัวตน-ของตน” อีกนั่นเอง พวกที่มีผมในดวงตาแต่เพียง เล็กน้อย^{๕๕} หมายถึงคนบางคนที่ได้รับการศึกษาทางธรรมที่ถูก ต้องมาแต่แรก รวมทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยดี ไม่หวัหือถือ^{๕๖}ร่นอวด ฉลาด เขามีสติปัญญาตามธรรมชาติชนิดที่อาจรู้สิ่ง^{๕๗}ทั้งหลาย ทั้งปวงตามที่เป็นจริง และนิยมชมชอบหรือบูชาความรู้^{๕๘}ทั้ง หลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง เป็นผู้เตรียมพร้อมที่จะมีความรู้ ยิ่งเห็นจริงอยู่เสมอ พอได้รับคำแนะนำ^{๕๙}ชี้แจงเรื่องโทษของ “ตัวตน-ของตน” เขาก็จับฉวยเอาได้ทันที รวมความว่า เขา จะเข้าใจอย่างเด็ดขาดลงไปว่า การคับเสีย^{๖๐}ได้ซึ่ง “ตัวตน-ของตน” นั้น จะทำให้คนเราทำอะไรได้มากขึ้น ทำได้ดียิ่งขึ้น ทำอะไรไม่ผิดพลาด เพราะไม่มีความเห็นแก่ตัว และในที่สุด สังคมจะประสบสันติสุขที่แท้จริง การพัฒนาประเทศชาติก็จะ ไปได้ผล และจะไม่มีกอร์ปชั้นมากมายอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในขณะนี้

สถิติของโลกในทุกวันนี้ปรากฏว่า ในบางประเทศมีคดี การข่มขืนสตรีทุก ๆ ๓๔ นาที มีการตัดช่องย่องเบาขโมยเล็ก ขโมยน้อยทุก ๆ ๓๔ นาที มีการทำอันตรายกันถึงตายทุก ๆ ๕๐ นาที ตัวอย่างเพียงเท่านั้นก็แสดงให้เห็นแล้วว่า สิ่งที่น่า ขยะแขยงหรือเสียดาย^{๖๑}ใจในโลกนี้มีอยู่ไม่น้อยเลย และเป็น

ที่แน่นอนว่าจะทวีมากขึ้นเร็วขึ้นยิ่งกว่าการทวีของพลโลกเมื่อเทียบส่วนกัน นี่แสดงให้เห็นว่าการตกอยู่ใต้อานาจ “ตัวเรา-ของเรา” ของมนุษย์นั้น ใ้ก้ทวีขึ้น ฉะนั้น หากว่ามี การคับ “ตัวเรา-ของเรา” ลงไปได้เพียงใด สิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เหล่านั้นก็จะลดลงตามส่วน ถ้ามนุษย์เรายังไม่สามารถจับต้นตอของความชั่วเหล่านั้นได้ ก็จะไม่สามารถขจัดมันได้ ทั้งนี้ก็เพราะมองข้ามเรื่องความคับแห่ง “ตัวเรา-ของเรา” โลกจึงต้องประสบชะตากรรมอย่างนี้ และจะถูกลามจากวิกฤตการณ์ส่วนบุคคลไปเป็นวิกฤตการณ์ของโลก จากวิกฤตการณ์ชั่วคราวไปเป็นวิกฤตการณ์ถาวร จนถึงขนาดเหลือวิสัยที่มนุษย์ผู้ยังมอยู่ในลักษณะเห็นผิดเป็นชอบเช่นนั้น จะแก้ไขมันได้

การข่มขืนสตรี การตัดช่องย่องเบา หรือการปล้นสดมภ์ การลักการขโมย การฆ่ากันโดยบันดาลโทสะหรือโดยเจตนา และการกระทำอย่างอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่าอาชญากรรมนั้นมีต้นตอที่ลึกซึ้งอยู่ที่การพลุ่งออกมาของ “อัตตา” กล่าวคือความรู้สึกที่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ถ้าพลุ่งขึ้นมาถึงขีดสุดแล้วมันทำให้ไม่กลัวอะไร ฉะนั้น อำนาจการบังคับหรืออำนาจกฎหมาย ย่อมควบคุมสิ่งเหล่านั้นไว้ไม่ได้ เพราะในขณะนั้นเขาไม่กลัว แม้แต่ความตายหรือโทษภัยใด ๆ ทั้งสิ้น

ที่นี้ ถ้าเราหันมาใช้วิธีที่ไม่เป็นการบังคับ เช่นวิธีศึกษา
 อบรมกันทั่วไป ให้เข้าใจถูกในเรื่องความคับแค้น “อัทธา” ก็
 ขอยืนยันว่าเมื่อคับ “อัทธา” ได้มากเท่าไร คนก็จะไม่มีความ
 เห็นแก่ตัวจัด เพราะมีสติปัญญาหรือเหตุผลได้มากขึ้น ตามหลัก
 พุทธศาสนา ย่อมจะกล่าวได้ว่าศีลธรรมก็ดี สัจธรรมที่สูงขึ้น
 ไปก็ดี หรือโลกุตตรธรรมข้อใดก็ดี ล้วนแต่มีความมุ่งหมายที่จะ
 เช่นฆ่าสิ่งที่เรียกว่า “อัทธา” ให้ดับไป ให้เหลือแต่สติปัญญา
 ควบคุมชีวิตนี้ ให้ดำเนินไปถึงจุดหมายที่แท้จริงที่มนุษย์ควรจะได้
 ได้ ส่วนจริยธรรมที่มีชื่อไพเราะต่าง ๆ นานา เช่นความ
 ซื่อสัตย์ ความเห็นแก่ผู้อื่น ความรักใคร่เมตตากรุณา การ
 สาราภาพความผิด ฯลฯ โดยมากก็เป็นเพียงสักว่าชื่อตามป้าย
 หรือตามฉลากที่ปิดไว้ตามที่ต่าง ๆ หรือสมาคมต่าง ๆ ไม่สามารถ
 จะปราบอธรรมได้ เพราะว่า “อัทธา” ของมนุษย์ในโลกทุกวันนี้
 ได้หนาแน่นยิ่งขึ้น และรุนแรงถึงกับเดือดพล่านนั่นเอง ฉะนั้น
 ถ้าเราหวังที่จะมีจริยธรรมมาเป็นที่พักของชาวโลกแล้ว จะต้อง
 สนใจในเรื่องความคับไปแห่ง “อัทธา” ให้มากเป็นพิเศษ
 สมตามที่หลักแห่งพุทธศาสนายืนยันว่า มันเป็นเพียงสิ่งเดียว
 ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง.

วิธีลดอัตตา

เพื่อความเข้าใจถึงวิธีลด “อัตตา” ได้อย่างง่ายๆ โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่รัดกุม จึงจะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่า “สังโยชน์” ๑๐ ประการ แล้วผู้ปฏิบัติธรรมก็จะทราบได้เองว่า พุทธศาสนามีความมุ่งหมายที่จะลด “ตัวตน” อย่างมีประสิทธิภาพเพียงไร

สังโยชน์ประการที่ ๑ มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า “สัkkายทิฏฐิ” หมายถึงความยึดถือว่ากายกับใจนี้เป็นของตน เมื่อมีความรู้สึกคิดเช่นนั้นแล้ว เขาก็หวงแหนอยากให้มันดีให้มันเที่ยงแท้ถาวรเพื่อประโยชน์แก่ “ตัวเขา” โดยธรรมชาติที่เช่นนั้นมันไม่มีอะไรที่จะเป็นของเขาได้เลย แต่ความหลงผิดทำให้เขาเข้าใจว่ามันมีอะไร ๆ เป็นของเขาจนได้ โดยเหตุนี้ สิ่งที่เป็นเพียงธาตุดิน น้ำลมไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุที่รวมกลุ่มกันอยู่ ก็ถูกยึดถือเป็นกายและใจ “ของเขา” มันจึงมีลักษณะเป็น ความเห็นแก่ตัว แล้วก็ทำอะไรๆ ไปในลักษณะที่เป็นความทุกข์ยากลำบาก

แก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น บัญญาอย่างโลกๆ ก็ส่งเสริม “ตัวตน-
 ของตน” ให้หนักยิ่งขึ้น ต่อเมื่อได้รับการศึกษาอบรมที่ถูกทาง
 หรือปฏิบัติถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนา เขาจึงจะไม่อาจมี
 “ตัวตน-ของตน” ชนิดที่จะไปฆ่า ไปลัก หรือเบียดเบียนผู้อื่น
 และจะเริ่มนึกถึงการที่กายทุกกายหรือธาตุทุกกลุ่มเป็นเพื่อน
 เกิดแก่เจ็บตายอย่างเดียวกัน จึงลดความหมายมั่นปั้นมือที่จะ
 เอาประโยชน์จากผู้อื่นมาเป็นของตนเองล้วน ๆ ตั้งแต่ก่อน

ความลตไปแห่งสักกายทิฏฐินี้ ทำให้เกิดความสงบเย็น
 ความสงบเย็นทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะก็ทำความ
 ปลอดภัยให้แก่ตนเองและผู้อื่น ถ้าเพียงแต่คนเราสามารถ
 ละสังโยชน์ข้อที่ ๑ นี้ได้เท่านั้น โลกนี้ก็จะเปลี่ยนแปลงไป
 อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ อย่างน้อยที่สุดการเบียดเบียนกัน
 จะหายไปจากโลก มีแต่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันอย่างแท้จริง
 เข้ามาแทน

ต่อไปก็คือความลตไปแห่ง “ตัวตน” ในรูปของสังโยชน์
 ประการที่ ๒ ที่เรียกว่า วิภิจฉา ซึ่งหมายถึงความลังเล
 เนื่องมาจากความสงสัยหรือความกลัว ถ้าไม่พิจารณาให้ถี่ถี่จะ
 ไม่เห็นว่ามันเกี่ยวกับเรื่อง “ตัวตน” หรือ “ของตน” ยิ่งกว่า
 นั้นยังมองข้ามไปเสียว่าความลังเลนี้ ไม่มีความสำคัญอะไรใน
 เรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ แต่แท้ที่จริงนั้น วิภิจฉา

ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันอีก ถ้าเป็นการปฏิบัติในชั้นสมาธิ
 วิจิกิจฉานนั้นก็ป็นนิเวศน์ปิดกั้น หรือรบกวนจิตไม่ให้ป็นสมาธิ
 ถ้าเป็นการปฏิบัติในชั้นปัญญา วิจิกิจฉานก็เป็นเครื่องรบกวน
 ความเชื่อและปัญญาไม่ให้อยู่ในร่องในรอยได้ คนเราจึงไม่
 สามารถเอาชนะความทุกข์ได้ และตัวความล่งเล็นตนเองก็เป็น
 เครื่องรบกวนความสุข หรือป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งอยู่ในตัว
 มันเอง ไม่ว่าจะป็นเรื่องทางศาสนาหรือเรื่องตามธรรมดาของ
 ชาวโลก

การต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายต่ำกับฝ่ายสูงนั่นเอง
 เรียกว่า วิจิกิจฉาน ซึ่งอาจขยายความออกไปป็นความไม่แน่ใจ
 ความไม่กล้าหาญ ความไม่ไว้ใจหรือไม่เชื่อถือตัวเอง ฯลฯ
 วิจิกิจฉานชนิดที่เป็นอย่างชาวโลกๆ ที่สุด ก็เช่นไม่แน่ใจว่าจะ
 ประกอบอาชีพอะไร จะทำอะไร จะแสวงหาชื่อเสียงอะไรดี
 ฯลฯ และที่สูงขึ้นมากก็คือความไม่แน่ใจในการที่จะยึดเอาความดี
 หรือความยุติธรรม ว่าเป็นหลักที่แท้จริงได้หรือไม่ ความกลัว
 จะเสียประโยชน์ส่วนตัว กลัวจะเสียเปรียบเขา จะพ่ายแพ้เขา
 ป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในการที่จะถือเอาความดีความจริงป็นหลัก
 ป็นความกระอักกระอ่วนใจในทางหน้าที่หรือทางศีลธรรม

เราพอจะมองเห็นว่าความระส่ำระสายทุกข์ยากลำบาก หรือวิกฤตการณ์ต่างๆ ในโลก ย่อมเกิดมาจากความไม่แน่ใจ ของชาวโลกนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ของชนชั้นผู้นำกลุ่ม ต่างๆ ที่ไม่แน่ใจในการที่จะยึดมั่นในคุณค่าหรือความจริง จนกระทั่งยอมเสียสัจ เช่น พอเกิดสงครามหวาดกลัวขึ้นมา ก็หันไปหาพระเป็นเจ้าหรือศาสนา แต่พอเหตุการณ์นั้นผ่านไป ก็หันหน้ากลับไปหาประโยชน์ให้แก่ “ตัวตน-ของตน” ไม่มีฝ่าย ไหนแน่ใจในการที่จะยึดถือคุณค่าความจริงเป็นหลัก ทั้งที่ตัว เองก็รู้อยู่ว่าอะไรเป็นอะไร โลกจึงตกอยู่ในห้วงแห่งความเท็จ ความโลเล หลอกลวงตัวเอง เพราะไม่สามารถบังคับกับความเชื่อ หรือสติปัญญาของตนให้แน่วแน่อยู่ในร่องในรอยได้ โลกจึงมี อาการเหมือนกับวิจิกิจฉา เคว้งคว้างไปตามความลั้เลของคน ในโลก ทั้งในกรณีที่เป็นไปทางโลกๆ และทางศาสนา

สำหรับวิจิกิจฉาในทางฝ่ายพุทธศาสนานั้น เมื่อก้าว ไปตามหลักที่ถือ ๆ กันอยู่ ก็ได้แก่ความลั้เลใน พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ ลั้เลในการตรัสรู้จริงของพระพุทธเจ้า ความสงสัยในพระพุทธเจ้าก็คือ ลั้เลในการที่จะเชื่อหรือปฏิบัติ ตามคำแนะนำของท่าน เพราะมันขัดต่อความรู้สึกของคนที่ มี อยู่ก่อน ขัดต่อประโยชน์ที่ตนหวังจะได้รับ การลั้เลใน

พระธรรมก็เป็นอย่างเดียวกัน เลยทำให้คนถือศาสนากันเพียงแต่ปาก หรือเล่นตลกกับพระเป็นเจ้าของตน จนอาการเช่นนี้มีอยู่ทั่วไป สำหรับความล่งเลในพระอริยสงฆ์นั้น หมายถึงว่าเห็นท่านเป็นผู้พ้นทุกข์ได้อย่างนั้น ๆ แล้ว ตนก็ยังล่งเลที่จะเดินตาม โดยที่ไม่เชื่อว่าท่านเหล่านั้นพ้นทุกข์ได้จริงบ้าง หรือการพ้นทุกข์ของท่านเหล่านั้นจะนำมาใช้ได้แก่ตนบ้าง เมื่อยังล่งเลในตัวผู้สอน ในสิ่งที่นำมาสอน และในหมู่คนที่เคยปฏิบัติตามคำสอนจนประสบความสำเร็จมาแล้ว คนโง่เหล่านั้นแม้จะศึกษาไปสักเท่าไร ๆ ก็มีแต่จะยิ่งกลายเป็นคนล่งเลมากขึ้น จนกลายเป็นโรคประสาทหรือโรคจิตชั้นหนักก็ได้

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า การที่คนเราเกิดความกิดล่งเลแม้ในพระศาสนาของตน ในหลักธรรมะหรือหลักปรัชญา ก็กล่าวได้ว่า “อัตตา” อีกนั่นเองที่เป็นมูลเหตุอันแท้จริงแห่งความล่งเล ถ้าเราดับความล่งเลหรือควบคุมมันได้ ก็ย่อมหมายความว่าเราดับ หรือควบคุม “อัตตา” ได้ เพราะอาการแห่งความล่งเลก็คือลักษณะอย่างหนึ่งของ “อัตตา” หรือความเห็นแก่ตัวนั่นเองและเป็นเหตุให้เกิดความล่งเล ไม่ว่าทั้งในทางโลกและทางธรรม

สี่ลัทธิพราหมณ์ สัจโยชน์ข้อที่ ๓ เป็นชื่อของความ

งมฉายเข้าใจผิดต่อศีลและพรตซึ่งเป็นเครื่องปฏิบัติสำหรับลดความทุกข์ กล่าวคือ ความเข้าใจผิด ใช้ผิด กระทำผิด ต่อสิ่งซึ่งถือกันว่าเป็นเครื่องปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันได้แก่ศาสนาหรือธรรมะนั้นเอง แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือเข้าใจผิดหรือปฏิบัติผิดในสิ่งที่ผิดมาแต่เดิม กับ เข้าใจผิดต่อสิ่งที่ถูกต้องที่อยู่แล้ว แต่ปฏิบัติไปอย่างงมฉายหรือผิด ๆ นี้ก็มีมูลมาจากการมี “ตัวตน-ของตน” ที่มีความประมาทสะเพร่าหรือทะนงแทนที่จะมีสติปัญญาอย่างสุขุมรอบคอบ กลับจับฉวยเอาข้อปฏิบัติเหล่านั้นผิดไปจากความหมายที่แท้จริง เป็นความโง่ความคือของ “ตัวตน-ของตน” นั้นเอง มีอยู่เป็นปกติแก่บุคคลคนเขลาทั่วไปในการที่จะจับฉวยเอาอย่างปุบปับในสิ่งที่แปลกประหลาดหรืออัศจรรย์ ซึ่งตัวคิดนึกได้เอง หรือมีผู้นำมาสอนให้ ตลอดจนมีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในสิ่งที่ตนคิดขึ้นหรือกำลังกระทำอยู่ แล้วก็มี ความเชื่อมั่นในสิ่งนั้น จนกลายเป็นความงมฉาย คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้ แต่แล้วก็หาเป็นไปไม่ได้ คงเป็นสักว่าพิธีรีตอง เป็นสักว่าเครื่องปลอบใจตัวเองหรือหลอกตัวเองให้หายกลัว เพราะมันไม่มีเหตุผลหรือไม่ตรงตามหลักวิชา แต่ตัวก็ไม่รู้ว่าตัวโง่

สำหรับสี่ลัทธิพศปราชญ์ที่ผิดมาแต่เดิม แล้วเอามา ยึดมั่นถือมั่นเพื่อปฏิบัตินั้น ส่วนมากเป็นเรื่องของการกระทำ ปรม์ปราสึบ ๆ กันมาแต่โบราณกระทั่งยุคหิน ที่มีคนบางพวก ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่ เพราะมันเข้ารูปกันได้กับภูมิปัญญาของเขา แม้ตกมาในสมัยนี้ก็ยังประพฤติก้นอยู่อย่างเคร่งครัดด้วยความ โง่เขลาเบาปัญญาและความไม่รู้ ส่วนอีกแขนงหนึ่งนั้นคือการ ประพฤติก้นบ้น นอกคอก นอกกรีตต่าง ๆ ซึ่งพวกมิจฉา ทิฏฐิหรือมิจฉาซีพที่ฉลาดบัญญัติขึ้นเป็นเครื่องตบตาหาเงินจาก คนอื่น หรือด้วยความหลงสำคัญผิดคิดว่าเป็นของดีจริงก็มี ซึ่งล้วนแต่อุกฤษฏ์ถาวรด้วยกันทั้งนั้น นี้เรียกว่าเป็นสิ่งที่ผิดมา แต่เดิม แล้วถูกนำมายึดมั่นถือมั่น เป็นหลักปฏิบัติตาม ๆ กันไปด้วยความหลงมมกายเข้าใจผิด

ส่วนสี่ลัทธิพศปราชญ์ในเรื่องสิ่งที่ถูกต้องอยู่แล้ว แต่ คนจับฉวยเอาผิดเองนั้น ได้แก่หลักธรรมะ ตลอดจนระเบียบ วิธีปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งได้บัญญัติไว้อย่างถูกต้องในศาสนาต่าง ๆ เป็นหลักวิชาตามเหตุผล ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้วก็สามารถ จับทุกซ์ได้จริง แต่ก็ยังมีการจับฉวยเอาผิด เรียกว่าเป็นการ ลูบคลำทำให้สิ่งซึ่งบริสุทธิ์สะอาดนั้นกลายเป็น ของสกปรกไป ด้วยอำนาจของความมมกาย **สี่ลัทธิพศปราชญ์ผิดคนมิได้แม้**

ในหมู่นักศึกษาที่เรียกว่ามีการศึกษาอย่างดีที่สุดตามทฤษฎี
 กันในหมู่มนุษย์ แต่ไม่ได้มีการศึกษาข้อธรรมหรือศาสนา
 หนึ่ง ๆ อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ เพราะมันเป็นคนละเรื่อง
 กัน ดังตัวอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ทั่วไป ในหมู่ผู้ได้รับ
 ปริญญาตรี โท เอก ในฝ่ายวิชาการทางโลก ที่ยังเข้าใจ
 ว่า พระพุทธเจ้าอาจจะบันดาลอย่างนั้นอย่างนี้ตามทศ
 ต้องการได้ ในเมื่อมีการบูชาอันวอน หรือประกอบพิธี
 ทางศาสนา ที่มุ่งมายมากดกับขนบยานขอให้เกิดบุตรแก่ผู้
 ไม่มีบุตรก็ยังดี บางคนคิดว่าการรตนามนต์ล้างข่วยหรือ
 ให้นำรวยหรืออะไรในทำนองนั้น ก็เป็นพุทธศาสนาด้วย
 เสร็จการศึกษากลับมาจากเมืองนอก ก็รีบไปหาพระรตนา
 มนต์ทันที นับเป็นการพิสูจน์ว่าการศึกษาที่ไปเรียนมาอย่าง
 มากมายนั้น ก็ยังไม่ทำให้เขาหายงมงาย แล้วกลับมาเกณฑ์
 ให้ศาสนาหน้าหน้าทำอะไรรู ๆ ตามที่ตัวต้องการ โดยได้ยิน
 แต่เพียงว่า ธรรมะหรือศาสนานี้ เป็นเครื่องช่วยดับทุกข์
 และมีความศักดิ์สิทธิ์ทุกประการ

ถึงแม้ในศาสนาอื่นก็เป็นอย่างเดียวกัน เช่น จัดพระ-
 ผู้เป็นเจ้าไว้ในฐานะเป็นผู้มีหน้าที่ปลอบใจเมื่อจนแต้ม ที่ไป
 โบสถ์หรือปฏิบัติตามระเบียบพิธีต่าง ๆ ก็เพียงแต่ทำเพื่อ ๆ ไว้

เพราะจะได้เป็นที่ถูกใจพระเป็นเจ้าไว้ หรือเป็นการสะสมบุญกุศลไว้ มีอาการที่กระทำเหมือนกับคนละเมอๆ โดยที่ไม่เข้าใจอย่างถูกต้องว่าพระเจ้าที่แท้จริงนั้นคืออะไร หรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้นคืออะไร และไม่รู้เลยสักนึกคิดว่า พระเป็นเจ้าหรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้น คือการขำระจิตใจให้สะอาดด้วยการกระทำที่ถูกต้องกันทั้ง และเดี๋ยวนี้ ด้วยการบงกชหรือทำลาย “ตัวตน-ของตน” นั้นเอง ไปมัวหวังแต่พระเป็นเจ้าที่อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ให้คอยช่วยคุ้มครองตนอย่างคุ้มครองเด็ก ๆ และเมื่อทุกชั่วร้อนจนเต็มขึ้นมาก็โวยวายให้สิ่งที่ไม่รู้ว่าจะไร้อยู่ที่ไหนนั้นแหละ มาช่วยตน ไม่สามารถใช้สัมมาทิฐิของตน ปลดปล่อยหรือขจัดบัพเพศความทุกข์ร้อนในใจของตนให้ออกไปจากตนได้ ทั้ง ๆ ที่ข้อปฏิบัติทางธรรมะหรือทางศาสนาทุกข้อทุกอย่าง ก็ล้วนแต่เป็นไปเพื่อชำระกายวาจาใจให้สะอาด ให้เกิดมีภาวะใหม่ขึ้นมาเป็นความไม่มีทุกข์หรือมีทุกข์น้อยลงไปกว่าเดิม

สำหรับในฝ่ายพุทธศาสนาโดยเฉพาะนั้น สิลัทธิพราหมณ์ได้งอกงามมากขึ้นในหมู่พุทธบริษัท ทั้งในทางปริยัติและในทางปฏิบัติ ในทางปริยัตินั้นได้มีการจับหลักจับศูลไปเอา สิ่งซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา เข้ามาดื้อเป็นพุทธ-

ศาสนาอยู่เรื่อย ๆ ทำสิ่งที่ไม่ใช่พุทธพจน์ให้เป็นเหมือน
 พุทธพจน์ นิยมศึกษาทฤษฎีหลักซึ่งกว้างขวางไม่รู้จบเพื่อ
 ความเป็นนักปราชญ์ ยิ่งกว่าที่จะศึกษาเฉพาะเรื่องของการ
 ดับทุกข์ แทนที่จะพูดจะสอนจะอภิปรายกันถึงเรื่องดับทุกข์
 โดยตรง เช่นเรื่องอริสัจจเป็นต้น ก็กลายเป็นไปนำเอา
 เรื่อง "อภัยกวดูกุ" ที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้ นำเอา
 มาพูดกันให้เสียเวลา และพระองค์เองก็ไม่ทรงสอนเรื่อง
 เหล่านี้ เช่นเรื่องคนตายแล้วเกิดหรือไม่ ศึกษาวิพากษ์-
 วิจารณ์กันควักกันอย่างเป็นวรรคเป็นเวร โดยนำเอาลัทธิ
 สัสตสัททิกฎีของพวกพราหมณ์มาอธิบาย โดยที่เข้าใจว่า
 เรื่องนี้เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา แม้แต่คำอธิบายเรื่อง
 กรรม เรื่องอนัตตา และเรื่องนิพพาน ก็ดำเนินไปอย่าง
 ผิด ๆ เพราะจับฉวยผิด ถึงขนาดที่ไปคว้าเอาเรื่องกรรม
 เรื่องอนัตตาเรื่องนิพพานของศาสนาอื่น มาดัดว่าเป็นกรรม
 เป็นอนัตตาและนิพพานในพุทธศาสนา จนกระทั่งเกิดการ
 ทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนี้

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกเอง ก็มีความยึดมั่น
 ถือมั่นอย่างผิด ๆ อยู่หลายประการ เช่นยึดมั่นถือมั่นว่าทุกตัว
 อักษรที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ได้ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระ-

พุทธเจ้าทรงนั้น จะไปแตะต้องด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ บางพวกก็บูชาพระไตรปิฎกอย่างวัตถุกศักดิ์สิทธิ์ บางพวกก็คิดว่า เพียงแต่ซื้อหรือสร้างพระไตรปิฎกขึ้นเท่านั้น ก็พ้นทุกข์ได้แล้ว บางคน เป็นไปมาก ถึงกับเอา พระไตรปิฎก บางเล่มมาใช้เป็น เครื่องมือเสียงหาย เสียบไม้เข้าไปในระหว่างโบลานหรือหน้า หนังสือนั้นแล้ว เปิดดูว่ามันจะถูกเรื่องดีหรือร้าย โดยถือเอา ข้อความในหน้ากระดาษที่ตนเอาไม้เสียบเข้าไปนั่นเองเป็นหลัก และมีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง ว่าเป็นการทำนายที่ถูกต้อง นับว่าเป็นสัจพตฺตปฺรามาสหรือความมงมงายที่ยังไม่เคยมีมาก่อน และได้เกิดขึ้นเกี่ยวกับพระคัมภีร์ เขาไม่ทราบว่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้อย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร หรือตรัสไว้ในเรื่องมหาปเทศ สำหรับวินิจฉัยข้อความแท้จริง ว่าสิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎกมีความเป็นมาอย่างไร นี่เป็นตัวอย่างแห่งสัจพตฺตปฺรามาสในส่วนปริยัติ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย จนเหลือที่จะนำมากล่าวให้หมดสิ้นได้

สำหรับสัจพตฺตปฺรามาสในส่วนการปฏิบัติ นั้น ยังมีทาง เกิดขึ้นได้มากมาย เพราะคนส่วนมากเชื่อง่ายและเต็มไปด้วย ความกลัว ไม่มีสติปัญญา หรือความรู้เพียงพอที่จะควบคุม ความเชื่อและความกลัว จึงทำอะไรอย่างมงมงายหรือผลิผลาม

ไปตามอำนาจของความเชื่อและความกลัวเหล่านั้น ในลักษณะ
ง่าย ๆ และสะดวก ๆ หรือถึงกับใช้คนอื่นทำแทนให้ก็ยังดี เช่น
บาปของตัวเองก็ให้คนอื่นช่วยล้างได้ หรือเชื่อว่าความตาย
เป็นสิ่งที่ผิดเพี้ยนกันไว้ก่อนได้ อายุเป็นสิ่งที่ต่อกันได้ด้วยการ
ทำพิธี และถือว่าอะไร ๆ ที่ตัวกลัวหรือเป็นทุกข์อยู่นั้น ย่อม
แก้ได้หมดด้วยพิธีต่าง ๆ ในทางศาสนา โดยเชื่อว่าถ้าเป็นเรื่อง
พิธีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์แล้วก็เป็นพุทธศาสนา นี่เป็นตัวอย่าง
ความมงงายชั้นต่ำที่สุด ซึ่งมีอยู่มากมายเหลือที่จะนำมากล่าว

ส่วนที่สูงขึ้นมาจากนั้น ก็หมายถึงความเข้าใจผิดเกี่ยวกับ
ความหมายของการทำบุญ ให้ทาน การบวช การบำเพ็ญศีล
สมาธิ บัญญา ตลอดจนถึงปฏิบัติธรรมปลีกย่อยอื่น ๆ มี
ความเข้าใจผิดถึงกับทำให้เกิดผลตรงกันข้ามไปเสียทุกอย่างทุก
ประการ ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ทั้งหมดนั้น โดยที่แท้แล้วย่อม
เป็นไปเพื่อชุกเถลาภิเลส เช่น โลกโกรธหลงมงงาย ขจัดความ
ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น “ตัวตน-ของตน” ฯลฯ แต่กลับประพฤติ
ปฏิบัติไปในทางที่ส่งเสริมความรู้สึกเป็น “ตัวตน-ของตน” ให้
เหนียวแน่นประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนกลายเป็นเรื่องของความ
ศักดิ์สิทธิ์ความขลัง ที่จะคลบ้นตาลให้คนได้รับสิ่งที่ตนต้องการ
ซึ่งที่แท้ก็คือกิเลสที่เป็น “ตัวตน-ของตน” นั้นแหละ เป็นผู้

ต้องการ หาใช่สติปัญญาบริสุทธิ์เป็นผู้ต้องการไม่ ฉะนั้น จึงเกิดมีการสอนให้ทำบุญให้ทานด้วยวิธีการแปลก ๆ มุ่งหมายแปลก ๆ และเป็นภัยแก่เศรษฐกิจ สังคม หรือศาสนาเอง ในที่สุด

สำหรับการรักษาศีล ก็มีการรักษาศีลด้วยการคิดว่า จะทำตนให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการรับประกันอะไรบางอย่างในกาลอนาคต แทนที่จะเป็นการกำจัดกิเลสที่เป็นเหตุให้ตามใจตัวเอง ครั้นไปถึงขั้นการทำสมาธิและวิปัสสนาก็นิ่งเขวออกนอกทางมากขึ้นเพราะเป็นเรื่องทางอำนาจจิต และมีช่องทางที่จะทำให้ประหลาดมหัศจรรย์ โนม้เอียงไปตามความต้องการอันไม่เป็นธรรมะ ดังนั้น จึงเกิดมีการกระทำที่เรียกว่า วิปัสสนาคารค้า วิปัสสนาอยากดังในลักษณะแปลก ๆ อย่างมากมาย ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลส แต่เป็นไปเพื่ออิทธิปาฏิหาริย์ หรือเป็นเครื่องมือหาลาภสักการะสรรเสริญไปเสีย โดยอำนาจแห่ง “ตัวตน—ของตน” เข้ามาครอบงำและลากจูงไปนั่นเอง เมื่อสิ่งเหล่านั้นดำเนินไปผิด ความมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่ามรรคผลและนิพพานของผู้นั้นก็เลยผิดตามไปด้วย จนกระทั่งกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างสมบูรณ์ในที่สุด นี้เรียกว่าสัสถัพพตปรามาสที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม กลายเป็น

เนื้อร้ายเนืองอก ที่เฟื่องงอกออกมาใหม่ ๆ บนตัวพุทธศาสนา
 สำหรับทำลายพุทธศาสนาเอง ทั้งนี้ก็มีมูลมาจากความยึดมั่น
 ถือมั่นใน “ตัวตน—ของตน” ด้วยกันทั้งนั้น

อาการที่เข้าใจสิ่งใดผิด แล้วนำไปใช้อย่างผิดความมุ่ง
 หมายถึงแท้จริง ย่อมรวมเรียกได้ว่าเป็นสัสถัพพตปราชญ์ทั้งนั้น
 เช่นวิชาความรู้ทางธรรม อันควรจะถูกนำไปใช้เป็นเครื่อง
 อำนวยสันติสุขแก่สังคม แต่กลับถูกนำไปใช้เป็นเครื่องทำมา
 หากิน จนทำความเดือดร้อน หรือความทุกข์ให้เกิดแก่สังคม
 อย่างนี้ก็ยังคงเรียกว่าเป็นสัสถัพพตปราชญ์ได้ เพราะอำนาจแห่ง
 ความรู้สึกที่เป็น “ตัวตน—ของตน” ครอบงำจิตใจบุคคล
 เหล่านั้นจนมีความเห็นแก่ตัวจัด สิ่งทีสะอาด หรือเป็นคุณ
 ประโยชน์ก็กลับกลายเป็นของสกปรก หรือกลายเป็นทุกข์เป็น
 โทษแก่สังคม มนุษย์ทั่วไปจึงต้องรับบาปอันนี้ ฉะนั้น การลด
 “อัตตา” ลงไปได้เท่าใดก็ย่อมทำให้สัสถัพพตปราชญ์ของมนุษย์
 ไม่ว่าแขนงไหนหมด ลดน้อยลงไปเพียงนั้น แล้วมนุษย์ก็จะ
 เลื่อนจากภูมิของปถุชนขึ้นสู่ภูมิของอารยชน ก็เป็นพระอรีย-
 เจ้าซึ่งลด “ตัวตน—ของตน” ได้ในอันดับที่น่าพอใจอันดับ
 หนึ่ง คือท่านกำหนดไว้ว่าผู้ที่ละสลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ
 สัสถัพพตปราชญ์เสียได้นั้น เป็นผู้ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน
 ซึ่งเรียกว่า พระโสดาบัน นั้นเอง

ถ้า “อัทธา” คับไปโดยสิ้นเชิง บุคคลนั้นย่อมถึงความ
เป็นพระอรหันต์ ดังนั้นในกรณีแห่งพระโศคาบนั้นนี้ ย่อมหมาย
ความว่าความคับไปแห่ง “อัทธา” เป็นเพียงบางส่วน “โศคา-
ปนฺน” แยกศัพท์เป็น “โศต” กับ “อาปนฺน” โศต แปลว่า
กระแเส อาปนฺน แปลว่า ท้วดิ่ง สิ่งๆที่เรียกว่ากระแเสในที่นี้
หมายถึงทางที่ไปสู่นิพพาน ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คืออริยมรรค
มีองค์แปด ซึ่งมีองค์สำคัญอยู่ที่ความรู้อันถูกต้องหรือสัมมา-
ทิฏฐิ ที่ทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ว่าไม่มี
อะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น “ตัวตน” หรือ “ของตน”
นั่นเอง

พระโศคาบนั้นเป็นผู้ครองเรือนก็มี เป็นนักบวชก็มี
แล้วอะไรเล่าที่ทำให้คน ๒ พวกนี้เข้าถึงกระแسنิพพานโดยเสมอ
กัน คำตอบก็คือการละเสียได้ซึ่งสังโยชน์ ๓ ประการดังกล่าว
แล้วนั่นเอง การละสังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นสิ่งซึ่งมีได้
ก่อนที่จะละกามโดยสิ้นเชิง คือขมราวาส ทั่วๆ ที่ยังเกี่ยวข้องกับ
กามอยู่ก็ยังสามารถละสังโยชน์ทั้ง ๓ นั้นได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เป็น
ผู้หมกมุ่นหรือมัวเมาในกามอย่างมาก

มันเป็นที่แน่นอนว่าพระโศคาบนั้นจะต้องมีโลภะโทสะโมหะ
หรือราคะโกธะโมหะเบาบางกว่าคนสามัญเป็นธรรมดา แต่มีได้

หมายความว่า เป็นผู้หมดราคะโทสะโมหะโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น
 เป็นอันดีได้ว่า การละราคะโทสะโมหะเพียงบางส่วนนั้น เป็น
 สิ่งที่มีราวาสมิได้ เป็นได้ เพราะสังโยชน์ทั้ง ๓ หมกสันไป
 (สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ก็คือ ราคะโทสะโมหะในรูปลักษณะ
 หนึ่ง ๆ) และสังโยชน์ชนิดไหนก็ตาม ย่อมเป็นความรู้สึกที่เป็น
 “ตัวตน—ของตน” อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่เราไปกล่าวกัน
 ไว้ในชื่ออีกอย่างหนึ่ง ความรู้สึกที่เป็น “อัตตา” ที่รวบรวม
 เอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาหาตัวเพราะความอยากได้นั้น คือราคะ
 หรือโลภะ ความรู้สึกที่เป็น “อัตตา” ที่ผลักดันสิ่งใดออกไป
 เพราะความเกลียดชังนั้น ก็คือโทสะ ส่วนความรู้สึกเป็น “อัตตา”
 ที่วนเวียนพัวพันอยู่รอบ ๆ สิ่งที่เราสงสัยไม่เข้าใจนั้น ก็คือโมหะ
 อาการของราคะโทสะโมหะจึงเป็นอาการของ “อัตตา” อยู่ด้วย
 กันทั้งนั้น เมื่อพระโศคาบันไม่อยู่ในฐานะที่จะละกิเลสได้โดย
 สิ้นเชิง ซึ่งหมายถึงการลุดถึงนิพพานโดยสมบูรณ์ พระโศคาบัน
 จึงละได้แต่เพียงในลักษณะของผู้ที่กำลังเดินอยู่ในหนทางอันถูก
 ต้อง และจะลุดถึงนิพพานโดยแน่นอนและในระยะเวลาอันใกล้
 เท่านั้นเอง

สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้มีอยู่อย่างหนาแน่นในปุถุชน
 (ซึ่งแปลว่า “คนหนา”) คนชนิดนี้จึงไม่อาจจะเข้าใจพระอรียเจ้า

พระอริยเจ้าก็ไม่พอใจความเป็นอยู่ของคนชนิดนี้ เพราะท่านมีความหนาคนน้อยลงจนมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ถูกต้องตามที่เป็นจริง แล้วก็ไปดำรงตนอยู่ในสภาพที่กล่าวได้ว่าพ้นอันตรายพ้นจากการเสียหาย เช่นไม่ตกอบายโดยแน่นอน เส้นชีวิตแบ่งปันกันระหว่างคน ๒ พวกนั้นก็ คือ การละสังโยชน์ ๓ ประการ และเมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการนี้ได้แล้ว จึงเรียกว่าเดินอยู่ในทางหรือถึงแล้วซึ่งกระแสของนิพพาน และได้ नामใหม่ ว่า อริยชน ซึ่งตามตัวพหุญชนะแปลว่า ผู้ไปแล้วจากข้าศึกคือ กิเลส (อริ = ข้าศึก + ยะ = ไป) พระโสคาบันยังได้ नामว่า “จักขุมา” คือผู้มีดวงตาเห็นธรรม เมื่อพระโสคาบันได้ नामว่าเป็นผู้มีตาเป็นพวกแรกตั้งนั้นแล้ว พระอริยเจ้าในอันดับที่สูงขึ้นไปก็ต้องเป็นผู้มีตาเห็นธรรมมากขึ้นโดยแน่นอน และสิ่งที่ทำให้ตาบอดหรือมีอาการเหมือนกับไม่มีตานั้น ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา—ของเรา”

การลตไปแห่ง “อัตตา” นั้น มีตั้งแต่ขั้นต่ำแล้วค่อย ๆ สูงยากขึ้นไปตามลำดับ แต่ดับ “อัตตา” ได้มากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งห่างจากโลกียวิสัยกลายเป็นโลกุตตรวิสัยมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น และโลกุตตรวิสัยอันดับแรกก็คือความเป็นพระโสคาบันนั่นเอง แม้ ว่าพระโสคาบันจะยังไม่อยู่เหนือวิสัยชาวโลกโดยสิ้นเชิง ก็ยัง

กล่าวได้ว่าอยู่เหนือชาวโลก และจักอยู่เหนือวิสัยชาวโลกโดยสิ้นเชิง อย่างที่จะเป็นอื่นไปไม่ได้ในกาลอนาคต เราเรียกระดับจิตใจของพระอริยเจ้าทั้งหมด (นับตั้งแต่พระโสคาบันขึ้นไปถึงพระอรหันต์) ว่าตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรวิสัย มีความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าจะไม่ตกต่ำอยู่ภายใต้ความย่ำยีของอารมณ์ในโลก เพราะความรู้เท่าทันโลก จนอารมณ์ทั้งปวงไม่ทำให้เกิด “ตัวตน—ของตน” หรือเกิดขึ้นได้น้อยที่สุดในพระอริยเจ้าชั้นต้น ๆ และรับรองว่าไม่เกิดเต็มทีอย่างปุถุชน

แม้ว่าพระอริยเจ้าชั้นต้น ๆ จะยังคงมีความทุกข์อยู่บ้าง เพราะการดับ “อัตตา” ยังไม่หมดสิ้น แต่ก็ยังเป็นความทุกข์ที่แตกต่างกับของปุถุชน คือเป็นความทุกข์ของบุคคลผู้รู้เท่าทัน หรือมีสติปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ และหนทางที่จะดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ซึ่งปุถุชนไม่ประสีประสาต่อสิ่งเหล่านี้เลย จึงจมอยู่ในความทุกข์อย่างหลับหูหลับตา ส่วนพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดคือชั้นพระอรหันต์นั้น ย่อมถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยสิ้นเชิง เพราะความดับไปโดยสิ้นเชิงแห่ง “อัตตา”

ยังมีสังโยชน์เหลืออีก ๗ ประการ ซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงจะต้องละ พระอริยเจ้าชั้นต่อไปจากพระโสคาบัน กล่าวคือ

พระสัททาคามีนั้น ยังไม่อาจจะดับสังโยชน์ ๗ ประการที่เหลือได้ เพียงแต่ว่านอกจากจะละสังโยชน์ ๓ ประการที่เคยละมาในชั้นของพระโสดาบันแล้ว ก็ยังสามารถดับ “อัทธา” ที่มีอยู่ในรูปของโลภะโทสะโมหะอื่น ๆ ให้เบาบางลงได้มากไปกว่าพระโสดาบันเท่านั้น

คำว่า สัททาคามี แปลว่าผู้มาเพียงครั้งเดียว (สัท=ครั้งเดียว + อาคามี=ผู้มา) คำว่า “มาเพียงครั้งเดียว” นั้น หมายความว่า การย้อนมาหาสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความอาลัยอาวรณ์เพียงอีกครั้งเดียว นัยหมายถึงภาวะ (ภพ) หรือความเป็นอยู่ที่มีกาม หรือพุดโดยเจาะจงก็คือ กามนั่นเองที่คนอาลัยอย่างยิ่ง ส่วนพระโสดาบันยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ในลักษณะด้วยสติปัญญาของพระอรหันต์ พระสัททาคามีไปได้ไกลกว่านั้น คือเห็นห่างออกไปจากกามแล้ว แต่ยังมีอาลัยอาวรณ์เหลือवलกลับมาดูอีกครั้งหนึ่งเป็นอย่างน้อย ก่อนที่จะเลื่อนชั้นขึ้นไป

ส่วนพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตนั้น ต้องเว้นจากการเกี่ยวข้องกับกามเพราะการบังคับของวินัย แต่เนื้อแท้แห่งจิตใจของท่านก็ยังพอใจในกามตามกัมมิตามชั้นของพระโสดาบันหาได้สูงหรือมากไปกว่าพระโสดาบันที่เป็นฆราวาสไม่ หากแต่

ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ก็เพราะวินัยบังคับเท่านั้นหาใช่โดยเนื้อแท้ของจิตใจไม่ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าจิตใจแห่งพระโสคาบัน ย่อมอยู่ในระดับเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือนหรือบรรพชิต ในเมื่อกล่าวโดยหลักใหญ่ของการละสังโยชน์ หรือความหมายอันแท้จริงของคำว่าโสคาบัน

โดยปกตินั้น ความเป็นพระโสคาบันไม่ได้บีบให้บุคคลนั้น ๆ ละจากบ้านเรือนไปสู่ความเป็นบรรพชิต ส่วนความเป็นพระสัทธาคามีนั้นมีความผลักดันให้ไปสู่ความเป็นบรรพชิตมากขึ้นเป็นธรรมดา ความห่างไกลจาก “ตัวตน—ของตน” ของพระสัทธาคามี จึงเบาบางกว่าของพระโสคาบันอย่างเห็นได้ชัด

ความประเสริฐแห่งบุคคล ย่อมขึ้นอยู่กับความคับไปแห่ง “อัตตา” ได้มากน้อยเพียงไร กับ “ตัวตน” ได้มากขึ้นเท่าไร ความเป็นพระอริยบุคคลก็มีมากขึ้นเท่านั้น พระอริยบุคคลลำดับถัดไปก็คือ พระอนาคามี ซึ่งจะต้องละสังโยชน์อีก ๒ ประการ คือ กามราคะ และ ปฏิฆะ ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เป็น “ตัวตน—ของตน” ที่เกิดอยู่ในรูปของความพอใจในกาม และความพลุ่งขึ้นมาเป็นความขัดใจหรือหงุดหงิดใจไม่ติดกับโกรธ อันเป็นสิ่งที่ละได้ยาก จนถึงกับพระอริยบุคคล

๒ ประเภทข้างต้น ๆ ไม่สามารถจะละได้ แต่ก็มิได้หมายความว่าท่านทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มีวิเมหาณาไปด้วยกิเลส ๒ ข้อนี้ตั้งแต่ปุถุชนคนธรรมดาเป็นก้นอยู่ พระอนาคามีจึงอยู่เหนือความยินดีในกาม และยังโกรธไม่เป็นอีกด้วย ฉะนั้น “อัทธา” จึงไม่พลุ่งขึ้นมาในรูปของความพอใจในกาม หรือความขัดเคือง แม้แต่ประการใด

คำว่า อานาคามี แปลว่าผู้ไม่มา (อน = ไม่ + อาคามี = ผู้มา) พระสัทธาคามียังมีความอาลัยอาวรณ์ย้อนหลังมาสู่กามอีกครั้งหนึ่ง ส่วนอนาคามีนั้นไม่มีความอาลัยอาวรณ์เหลืออยู่ในกาม ไม่พะวงหวนกลับมาระลึกถึงกามของนารักน่าใคร่ จึงทำให้ได้ชื่อว่าผู้ไม่กลับมาอีก แม้ว่าท่านจะละราคะและความโกรธได้โดยสิ้นเชิง แต่โมหะบางชนิดยังเหลืออยู่ ซึ่งเป็นชั้นที่ละเอียดประณีตอย่างยิ่งอันจะต้องละ จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่า “ตัวตน” ในรูปของกามราคะและปฏิฆะจะไม่มีทางเกิดขึ้นอีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังมี “ตัวตน” ประเภทที่ละเอียดไปกว่านั้น เหลืออยู่สำหรับให้ละต่อไป

มีสิ่งที่ควรพิจารณาข้อหนึ่ง ก็คือว่าการที่ละกามราคะเสียได้ หรือเป็นผู้อยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่นารักน่าใคร่นั้น จะเป็นบุคคลที่ประเสริฐได้อย่างไรและเพียงไหน คนธรรมดา

สามัญหรือปุกุชนทั่ว ๆ ไป อาจจะเห็นไปว่าไม่ประเสริฐอะไร และความประเสริฐนั้นควรจะเป็นความเพียบพร้อมไปด้วยกามต่างหาก ถ้าใครยังมีความเห็นดังนี้ ก็ย่อมไม่มีทางที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษา หรือเป็นที่พึงแก่มนุษย์ได้ ต่อเมื่อเขาผู้นั้นบริโภคนามพร้อม ๆ กับการที่ถูกกามนั้นขบกัดจนกระทั่งมองเห็นพิษของกามนั้นได้เนื่อง ๆ เขาจึงจะรู้สึกขึ้นมาได้ด้วยตนเองว่า กามนั้นประกอบไปด้วยทุกข์และโทษ หากแต่ว่ามันเป็นไปอย่างซ่อนเร้นปีติบังยากที่จะเห็นได้ง่าย ๆ มันแฝงเผายู่ตลอดเวลาในลักษณะของความเพลิดเพลิน เมื่อเป็นดังนี้ เขาก็เริ่มสนใจในธรรมเพื่อขจัดอำนาจของกาม ให้เป็นผู้อยู่เหนือกาม แล้วบริโภคนามนั้นอยู่โดยความหมายที่ไม่เป็นกาม คือไม่ก่อทุกข์หรือโทษแต่ประการใดเลย

กามนั้นเป็นเหมือนกับเหยื่อหรือสินจ้าง ที่ธรรมชาติใช้ล่อสัตว์ทั้งหลายให้สืบทพันธุ์ ตามความมุ่งหมายของธรรมชาติ แต่การสืบทพันธุ์เป็นงานหนัก หรืองานเจ็บปวดทรมานทุกขุทรมาน จึงต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปีติบังพรางตาเอาไว้ ไม่ให้สัตว์เหล่านั้นมีความรู้สึกว่าเป็นการทรมานทุกขุทรมาน บางครั้งแม้จะมองเห็น แต่ก็ยังกล้าที่จะรับเหยื่อหรือสินจ้างนั้นมาเป็นเครื่องชดเชยกัน และเหยื่อหรือสินจ้างอันนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "กาม"

นั่นเอง ฉะนั้น ลองพิจารณาเหตุเกิด ว่าการต้องตกเป็นลูกจ้าง
ชนิดนี้ ก็กับการไม่ตกเป็นลูกจ้างชนิดนี้ อันไหนจะประเสริฐ
กว่ากัน และบุคคลชนิดไหนควรจะได้นามว่าเป็นอริยะ ผู้
ประเสริฐอย่างแท้จริง และหลักแห่งความเป็นพระอริยะเจ้า
ในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่โง่เง่ามงายหรือหาไม่

ปฏิมะ (ความขี้ใจ) ก็มีมูลอันลึกซึ้งมาจากกาม ฉะนั้น
ถ้าละกามราคะเสียได้ ก็ย่อมเป็นการตัดต้นตอของปฏิมะไปใน
ตัว สำหรับคนธรรมดาสามัญนั้น อะไร ๆ ก็รวมอยู่ที่กาม
ขี้ใจเพราะเจ็บไข้ได้ป่วยหรือกลัวตายก็มีมูลมาจากกาม เพราะ
เขาอยากมีชีวิตอยู่เพื่อกาม ไม่อยากเจ็บไข้ก็เพื่อกาม ถ้าตัด
ความรู้สึกในเรื่องกามได้ ปฏิมะความขี้ใจในเรื่องความ
เจ็บไข้และความตายก็จะลดตามไปด้วย ดังนั้น พระอนาคามี
จะมีความประเสริฐมากน้อยเพียงไร ก็เป็นสิ่งที่อาจจะรู้ได้จาก
คุณค่าแห่งความคับไปของ "อัทธา" ที่อยู่ในรูปของกามราคะ
และปฏิมะ ดังกล่าวนี

ครั้นมาถึง พระอรหันต์ ก็จะต้องละ "ตัวตน" อันอยู่
ในรูปของรูปราคะและอรูปราคะ กับต้องละ มานะ อุทธัจจะ
และอวิชชา ซึ่งเป็นโมหะอย่างละเอียดด้วยกันทั้งนั้น และ
สำหรับอวิชชานั้น ยังแถมอยู่ในฐานะที่เป็นต้นตอหรือแม่บท

หรือประธานของบรรดากิเลสทั้งหลายทุก ๆ อย่างด้วย พระ
 โสคาบันและพระสัทธาคามีเริ่มละกิเลสประเภทโมหะ พระอนา
 คามีละกิเลสประเภทราคะและโทสะ ส่วนพระอรหันต์นั้นละ
 กิเลสประเภทราคะที่เหลืออยู่ และประเภทโมหะที่เหลืออยู่โดย
 สิ้นเชิง เมื่อมองดูให้ตลอดแนวแห่งการละกิเลสของพระ
 อริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภทแล้ว เราจะพบว่ากิเลสประเภทโมหะจะ
 ต้องถูกละก่อน แล้วจึงจะมาถึงกิเลสประเภทราคะโทสะ แล้ว
 ถึงกิเลสประเภทราคะและโมหะที่เหลือ คือเป็นการเริ่มต้น
 ด้วยปัญญาหรือสัมมาทิฐิ

ฉะนั้นการที่จะทำอะไร ๆ โดยใช้ปัญญานำหน้านั้น จะต้อง
 ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธบริษัท การที่คนเราจะดำเนิน
 กิจการงานอะไร ๆ ให้เป็นเรื่องเป็นราวนั้น จะต้องลงมือด้วย
 ปัญญา ประเภทที่ทำให้รู้จักทิศทางอย่างกว้างๆ เสียก่อน ให้
 รู้แนวทางที่ตนจะต้องดำเนินอย่างประจักษ์ชัดเสียก่อนที่จะลง
 มือทำไป สิ่งที่ทำนั้นจึงจะสะดวกและประสบความสำเร็จ
 ได้ในที่สุด ข้อนี้ทำให้มองเห็นได้ต่อไปว่าเป็นการเหมาะสม
 แล้ว ที่พุทธศาสนานี้ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะ
 เป็นศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุผลตั้งแต่ต้นจนปลาย

สังโยชน์อีก ๕ ชื่อซึ่งพระอรหันต์จะต้องละนั้น ได้แก่

รูปราคะ และ อรูปราคะ ราคะ ๒ อย่างนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกาม เป็นเพียงความพอใจในรสของความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการเพ่งรูปและกามพองสิ่งที่ไม่มียุข เป็นธรรมชาติอยู่เองที่สุขเวทนาอันประณีตก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือขั้นประณีต ดังนั้นจึงเป็นสิ่งละเอียดยาก ทั้งคำกล่าวในรูปของปุกกธลธิชฐานที่ว่า อายุของพวกพรหมโลกนั้นยืนยาวเป็นกัปป์ ๆ ที่เดียว ซึ่งหมายความว่าความพอใจในรูปราคะและอรูปราคะ หรือความที่ได้เป็นพรหมนั้น มีกำลังเหนียวแน่นและลึกซึ้งมากยากที่จะถอนออกได้ง่าย ๆ เมื่อเทียบส่วนกันกับความพอใจในกามราคะทั่ว ๆ ไปของมนุษย์ กล่าวให้สั้นที่สุดก็ว่า สุขเวทนาที่เกิดมาจากความสงบของจิตเพราะอำนาจของสมาธินั้น มีรสชาติยิ่งไปกว่าสุขเวทนาที่เกิดมาจากกาม อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว

ที่นี้ ก็มาถึงสังโยชนที่มีชื่อว่า **มาหะ** คือความรู้สึกยึดถือ "ตัวตน" โดยไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นว่าตัวดีกว่าเขา ตัวเสมอกันกับเขา หรือตัวเลวกว่าเขา แล้วก็มี ความหลงใหลหลงระเริงบ้าง มีความเศร้าหรือหดหู่บ้าง เหมือนที่กล่าวไว้อย่างปุกกธลธิชฐานว่า พวกพรหมไม่เกี่ยวข้องกับกามและโกรธไม่เป็น แต่มัวเมาหรือทะนงในภาวะของตัวว่าเป็นผู้

บริสุทธิ์จากกามและความโกรธ ทำนองจะอวดผู้อื่นว่าเป็นผู้ที่
สูงกว่าบริสุทธิ์กว่ามีความสงบสุขกว่าคนทั้งปวง แล้วก็ชอบมา
ทำท่ายลองภูมิพระพุทธเจ้า ด้วยการตั้งคำถามอย่างนั้นอย่างนั้น
ในทำนองที่เป็นการแข่งขัน หาชู้ทูลถามเพราะความไม่รู้จริง ๆ
อย่างสามัญชนทั่ว ๆ ไปไม่ นี่แหละคือตัวอย่างของสิ่งที่เรียก
ว่า มานะ

สังโยชน์ถัดไปที่เรียกว่า อุกุทธัจจะ หมายความว่า อุกุทธัจจะ
ที่เป็นชื่อของนิเวศน์ในบรรดานิเวศน์ ๕ ประการ ซึ่งเป็นข้าศึก
ของสมาธิ เพราะอุกุทธัจจะเป็นสังโยชน์นั้น ถึงจะเป็นกิเลส
ชื่อเดียวกันและมีความหมายคล้ายกัน แต่ว่าเป็นชั้นที่ประณีต
ละเอียด จนถึงกับมาตั้งอยู่ในฐานะเป็นข้าศึกของปัญญา ฉะนั้น
จึงไม่ได้หมายถึงความฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอารมณ์รบกวน หรือ
กิเลสกลุ่มรวมอย่างชนิดที่เป็นนิเวศน์เลย แต่ว่าเป็นความรู้สึก
อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำให้จิตกระเพื่อมหวั่นไหวไป
ด้วยอำนาจของความทึ่งหรือความสงสัยต่อสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบ
เช่นอยากรู้อันมันเป็นอะไร มันจะเป็นไปได้ไหม หรือจะ
ใช้เป็นประโยชน์อะไรแก่ตน แม้ที่สุดแต่ความอยากรู้อยากเห็น
ก็นับว่าเป็นอุกุทธัจจะในขั้นนี้ ต่อเมื่อหมดความรู้สึกว่ามี “ตัวตน”
โดยแท้จริงเท่านั้น จิตจึงจะเฉยได้หรือไม่กระเพื่อมเลยต่อ

เหตุการณ์ต่าง ๆ

เมื่อละอุทธัจจะได้อ้อมหมายควมว่ามีจิตใจอยู่นือความห้วนไหวต่อสิ่งทงปวงโดยสิ้นเชิง พระอรยเจ้าชั้นต้น ๆ ยังมีตัวตนเหลืออยู่มากพอที่จะแสวงสิ่ง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ตัว และเกลียดกลัวอันตรายที่จะมีมาแก่ตัว พระอรหันต์เท่านั้น ละความรู้สึกเหล่านี้ได้โดยเด็ดขาด เพราะหมคความรู้สึกว่ามีตัวตนโดยเด็ดขาด เมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนถูกละชาตไปแล้ว ความรู้สึกว่ “ของตน” ก็ไม่มีที่ตงอาศัย จึงพลอยถูกละชาตไปด้วยในตัว ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “อหังการกัมมมังการ” จึงเป็นสิ่งที่เกิดด้วยกัน คับด้วยกันโดยอัตโนมัติ เมื่อ “ตัวตน—ของตน” ถูกละชาตแล้ว อาการแห่งอุทธัจจะจึงไม่อาจจะมได้

ที่นี้ ก็มาถึงสังโยชน์ข้อสุดท้ายคือ อวิชชา ซึ่งจะตองละก่อนที่จะเป็นพระอรหันต์ เพราะเป็นกิเลสประเภทโมหะที่เหลือน้อยร่งสุดท้ายสุด เป็นรากเง่าหรือต้นตอของกิเลสอื่น ๆ และของความรู้สึกว่ามี “ตัวตน—ของตน” เมื่อละอวิชชาได้แล้ว ก็จะเกิดวิชชา ซึ่งหมายถึงการรู้จักทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะรู้ คือรู้ทุกขทงปวง รู้มูลเหตุให้เกิดทุกขทงปวง รู้ความคับสนิทแห่งทุกขทงปวง และรู้วิธีที่จะดับทุกขทงปวง เป็นความรู้ชนิดที่แจ้งประจักษ์ด้วยใจของตนเอง เช่นได้เผชิญ

มาด้วยตนเอง ไม่ใช่รู้เพราะได้ยินได้ฟัง หรือรู้เพราะการ
คิดคำนวณตามเหตุผล

นักปฏิบัติควรจะสังเกตให้ถี่ ๆ ว่า ความรู้มีอยู่ต่างกัน
เป็น ๓ ชั้น คือ ๑. รู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (เรียกว่ารู้อย่างปริยัติ)
๒. รู้อย่างเจนจัดด้วยใจจากการปฏิบัติ ๓. ครั้นต่อมาเห็นผล
เกิดขึ้นจากการที่ละกิเลสได้สำเร็จ จึงรู้จักความมีชั้นแห่งกิเลส
และความสิ้นไปแห่งกิเลสจากใจตนเองล้วน ๆ (รู้อย่างปฏิเวธ)
เป็นความรู้แจ้งแทงตลอด วิชาหรือการรู้อริยสังฆมัย
อย่างนี้

สำหรับคำว่าอรหันต์นั้น เป็นคำที่มีใช้ก่อนพุทธกาล
ใช้เรียกบุคคล ที่ถึงขั้นสูงสุดแห่งการปฏิบัติตามลัทธินั้น ๆ
ฉะนั้น ใคร ๆ ก็เรียกศาสดาหรือผู้ปฏิบัติถึงที่สุดตามลัทธิของ
ตนว่าเป็นพระอรหันต์ กระทั่งถึงยุคพุทธกาลก็ได้ใช้คำว่า
อรหันต์ในทุก ๆ ลัทธิด้วยกันทั้งนั้น พระราชาครองนครจะ
ยอมรับว่าหัวหน้าทุกลัทธิเป็น พระอรหันต์ จะเพื่อประโยชน์
ทางการเมืองหรือเพื่ออะไรก็ตาม พระราชาย่อมปฏิบัติต่อพระ
อรหันต์เหล่านั้นอย่างเสมอกันทีเดียว แม้พวกที่บำเพ็ญ
กรกิริยาดังขนาดสูงสุดก็ได้ันามว่าพระอรหันต์ พวกที่เปลือย
กาย (ซึ่งมีความหมายว่าไม่มีความยึดถือหรือไม่มีทรัพย์สินสมบัติ

อะไรเลย) ก็ได้ नामว่าพระอรหันต์ พวกที่มีวัตรปฏิบัติแปลกๆ
 อย่างเข้าใจไม่ ได้ก็ได้ नामว่าพระอรหันต์ ยิ่งในหมู่ชนที่ค้อย
 การศึกษาค้วยแล้ว ยิ่งมีพระอรหันต์มากชนิดและแปลกออก
 ไปอย่างที่ไม่น่าจะเป็นได้ อย่างเช่นในเมืองไทยก็ยังมีช
 ยกย่องคนบลั๊ๆ หรือนักหลอกลวงว่าเป็นอาจารย์ในทาง
 นนทางน^๕ แม้คนที่ไม่มีการศึกษาขนาดบ้า ๆ บอ ๆ ก็ยังถูก
 เรียกว่าเป็นอาจารย์ คำว่าอรหันต์จึงมีความหมายแต่เพียง
 ว่าเป็นผู้ปฏิบัติสำเร็จขั้นสูงสุดของลัทธิของเขาเท่านั้น สำหรับ
 พุทธศาสนานั่นถือเอาความที่กิเลสหรือสังโยชน์ (เครื่องผูกพัน
 ให้เกิดกิเลส) ได้สิ้นไป ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยการ
 เป็นตัวตนหรือของตน นั่นแหละคือถึงความเป็นพระอรหันต์

คุณสมบัติบางอย่างของพระอรหันต์ ยังใช้เป็นคำแทน
 ชื่อเรียกพระอรหันต์ เช่นคำว่า ผู้จบพรหมจรรย์ ผู้ข้ามน้ำได้
 ผู้เดินทางไกลถึงที่สุด ผู้ชนบทได้แล้ว ผู้นั่งลงได้ ผู้ไม่เดิน
 ไปในวัฏฏสงสาร ผู้ไม่เลี้ยงคนอื่น ผู้มีหาบหนังก้อนปลดลง
 ได้แล้ว กังน^๕เป็นต้น ถ้าพยายามจับความหมายของคำเหล่านี้
 ให้ได้มากยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะเข้าใจพระอรหันต์มากขึ้นเพียงนั้น
 เช่นคำว่า “ผู้ นั่งลงได้” หมายความว่า ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์
 ย่อมมีกิเลสเป็นเครื่องกระตุ้นอยู่เสมอไปจนใจนั่งลงไม่ได้ ที่

เรียกพระอรหันต์เป็น “ผู้หยุด” เช่นกรณีเรื่องพระองค์อุทิมมาล ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน หรือเช่นคำที่ใช้เรียกพระอรหันต์ว่า “ผู้มีขนอันตกลงราบสนิท” ก็คือไม่เกิดความขุ่นสกปรกขุ่น เพราะความกลัว นัย่อมหมายความว่ากิเลสที่เป็นเหตุให้กลัวนั้นไม่มีเหลืออยู่แก่พระอรหันต์อีกต่อไป บางทีก็เรียกตรง ๆ ว่า ผู้ไม่สะกุง ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่วังหนี หรือรวมทั้งที่ไม่ได้นำมากล่าวอีกมากมาย และรวมลงได้ในความหมายของคำ ๆ เดียว คือในความคับไปแห่ง “ตัวตน—ของตน” หรือพ้นจากอุปาทานทั้งหลาย หรือไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานนั่นเอง เมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนหรือของตนคับไปเสียอย่างเดียวกันเท่านั้นทุกอย่างจะคับไปหมด จนถึงกับเกิดความหมายขึ้นมาใหม่ว่าเป็นความว่าง หรือจิตว่าง เพราะกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือเช่นนั้นมันได้สูญสิ้นไปเสียแล้ว เมื่อไม่มีการยึดถือ มีก็เหมือนกับไม่มี ฉะนั้น จึงเรียกว่า “ว่าง” (หรือสูญญตา) ตามความหมายในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงว่างจาก “ตัวตน” ว่างจากทุกข์ ว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และว่างจากความยึดถือเอาอะไร ๆ มาเป็นตัวตนให้เกิดทุกข์ จึงเป็นนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งความทุกข์

การละอวิชชาเสียได้ ทำให้รู้ว่าโดยแท้จริงแล้วไม่มีอะไรเป็นตัวตน มีแต่ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นส่วนรูปธรรมหรือฝ่ายนามธรรม หรือรวมกันทั้งสองฝ่าย เมื่อรู้แจ้งถึง^๕ ความยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เคยถือว่าเป็น “ตัวตน—ของตน” ก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ แม้ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ ^๕คือความดับไปแห่ง “อตฺตา” อันทำให้ยึดถือในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเกิดมาจากความอยากในอารมณ์นั้น ๆ ความว่างจากความยึดมั่นด้วยอุปาทานว่า “ตัวเรา—ของเรา” เท่านั้น ที่เป็นความว่างตามความหมายแห่งคำว่านิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นความว่างอย่างยิ่ง เพราะกับ “ตัวเรา—ของเรา” ได้โดยสิ้นเชิง สมตามคำว่า “นิพพาน” ที่แปลว่า “ดับไม่เหลือ”

อนึ่ง ความดับไปแห่ง “ตัวตน” นี้ เป็นอริยสังขัตที่ ๓ คือทุกขนิโรธ กล่าวคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแก่คนทั้งปวงและในกรณีทั้งปวง ฉะนั้นเมื่อสัญญาตาเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับความดับไม่เหลือแห่ง “ตัวตน” ^๕แล้ว สัญญาก็ต้องเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแก่คนทั่วไปและทุกกรณีด้วย แต่คนบางคนไม่เข้าใจสิ่งนี้ หรือเข้าใจผิดต่อสิ่งนี้ จนกระทั่งเกิดความเกลียดความกลัวต่อสัญญา ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาหรือทั้ง ๆ ที่เป็นบรรพชิต เพราะ

ไปหลงเข้าใจผิดหรือด้วยความอวดรู้^๑ว่า สุนทรียะจะทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา หรือเป็นอุปสรรคขัดขวางการก้าวหน้าของสังคม *

คนทั่วไปพอได้ยินคำว่า “ว่างจากตัวตน” หรือ “ความว่าง” ก็มีความกลัวว่าจะพลัดตกแล้ว ๆ ลงไปในที่ ที่ไร้ที่เกาะที่จับที่ยึด และไม่มีที่สิ้นสุด หากได้เข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้นแหละว่างไป และก็ไม่มีอะไรที่จะพลัดตกแล้ว ๆ ไปทางไหน แต่ประการใดไม่ นี่แสดงว่าเขาไม่เข้าใจ “ความว่าง” จึงได้คาดคะเนเอาเองตามความโง่ของตน ถ้าเขาได้เข้าถึง “ความว่าง” ตามลักษณะดังที่กล่าว ก็จะเกิดความเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า “ตัวตน” ได้กลายเป็นของว่างไปพร้อมกันกับ “ของตน” แล้วจะมีอะไรอีกที่จะพลัดตกแล้ว ๆ ลงไปในความว่าง ดังนั้นภาวะแห่งสุนทรียะจึงไม่ใช่ภาวะที่น่ากลัวดังความเข้าใจของบุคคลผู้ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาและอุปาทาน แต่จะกลายเป็นภาวะที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความวิตกกังวล ฯลฯ เขาจะไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้เลย

* อ่านรายละเอียดได้จากหนังสือ “ความหลงผิดของสังคมในเรื่องการทำบุญ” และ “อะไรถูกอะไรผิด” โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และท่านพุทธทาสภิกขุ

ความไม่ถูกกิเลสรบกวนแต่ประการใดเลยนั้นแหละ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ซึ่งสมมติเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ความเป็นสุขที่สุด (นิพพาน ปรมฺ สฺสุขํ = นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง) ดังนั้น เมื่อนิพพานเป็นสิ่ง ๆ เดียวกันกับสัจจธรรมแล้ว ภาวะแห่งสัจจธรรมก็เป็นสุขอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน เพราะหลักก็มีอยู่อย่างตายตัวว่า **ว่างอย่างสิ้นนั้นแหละคือนิพพาน** (นิพพาน ปรมฺ สฺญญํ) ฉะนั้น คนที่พูดว่าตัวต้องการนิพพาน แต่กลับกลัว “ความว่าง” นั้น จึงเป็นเพียงคนที่อยู่ในความละเมอเพื่อฝันต่อนิพพาน ไม่มีความเข้าใจในสิ่งเหล่านั้นแม้แต่ประการใดเลย ถ้าเขาพูดถึงเรื่องนี้กันอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงธรรมเนียมของคนที่นอนคุยกันตามศาลาวัด เพื่ออวดคนอื่นว่าตนก็มีความรู้ในสิ่งสูงสุดของพุทธศาสนาเท่านั้น

สำหรับคำว่านิพพานนั้น ยังแบ่งออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่มีเชื่อเหลือและฝ่ายที่ไม่มีเชื่อเหลือ ฝ่ายที่ไม่มีเชื่อเหลือก็คือฝ่ายที่ดับ “อตฺตา” สิ้นเชิง ฝ่ายที่มีเชื่อเหลือนั้น หมายถึงการดับ “อตฺตา” ยังไม่สิ้นเชิง (แต่ก็เริ่มมีการดับ “อตฺตา” ลงไปบ้างแล้ว) ได้แก่การดับ “อตฺตา” ของพระอรียเจ้าชั้นต้น ๆ ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ เช่นพระโศคาบัน พระสภิกทาคามี พระอนาคามี ซึ่งล้วนแต่ลุดถึงนิพพานชนิดที่

ยังมีเชื้อเหลืออยู่ตามสมควร ดังนั้นจึงมีการ “เกิดใหม่” คือ การเกิดความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา—ของเรา” ขึ้นมาได้ใหม่ โดยสมควรแก่เชื้อที่เหลืออยู่น้อยเพียงไร แต่ก็เป็น “ตัวตน” ที่เบาบาง ไม่เต็มอัตราอย่างบุคคลซึ่งมีกิเลสเต็มปรีและไม่เคยถูกละไปแม้แต่ส่วนใดเลย นิพพานของพระอริยเจ้าชั้นต้น ๆ เรียกว่า “อุปาทิเสสนิพพาน” แปลว่านิพพานที่มีเชื้อเหลือ ดังนั้นจึงยังมีใช้นิพพานที่เป็น “ความว่างอย่างยิ่ง” ซึ่งเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพาน

ถ้าบวสว่า “สูญญ” นั้น ที่ถูกควรแปลว่า “ว่าง” แต่บางคนแปลกันผิด ๆ ว่า “สูญเปล่า” หรือไม่มีอะไรเลย นั้นใช้ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อะไร เป็นความหมายที่ไกลกันอย่างยิ่งหรือตรงกันข้ามทีเดียว เพราะเรามีทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะมีได้ และใช้ประโยชน์ได้ทุกอย่าง หากแต่ที่ว่าว่างจากความยึดถือว่าเป็น “ตัวเรา—ของเรา” เท่านั้นเอง ดังนั้นการที่ไปแปลคำ ๆ นั้นว่าสูญเปล่าหรือการไม่มีอะไรนั้น จึงเป็นการตู่พุทธศาสนา หรือถึงกับทำลายหลักพุทธศาสนาอันสูงสุดของตนเอง โดยนำมือของผู้ที่อ้างตนเองว่าเป็นพุทธบริษัท

สำนวนที่พูดว่า “ดับเย็นอยู่ในโลกนี้” หรือ “นิพพานอยู่ในโลกนี้” มิได้หมายถึงความตาย หรือรอเอาผลหลังจาก

การตายแล้ว แต่หมายความว่ายังมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ โดยทำให้ดับเย็นลงไปด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธองค์เคยตรัสว่า เรื่องเกี่ยวกับสัจธรรมอันมีความหมายลึกซึ้งเข้าใจยาก แต่เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์โดยตรง ทั้งนี้เพราะทรงมุ่งหมายจะให้ทุกคนเป็นอยู่ด้วยความดับเย็น หรือความดับไม่มีเชื้อเหลือ เพราะถ้าไม่ได้อาศัยหลักสัจธรรมอันแล้ว ย่อมไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงความทุกข์ได้ ฉะนั้น การที่คนใดคนหนึ่งจะมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างสงบเย็นสมตามความหมายของคำวามนุษย์ได้นั้น เขาจะต้องศึกษา ต้องเข้าใจ และต้องปฏิบัติในเรื่องสัจธรรม จึงจะไม่ใช่ผู้เห็นผิด กิจผิด ทำผิดแต่ประการใดได้เลย แล้วสังคมที่ประกอบอยู่ด้วยคนเช่นนั้น ก็จะมีแต่ความสงบสุข ปกครองง่าย ไม่มีปัญหายุ่งยากอันใดให้สะสางอย่างลำบากมากมายเหมือนในปัจจุบันนี้

เมื่อไม่เกิดมาเพื่อตัวเขาเองแล้ว ทุกอย่างก็จะเป็นไปเพื่อส่วนรวม กลายเป็นว่าเขาเกิดมาเพื่อทำโลกนี้ให้สงบงามไปด้วยคุณธรรม แต่เมื่อคนส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับความคิดเห็นอันนี้ แล้วเราซึ่งมีชีวิตอยู่ในโลกนี้กับเขาด้วยคนหนึ่งนั้น จะทำอย่างไรดี คำตอบก็คือ พยายามทำความดับไปแห่ง "อัตตา"

ไปตามลำพัง ซึ่งโลกก็จะพลอยได้ประโยชน์ แล้วตนเองก็จะ
 ได้อย่างเต็มเปี่ยม และก่อนใคร ๆ ทั้งหมด เมื่อสังคมกำลัง
 สกปรก (คอร์รัปชัน) ก็ต้องแก้ด้วยความรู้เรื่องสุญญา (ความ
 ไม่เห็นแก่ตัว) ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามโดยตรง

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความคับไม่เหลือแห่ง “อัตตา” นั้น
 ได้แก่สิ่งที่เรียกกันว่า “มรรค” (แปลว่าทาง) หรือ “พรหม
 จรรย” ศาสนา และ ธรรม ก็ได้ ธรรมะนั้นแหละเป็นตั
 ทาง เห็นธรรมะก็คือเห็นทาง การเดินไปตามทางคือการเดิน
 ไปตามธรรมะ และการลุดึงจุดหมายปลายทางก็คือความคับ
 ไม่เหลือแห่งทุกข์ หรือพระนิพพาน (ซึ่งในที่นี้เราเรียกกันว่า
 ความคับไม่เหลือแห่ง “อัตตา”)

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่เป็นอริยสังขนาที่ย่อมหรือ
 ษนาธรรมภาณัน พระพุทธเจ้าช้เอา “ความเกิด” เป็นความทุกข์
 เหตุให้เกิดทุกข์ก็คือความโลภโกรธหลงมงาย ความคับไม่เหลือ
 แห่งทุกข์ ทรงช้ไปยังความคับไม่เหลือแห่งโลภโกรธหลงมงาย
 วิธีปฏิบัติเพื่อความคับทุกข์ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนอริยสัง
 ษนาคใหญ่หรือที่เรียกได้ว่าเต็มภาคภูมินั้น ได้ตรัสไว้ในรูปของ
 ปฏิจจสมุปบาท แต่เหตุให้เกิดทุกข์นั้นทรงระบุ ชาติ ภพ
 อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ

สังขารและอวิชชาเป็นที่สุก และจะดับทุกข์ได้ก็ต้องดับ ชาติ
ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ
สังขาร และอวิชชา คือได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ อีกนั่นเอง
เพราะการเป็นอยู่อย่างถูกต้องตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘
นั้น ย่อมมีผลทำให้อวิชชาเกิดไม่ได้ หรือดับไปอยู่ตลอดเวลา

สำหรับมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นข้อต้น และ
มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้ายนั้น องค์ที่สำคัญที่สุดอยู่ที่สัมมา
ทิฏฐิ กล่าวคืออวิชชาซึ่งตรงกันข้ามจากอวิชชา หมายความว่า
อย่างน้อยก็ต้องเริ่มปฏิบัติธรรมด้วยการดับอวิชชาแม้บางส่วน
แล้วสิ่งต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยอวิชชาก็จะดับไปตาม หรือกล่าวอีก
อย่างหนึ่งก็คือว่าเมื่อมีอวิชชาเกิดขึ้นมาแล้ว ความถูกต้องอย่าง
อื่น ๆ ก็เกิดตามขึ้นมาได้โดยง่าย จนรวมกันครบเป็น ๘ องค์
กลายเป็นมรรคหรือเป็นวิชาที่เต็มทีขึ้นมาตามลำดับ กลายเป็น
ปฏิจักษุสมบัติฝ่ายดับอยู่ในนั้น อย่างมองไม่เห็นตัวและ
เป็นอย่างอัตโนมัตถ์ด้วย

ปฏิจักษุสมบัติก็คือการบอกให้ทราบว่าอะไรเกิดขึ้น
เพราะอะไร ๆ และอะไรดับลงไปเพราะการดับแห่งอะไร ส่วน
วิธีของการปฏิบัตินั้นต้องไม่ให้ปฏิจักษุสมบัติฝ่ายเกิด เกิดขึ้น
ได้ หรือให้ปฏิจักษุสมบัติฝ่ายดับเป็นไปได้นั่นเอง เช่นเมื่อเวลา

ที่อารมณ์กระทบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และ สัมผัสทางใจ ก็จึงทำให้อารมณ์เหล่านั้นไม่ปรุงเป็นความรู้สึก สุขทุกข์ขึ้นมาได้ หรือถ้าปรุงเป็นสุขทุกข์ขึ้นมาได้เสียแล้ว ก็ ต้องไม่ให้ปรุงเป็นความอยากขึ้นมาได้ คือให้มันหยุดเสียเพียง แค่ความรู้สึกที่เป็นสุขทุกข์นั่นเอง เมื่อความอยากเกิดขึ้นไม่ได้ การยึดความเป็นนั้นเป็นนี้ และการเกิดความรู้สึกว่าเป็น “ตัว ตน” ก็เกิดขึ้นไม่ได้ แต่การที่จะทำให้เวทนาไม่ปรุงตัณหา นั้น ก็ต้องอาศัยวิชาหรือสัมมาทิฐิ ที่ทำให้เห็นแจ้งชัดว่าเวทนา ทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา หรือเป็นเพียงมายาหลอก ลวงล้วน ๆ สัมมาทิฐิซึ่งเป็นหัวใจของอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นหัวใจของปฏิจจสมุปปาทด้วย.

หมายเหตุ

เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้รับความสะดวกในการสอบทานลำดับ ต่าง ๆ ของปฏิจจสมุปปาททั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ จึงขอแทรก ลำดับของปฏิจจสมุปปาทไว้ในตอนนี้ เพราะจำเป็นจะต้อง อาศัยทุกคราวเมื่อมีการกล่าวถึงเรื่องปฏิจจสมุปปาท

ไบแทรกพิเศษ

ลำดับแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์

อวิชชา	เป็นเหตุให้เกิด	สังขาร (การปรุงแต่ง)
สังขาร	„ „	วิญญาน (การรับรู้)
วิญญาน	„ „	นามรูป (ร่างกายจิตใจ)
นามรูป	„ „	อายตนะ (เครื่องทำให้เกิดผัสสะ)
อายตนะ	„ „	ผัสสะ (การกระทบ)
ผัสสะ	„ „	เวทนา (ความรู้สึกร)
เวทนา	„ „	ตัณหา (ความอยาก)
ตัณหา	„ „	อุปาทาน (ความยึด)
อุปาทาน	„ „	ภพ (ภาวะทางจิต)
ภพ	„ „	ชาติ (การเกิด “ตัวคน”)
ชาติ	„ „	ความทุกข์ต่าง ๆ

ไบแทรกรพิเศษ

ลำดับแห่งปฏิเสธสมุบาทฝ่ายดับทุกข์

ความทุกข์	จะดับไปได้เพราะดับ	ชาติ
ชาติ	” ”	ภพ
ภพ	” ”	อุปาทาน
อุปาทาน	” ”	ตัณหา
ตัณหา	” ”	เวทนา
เวทนา	” ”	ผัสสะ
ผัสสะ	” ”	อายตนะ
อายตนะ	” ”	นามรูป
นามรูป	” ”	วิญญาน
วิญญาน	” ”	สังขาร
สังขาร	” ”	อวิชชา

ดังนั้น การปฏิบัติที่มีหลักแต่เพียงว่าไม่ให้ “ตัว
 คน—ของคน” เกิดขึ้นเท่านั้น ก็เป็นการปฏิบัติในปฏิจ
 สมุปาบทฝ่ายคัปลอดทั้งสาย และเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘
 อย่างครบถ้วนรวมอยู่ในนั้นเสร็จ เพราะอำนาจของสัมมา
 ทิฏฐิที่ทำให้ความรู้สึกว่าเป็น “ตัวตน—ของคน” เกิดขึ้นไม่ได้
 นั้นเอง ในขณะที่นั้นสัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต
 สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิจึงเป็น
 ไปเองอย่างสมบูรณ์และอย่างอัตโนมัติ และการปฏิบัติเพียง
 เท่าที่จะไม่เกิดความรู้สึกว่า “ตัวตน—ของคน” ขึ้นมาได้
 แหะละ คือการปฏิบัติทั้งสี่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะถือ
 เป็นศีลสมาธิปัญญา เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิจ
 สมุปาบทหรือเป็นอะไร ๆ ก็ตาม ได้อย่างครบถ้วน และยิ่งไป
 กว้านั้นอีกก็คือ ในความคับไปแห่ง “ตัวตน—ของคน” นั้นเอง
 ย่อมมีความเป็นพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ หรือมรรคผล
 นิพพาน ซึ่งเป็นผลของการปฏิบัติรวมอยู่ในนั้นแล้วอย่าง
 ครบถ้วน

การปฏิบัติเพื่อความคับไปแห่ง “อัตตา” ในขณะที่เผชิญ
 กับอารมณ์ มีรูปกระทบตาเป็นต้นนั้น โดยใจความสำคัญก็
 อาศัยหลักพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระพาหิยะว่า “ดูก่อนพาหิยะ !

เมื่อใดเธอเห็นรูปแล้ว ก็ขอให้มันเป็นเพียงสักแต่ว่าได้เห็น ลม
 รสแล้ว ก็สักแต่ว่าได้ลิ้ม ได้รับสัมผัสทางผิวกายแล้ว ก็สัก
 แต่วาสัมผัสตั้งนั้นแล้ว เมื่อนั้น “เธอ” จักไม่มี เมื่อใด “เธอ”
 ไม่มี เมื่อนั้น “เธอ” ก็ไม่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ไม่ปรากฏอยู่ใน
 โลกอื่น และไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง นั้นแหละ
 คือที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ละ” ดังนี้ (อ. ชุ. ๒๕/๘๓/๔๘)

จากพระพุทธานุชาตินี้ เราจะเห็นได้ว่าในขณะที่มีการ
 กระทบกันกับอารมณ์นั้น มีวิธีปฏิบัติที่จะทำไม่ให้เกิดความ
 รู้สึกว่ามี “ตัวตน” ซึ่งในที่นั้นพระองค์ใช้คำว่า “เธอ” และ
 ที่ใดไม่มี “เธอ” หรือ “ตัวตน” ที่นั้นก็เป็นที่สุดแห่งทุกข์
 (คือนิพพาน) ใจความสำคัญของการปฏิบัตินั้นมีอยู่ตรงข้อที่ไม่
 ทำให้อารมณ์นั้น ๆ มีอิทธิพลขึ้นมาในการที่จะครอบงำจิตใจ
 ของตน ให้การเห็นเป็นแต่สักว่าเห็น เป็นต้น ไม่ให้การเห็น
 นั้นปรุงจิตจนเกิดความรู้สึกรักหรือชัง เป็นสุขเวทนา หรือ
 ทุกขเวทนาขึ้นมาในตนเอง เรียกสั้น ๆ ว่าไม่ให้ปรุงเป็นเวทนา
 ขึ้นมา ให้เป็นสักแต่ว่าการเห็นเฉย ๆ แล้วก็หยุดไป กลาย
 รูปเป็นสติปัญญาเกิดขึ้นมาแทน คือว่าจะจัดการกับสิ่งนี้อย่างไร
 ก็จัดการไปด้วยสติปัญญา ไม่มีความรู้สึกที่เป็นกิเลสตัณหาหรือ
 อุปาทานว่ามี “ตัวตน” หรือถ้าไม่ควรจัดการแต่ประการใดเลย
 ก็เลิกกัน

การปฏิบัติอย่างที่เราเรียกว่า “เห็นสักแต่ว่าเห็น” นั่นคือเมื่อได้เห็นสิ่งใดและรู้ว่ามันเป็นอะไรแล้ว ก็ให้มีความรู้สึกหรือความเข้าใจที่ถูกต้องว่า มันเห็นสักแต่ว่ารูปร่างหรือภาพ เช่น เห็นดอกกุหลาบที่สวยงาม หรือเห็นมนุษย์เพศตรงข้ามที่น่ารักหรือของน่าเกลียดเช่นอุจจาระบัสสาวะ ให้นึกว่ามันเป็นเพียงสักว่ารูปร่างหรือภาพที่ได้เห็น ไม่ปล่อยให้จิตไปถือเอา “ความหมาย” ของมันว่าดีเลวอย่างนี้หรืออย่างนั้น ชนิดที่ก่อให้เกิดความอยากหรือความเกลียดหรือความยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้หรืออย่างนั้นขึ้นมา (คำอธิบายละเอียดมีอยู่ในหนังสือวิธีระงับดับทุกข์) แล้วก็เลิกกัน จะกระทำอย่างนี้ได้ด้วยการฝึกให้เห็นว่าสุขเวทนาทุกขเวทนานั้นเป็นมายาหลอกลวงอยู่เป็นประจำ (แต่สำหรับทุกขเวทนานั้นเป็นผลอีกอันหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาที่ไม่ได้อย่างใจนึก ถ้าความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาไม่มีแล้ว ทางที่จะเกิดทุกขเวทนาจี่ย่อมไม่มี)

เมื่อสุขเวทนาหมดความหมายไปแล้ว ก็ไม่ช่วยให้เกิดความยึดถืออารมณ์ ในเมื่อได้สัมผัสสิ่งที่ชอบใจอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัณหา นั้นแหละคือการเห็นที่สักแต่ว่าเห็น ส่วนการได้ยินที่สักแต่ว่าได้ยิน การได้กลิ่นที่สักแต่ว่าได้ดม ฯลฯ ก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่เขาไม่ตกเป็น

ทาสของสุขเวทนา นี้เรียกว่าไม่มี “ตัวตน” อยู่ในโลกันหรือในโลกไหน กลายเป็นความว่างจาก “ตัวตน” เป็นนิพพาน เพราะไม่ก่อเป็นปฏิจสมุปบาทฝ่ายเกิดขึ้นมาได้นั่นเอง

เมื่อสัมผัส (การกระทบ) เป็นเพียงสักแต่การกระทบเฉย ๆ แล้ว อายตนะ (คือตาและรูปที่เป็นที่ตั้งแห่งกระทบนั้น) มันจะไม่มีค่าหรือไม่มีความหมายอะไร นั่นแหละคือความดับไปของอายตนะ เมื่ออายตนะมีลักษณะเป็นหมันไปเช่นนั้นแล้ว นามรูปอันเป็นที่ตั้งของอายตนะนั้น ก็เป็นหมันไปด้วย เมื่อ นามรูปเป็นหมัน วิญญาณธาตุที่ปรุงแต่งนามรูปในภพนี้ก็เป็นหมัน เมื่อวิญญาณธาตุเป็นหมันสังขารที่ปรุงแต่งให้เกิดวิญญาณธาตุนั้นก็พลอยเป็นหมัน เมื่อสังขารเป็นหมันอวิชชาซึ่งปรุงแต่งสังขารในภพนี้ก็เป็นหมัน คือมีค่าเท่ากับไม่มีหรือดับอยู่ ทั้งหมดนี้ก็เพราะอาศัยเหตุชนิดเดียวที่มีอยู่ตรงกลางของปฏิจสมุปบาท กล่าวคือผัสสะที่จะต้องทำให้เป็นหมันไปเสีย เมื่อผัสสะเป็นหมันจึงไม่เกิดเวทนา ปฏิจสมุปบาททั้งสายก็เป็นหมัน นี้เรียกว่าปฏิจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์

ฉะนั้น ขอให้มองเห็นจุดสำคัญเร้นลับที่สุดตรงข้อที่ว่า ในขณะแห่งการสัมผัสนั้น มันจะมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ ถ้าผัสสะใดมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้อง

ด้วย ศัสสนะ^{๕๔}จะเป็นที่คงแห่งปฏิจจนสมุบาทฝ่ายเกิดทุกข์
จนตลอดสายที่เคี้ยว ในทางตรงกันข้ามถ้าศัสสะโคถกควบ
คุมไว้คืออนวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ได้ ศัสสนะ^{๕๕}เป็นที่
คงแห่งปฏิจจนสมุบาทฝ่ายดับทุกข์ จนตลอดสายอย่างเคี้ยว
กัน ฉะนั้น ศัสสะของคนพาลคนโง่คนหลง ก็คือศัสสะที่มี
อวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ศัสสะของพระอริยเจ้าหรือของคน
มีปัญญา ก็เป็นศัสสะที่ไม่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มันจึง
เป็นเพียงสักว่าศัสสะ (คือการกระทบ) ไม่มี “ตัวตน” หรือ
“ของตน” เกิดขึ้นมาได้ จึงเป็นความดับแห่งทุกข์อยู่ตลอด
ไป ถ้าผิดไปจากนี้แล้วก็ยังเป็นปฏิจจนสมุบาทที่ผูกเพื่อไปตามตัว
หนังสือ หรือตามการมปากที่แย่งกันอธิบาย ซึ่งใช้ประโยชน์
แก่การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์สักนิตเดียวก็ไม่ได้

การปฏิบัติธรรมทุกอย่าง ก็เพื่อดับตัดหาด้วยกันทั้งนั้น
แต่การดับตัดหา^{๕๖}นั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือดับจริง กับดับไม่จริง
สำหรับการดับที่ไม่จริงนั้น เช่นที่มันดับไปเองตามธรรมดา คือ
ว่าเมื่อตัดหาได้เสพยาเหยื่อนั้น ๆ ไปแล้วมันก็ดับไปเอง เพื่อ
ไปหาเหยื่ออันใหม่หรืออารมณ์อันใหม่ ที่สูงขึ้นมาน้อยก็คือ
ดับเพราะความประจบเหมาะบังเอิญ เช่นได้อารมณ์แห่งความ
สดกสังเวช เช่นเห็นซากศพหรือสิ่งปฏิกุศล มันจึงดับไปเพราะ

ความประจวบเหมาะเช่นนั้น ที่สูงขึ้นมาอีกก็คือ การพิจารณา
 ไปตามความรู้สึกผิดชอบชั่วดีหรือตามอำนาจของเหตุผล ก็ทำ
 ให้ค้นหาคับไปได้เหมือนกัน แต่ทำได้เป็นการคับที่แท้จริงไม่
 เป็นเพียงการคับชั่วคราว และแก้ปัญญาเฉพาะหน้าไปที่ก่อน
 เท่านั้นเอง นี่แหละคือเหตุที่ว่า ทำไมเมื่อศึกษาเรื่องอริยสัจ
 กันมาตั้งมนาน หรือทำวิปัสสนากันมานานจนเป็นถึงชั้น
 อาจารย์แล้วก็ยังไม่ดับค้นหาลงได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการคับ
 อย่างชั่วคราว การคับค้นหาที่แท้จริงนั้นเรียกโดยบาลีว่า
 “อเสสวิราคนิโรธ” แปลว่า คับไม่มีส่วนเหลือด้วยอำนาจ
 ของวิราคะ (คือการจางคลายของค้นหา) ซึ่งเกิดสืบต่อมาจาก
 นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) เพราะเห็นแจ้งตามที่เป็นจริงว่าสิ่ง
 ทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่น
 ถือมั่นว่าเป็น “ตัวตน” หรือ “ของตน” การคับค้นหาด้วย
 อุบายและด้วยอาการอย่างหลังนี้เท่านั้น จึงเป็นการคับที่แท้จริง
 นอกไปจากนั้นก็เป็นการคับเพียงชั่วคราวหรือเป็นการเล่นตลก
 เช่นที่คนบางคนบริกรรมหรือภาวนาว่าคับค้นหา ๆ หรือบาง
 คนก็ตั้งใจเอาเองว่าจะคับค้นหา โดยแกล้งทำเป็นเฉยต่อสิ่ง
 ทั้งปวงด้วยการบังคับข่มขี่ แต่แล้วก็ไปไม่รอด เพราะมีกำลัง
 ไม่พอที่จะคับค้นหา อันมีกำลังมากมายนั้นได้ ที่ยิ่งไปกว่า

นั่นอีกก็คือพวกคคโกงหลอกลวงผู้อื่นด้วยมายาต่างๆ ว่าตนเป็นผู้ดับตัณหาแล้ว หลอกลวงตนเองโดยตรงก็มี คือการคิดเอาต้อๆ ว่าเราไม่ยินดียินร้าย ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย ตั้งขึ้นเป็นต้น แต่แล้วก็ยังมีการกระทำชนิดที่เป็นไปตามอำนาจของตัณหาเต็มไปหมด เป็นการหลอกลวงตัวเองพร้อมกับหลอกลวงคนอื่นไปในตัว ซึ่งล้วนแต่เป็นการดับตัณหาที่คคโกง ที่โง่เขลา ที่ไม่แก้ถาวรทั้งนั้น ตั้งนั้นจึงเหลืออยู่แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น คือการดับชนิดที่เรียกว่า “อเสสวิราคนิโรธ” อันมีมูลมาจากความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น อย่างแท้จริงเท่านั้น

สำหรับความรู้หรือความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนั้นก็เหมือนกัน ต้องพึงเข้าใจว่ามันมีอยู่ ๓ ระดับ คือ รู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (นี้เรียกว่าความรู้) รู้เพราะไปคิดค้นตามอำนาจของเหตุผล (นี้เรียกว่าความเข้าใจ) ส่วนความรู้ที่เกิดมาหลังจากได้ผ่านสิ่งเหล่านั้น ๆ ไปแล้ว ด้วยการปฏิบัติอย่างครบถ้วน จนมีความรู้ซึมซาบในทุกสิ่งทุกอย่างทุกชั้นทุกตอน กระทั่งถึงผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัตินั้น ๆ (นี้เรียกว่าความรู้แจ้งแทงตลอด) จึงจะทำให้เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และส่งเสริมให้เกิดวิราคะ (การจางคลายของกิเลส) ที่สามารถ

เปลี่ยนความรู้สึกภายในจิตใจตัวเอง

ทีนี้ ก็มาถึงประโยคที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา) คำกล่าวประโยคนั้นควรจะถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา เพราะมีเรื่องราวกล่าวอยู่ในบาลีว่า เมื่อมีผู้มาทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงประมวลคำสอนทรงสอนให้เหลือเพียงประโยคสั้นๆ เพียงประโยคเดียว พระองค์ก็ตรัสประโยคนั้น และทรงยืนยันว่านี่แหละคือใจความของคำสอนทั้งหมดของพระองค์ ทรงยืนยันว่าถ้าใครฟังคำสอนก็ฟังทั้งหมด ถ้าได้ปฏิบัติในข้อนี้ก็ปฏิบัติทั้งหมด ถ้าได้รับผลจากการปฏิบัติข้อนี้ก็ได้รับผลจากการปฏิบัติทั้งหมด ฉะนั้น เราจะมองเห็นได้ทันทีว่า การศึกษาธรรมะทั้งหมด ก็คือเรียนเพื่อไม่ให้ยึดมั่นในสิ่งใด ๆ นอกนั้นก็เป็นการเรียนที่เพื่อ

เมื่อมาถึงการปฏิบัติธรรม ก็ต้องปฏิบัติเพื่อละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง นอกนั้นก็เป็นการปฏิบัติเพื่อเพราะการงมงายหรือความคดโกงอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เช่นจะรักษาศีลก็จะต้องให้มีผลเป็นไปเพื่อบรรเทาความยึดมั่นถือมั่นที่กำลังมีอยู่อย่างมากมายนั้นเสีย (กรรมาชา เข การลักขโมยของเขา การประพฤตินอกงาม ฯลฯ) นี่ล้วนมีมูลมาจากยึดมั่นถือมั่น

ทั้งนั้น) ถ้าเจริญสมาธิ ก็ต้องเป็นไปเพื่อหยุดความยึดมั่นถือมั่น ถ้าผิดไปจากนี้ก็ไม่ใช่เป็นสมาธิที่ตรงตามจุดหมายของพุทธศาสนา ถ้าเป็นการเจริญปัญญาหรือวิปัสสนา ก็ต้องเป็นการชุกุรากรง่าของความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาทำลายเสีย ไม่ให้กลับงอกงามขึ้นมาอีกต่อไป จึงจะเป็นปัญญาที่ถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนา ผิดจากนั้นก็จะเป็นปัญญาหลงกลวงหรือปัญญางมงาย

ส่วนผลของการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่ามรรคผลนิพพาน นั่นก็คือตัวสภาพที่อยู่เหนือความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นผลที่มาจากการทำลายความยึดมั่นได้โดยสิ้นเชิงแล้ว (หรือว่าเหลืออยู่เพียงบางส่วนในกรณีของพระอริยบุคคลชั้นต้น ๆ) ดังนั้น ถ้าถูกถามว่าจะดับตัณหาหรืออุปาทานด้วยอะไร ก็ตอบอย่างไม่คิดว่าจะดับมันด้วยความไม่ยึดมั่นถอมมั่น เมื่อเร่องนี้เป็นเรื่องสำคัญเห็นปานนี้แล้ว เราก็ควรจะได้ศึกษากันโดยละเอียดว่า เราจะนำมันมาใช้ดับตัณหาได้อย่างไร และเมื่อไร

๑. ในขณะที่ไม่มีอารมณ์ใด ๆ ครอบงำใจ เราก็ศึกษาพิจารณาให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร และทำไมสิ่งทั้งปวงจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ให้เห็นชัดแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นที่เกิดความรู้สึกสลดสังเวชต่อความที่สิ่งทั้งปวงเป็นมายา ไม่น่ายึดมั่นถือมั่นจริง ๆ และเกิดความสังเวชในความ

โง่หลงของตัวเอง ที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น ให้ทำ
 อย่างน้อยๆ เป็นประจำจนมีทั้งความรู้ ความเข้าใจ และความ
 รู้แจ้งแทงตลอดในความจริงข้อน้อยๆ เสมอ มีความจางคลาย
 ของโลภะ โทสะ โมหะ เพราะอำนาจความสลัดสังเวชนั้น ๆ
 กระทำอย่างนี้เรื่อย ๆ ไปจนเคยชินเป็นนิสัย ถึงขนาดที่ว่า
 มีความวางเฉยต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้เอง

วิธีที่ ๒ ใต้แก้ววิธีที่จะต้องปฏิบัติเมื่อได้รับอารมณ์ทาง
 ตาหูจมูกลิ้นกายใจ โดยการดึงเอาความรู้ที่ได้จากวิธีปฏิบัติที่ ๑
 นั้นมาใช้ในขณะที่กระทบอารมณ์ให้ทันทั่วทั้งที่ ด้วยอำนาจของ
 สติสัมปชัญญะ จนเกิดความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ไม่
 เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นจริง ๆ แล้วก็
 จะเกิดความสลัดสังเวชนั้น มาต่อการที่ตนจะยึดมั่นถือมั่นใน
 อารมณ์นั้น ๆ และเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย และความ
 จางคลายของกิเลสตามสมควรแก่กรณี

สำหรับผู้มีปัญญาโดยกำเนิด แต่ปัญญานั้นยังไม่ถึงขนาด
 ถ้าจะรอให้ถึงขนาดก็จะต้องใช้เวลาอีกนาน ดังนั้นควรผนวก
 วิธีทำกรรมฐาน คือการฝึกจิตให้เหมาะสมแก่ปัญญา โดยมีการ
 ฝึกเพื่อให้จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เดียวกับบริสุทธ์ และพร้อมที่จะใช้
 พลังทางจิตนั้นได้อย่างว่องไวถึงที่สุด

ส่วนการเจริญปัญญา^๕ หมายถึงการทำให้รู้อย่างแจ่ม
 แจ่มแทงตลอดในความจริงของสังขารทั้งปวง ถึงขนาดที่ทำ
 ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา—ของเรา” ขึ้นมาได้โดย
 เต็มขาด จนเกิดความสลัดสังเวช เกิดความเบื่อหน่ายต่อการ
 ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งหลายว่าเป็น “ตัวตน—ของตน” มีความจาง
 คลายออกของกิเลสด้วยอำนาจแห่งความรู้และความเบื่อหน่าย
 นั้น ๆ ถึงขั้นที่ไม่อาจจะหลงกลับมายึดมั่นถือมั่นได้อีกต่อไป
 จนหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงเพราะอำนาจของความรู้ที่เพิ่มมากขึ้น
 ทุกที แก่กล้าและเฉียบขาดยิ่งขึ้นทุกที การทำให้รู้^๕นี้เรียกว่า
 การเจริญปัญญา ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าตัวการที่ปฏิบัติที่เป็น
 ประธานหรือเป็นหลักนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือศีลสมาธิปัญญา
 ส่วนข้อปฏิบัติที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีกมากมายนั้นก็รวมลงได้
 ในข้อปฏิบัติ ๓ ข้อ^{๕๕๕๕}นี้

ส่วนการฝึกจิตให้เป็นสมาธิ^๕นี้ ไม่มีอะไรดีไปกว่าลม
 หายใจเข้าออก เพราะถ้าเราต้องการที่จะให้มีความรู้ความเข้าใจ
 และความเห็นแจ่มแจ่มแทงตลอด ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรร
 ยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตนหรือของตน ให้มาประทับใจ
 อยู่ตลอดเวลาอย่างแน่นแฟ้นเฉียบขาด พอที่จะจับ หรือจะ
 ทำลายกิเลสค้นหาอุปาทาน หรือแม้อย่างน้อยที่สุดก็บ่วงกันมัน

ไม่ให้เกิดขึ้นมาได้แล้ว เราจะต้องหัดกำหนดสิ่งที่เราจะต้องการกำหนดให้ได้อยู่ทุกลมหายใจเข้า—ออก แต่ต้องเลือกเอาสิ่งที่ง่าย ๆ มาทำให้สำเร็จก่อน สิ่งที่เหมาะสมในระยะแรกที่สุดนั้นก็คือตัวลมหายใจของเราเอง เพราะมันเนืองอยู่ในกายของเรา และมันก็หายใจเป็นจังหวะอยู่แล้ว ในระยะแรกนี้เพียงมุ่งอย่างเดียวว่าจะกำหนดมันให้ได้ทุกครั้งที่มีลมหายใจเข้าหายใจออกไม่ให้สติผละหนึ่ออกไปจากลมหายใจนั้นได้นานตามที่เรากำลังการ นี้เรียกว่าเราประสบความสำเร็จในขั้นที่จะฝึกจิตของเราให้กำหนดอยู่ที่อะไรตามที่เรากำลังการให้กำหนด (รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ฟังศึกษาจากบทที่ ๑๐ เรื่องการฝึกจิต ในหนังสือ “วิธีระงับดับทุกข์”)

การฝึกจิตในลักษณะเช่นนั้นเมื่อทำได้ถูกวิธีแล้ว จิตใจก็จะสงบลง เป็นความสงบที่เป็นสุข ที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อน ชนิดที่ใครไปสัมผัสแล้ว ก็จะพอใจหลงใหลด้วยกันทั้งนั้น จนกล่าวได้ว่าไม่มีสุขเวทนาชนิดไหนจะเสมอเหมือน แม้ที่สุดแต่สุขเวทนาที่เกิดมาจากกามารมณ์ ดังนั้น ก็เกิดมีหลักขึ้นมาว่า ถ้าสามารถเอาชนะสุขเวทนาชนิดที่สูงสุดได้จริง ๆ สุขเวทนาที่ต่ำ ๆ ๕๕ รong ๆ ลงมาก็จะหมดปัญหาไปเอง แต่ถึงกระนั้นก็ต้องพิจารณาสุขเวทนาชนิดอื่น ๆ ให้เห็นเป็นอนิจจังทุกขัง

อนัตตา เห็นเป็นสักว่ามายา ไม่ควรแก่การยึดถือโดยประการ
ทั้งปวง

กรณีเสร็จการปฏิบัติในขั้นควบคุมจิตแล้ว ก็เลื่อนขึ้นไปฝึกกำหนดสังขารหรือความจริงที่ควรรู้อยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้า—ออก เช่นการเพ่งให้เห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้า—ออก เพ่งดูความจางกลายของกิเลสอันจะมีขึ้นได้เพราะธรรมอะไร หรือดูที่ธรรมอันเป็นเครื่องมือทำ ความจางกลายแก่กิเลส ตามที่ปรากฏชัดแก่ตนมาแล้วอย่างไร แล้วพิจารณาความดับไปแห่งกิเลส และความทุกข์ (ซึ่งเราเรียกกันว่าความดับไปแห่ง “ตัวตน—ของตน”) ว่าเป็นสิ่งที่มิได้ด้วยธรรมอะไรและโดยวิธีใด ในสภาวะหรือปรากฏการณ์เช่นไร และในที่สุดก็พิจารณาถึงอาการที่จิตปล่อยวางสิ่งทั้งปวงว่ามีภาวะเช่นไร เป็นไปได้เพราะอำนาจแห่งธรรมอะไร ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่พิจารณาให้เห็นชัดอยู่ตลอดเวลาที่หายใจเข้า—ออก

นี้เราก็จะมองเห็นได้ว่า การฝึกให้มีสติสัมปชัญญะหรือความรู้แจ้งนั้น ย่อมเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาไปในตัวตลอดถึงเป็นสัทธา เป็นพละ เป็นความเพียร ฯลฯ รวมอยู่ในการฝึกสติเพียงสั้น ๆ เท่านั้นเอง

ที่นี้ ก็มาถึงสิ่งที่^๕เป็นอารมณ์สำหรับใช้ในการฝึก มีอยู่ ๔
 อย่างคือ ลมหายใจ (กาย) เวทนา จิต และ ธรรม (ลมหายใจ
 นั้นเรียกโดยบาลีว่า “กาย” เพราะว่าเป็นส่วนสำคัญของกาย
 นี้เองอยู่กับกาย (คนส่วนมากมักแปลผิดว่าเป็นร่างกาย) ดังนั้น
 จึงเรียกการฝึกกำหนดลมหายใจว่า กายานุ^๖บัสสนาสติ^๗บัญญัติ^๘
 การกำหนดเวทนา กระทั่งถึงการฝึกควบคุมไม่ให้เวทนานั้น
 ปรุ่่งแต่่งจิต ั้งหมคนั้นเรียกว่า เวทนานุ^๖บัสสนาสติ^๗บัญญัติ^๘
 การกำหนดจิตและการฝึกจิตโดยวิธีดังกล่าวแล้ว เรียกว่า จิตตานุ^๖
 บัสสนาสติ^๗บัญญัติ^๘ การกำหนดสังขารธรรมหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ
 เหล่านั้น เรียกว่า ธัมมานุ^๖บัสสนาสติ^๗บัญญัติ^๘ การกำหนด
 หรือพิจารณาทุก^๕ขณทุก^๕ตอนทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นการกำหนดใน
 ขณะที่มีการหายใจเข้า—ออกอยู่ตลอดเวลาติดต่อกัน ไม่มีระยะ
 ว่างเว้น และเพราะเหตุที่เป็น^๕การกำหนดอยู่ทุกลมหายใจเข้า—
 ออกนั้นเอง การปฏิบัติทั้ง ๔ ประการนี้จึงได้นามว่า อานา-
 ปานสติ

สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเวลาว่างพอจะมาทำกรรมฐานแล้ว
 จะทำอย่างไร ข้อนี้ถ้ากล่าวอย่างสั้น ๆ และตรง ๆ ก็คือว่า
 ต้องอาศัยวิธีปฏิบัติลัดคั้งบรรยายมาแล้วทั้งหมด อันจะนำไป
 สู่ผลอย่างเดียวกัน คือการควบคุม “ตัวเรา—ของเรา” เรื่อยไป

จนกว่าจะคับมันได้โดยเด็ดขาดในที่สุด โดยการถือหลักว่าจะไม่ยึดมันถือมันในสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น หรือว่าไม่มีอะไรที่น่าเข้าไปเอาหรือเข้าไปเป็นด้วยความยึดมันถือมัน ข้อนี้หมายความว่า แม้เราจะมีอะไรหรือเป็นอะไรอยู่ ก็ให้มีหรือเป็นแต่สักว่าตามโลกสมมติหรือตามกฎหมาย อย่าไปมีหรือไปเอาหรือไปเป็นเข้าด้วยชีวิตจิตใจ หรือด้วยความยึดมันถือมัน คอยควบคุมตัวเอง ให้มีความระลึกหรือมีสติสัมปชัญญะเช่นนี้อยู่เสมอ นี้เรียกว่า การเป็นอยู่ที่ถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า—ออก

การเป็นอยู่อย่างถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า—ออกชนิดนี้มันเป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำให้กิเลสไม่ได้รับอาหารเลย ทั้งที่เราก็ไม่มีความยุ่งยากลำบากแต่ประการใด ดูจ “เลี้ยงแมวเท่านั้น หนูก็หมดไปเอง” โดยที่เราไม่ต้องยุ่งยากอะไรกับหนู จึงถือว่าเป็นวิธีลัดและแน่นอนที่สุดในการที่จะกำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แล้วคนแก่ที่ไม่รู้หนังสือก็ปฏิบัติได้ เพราะเป็นตัวการปฏิบัติที่แท้จริง มีผลประเสริฐกว่าการปฏิบัติของพวกเขาเบาปัญญา ที่ความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปมากมาย

ขอทบทวนความจำว่า เราจะบริสุทธิ์หลุดพ้นทุกข์ได้ ก็ด้วยปัญญา สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปเอาหรือเข้าไปเป็นด้วย

ความยึดมั่น เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงทำไม่ให้เกิด “อหัตตา” ถ้าผิดไปจากนั้นก็เป็นการพุทธศาสนาปลอม ดังที่มีผู้อธิบายไปด้วย อคติหวังประโยชน์เข้าตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ เราจึงมีหน้าที่ที่จะกันให้พบว่าการปฏิบัติธรรมแนวไหน ที่จะเป็นการไม่ยึดมั่นถือมั่นตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดจริง ๆ แล้วก็ง่ายคยสำหรับคนที่มีการศึกษาน้อยด้วย

ทั้ง ๆ ที่สิ่งทงปวงไม่มีอะไรที่น่าเอาเป็น เพราะมันเป็นมายาหลอกลวง และพร้อมที่จะกลายเป็นยาพิษอยู่เสมอ แต่บางครั้งความจำเป็นตามธรรมชาติ หรือทางสังคม หรือทางร่างกาย ได้บังคับให้เรา มี หรือเป็น หรือได้ เช่นต้องครอบครองอะไร ๆ ต่าง ๆ อย่างไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้ เราจะต้องดูให้ดี ๆ ว่าจะไปเอาไปเป็นอย่างไร จึงจะไม่เกิดทุกข์ ผลสุดท้ายก็พบว่าจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันในลักษณะที่เป็นของไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนั่นเอง คือเข้าไปเกี่ยวข้องกับตัวยศิบัญญัติ เหมือนอย่างว่าถ้าจำเป็นจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัตว์ร้ายเช่นเสือ ก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับเสือตัวยศิบัญญัติให้มากที่สุด บกพร่องหรือผลอไม่ได้ จึงจะทำมันให้อยู่ในอำนาจของเราได้ อารมณ์ต่าง ๆ นั้นมีอันตรายยิ่งกว่าเสือ แต่ก็ไม่มีใครมองเห็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะอารมณ์เหล่านั้นกำลังทำอันตรายคนอยู่ทุกลมหายใจ

เข้า—ออกหัวทุกคน ไม่ยกเว้นใครในบรรดาที่เป็นปฤชุน และ
 ทำอันตรายถึงขนาดทำให้เสียผู้เสียคน หรือเสียเกียรติแห่งความ
 เป็นมนุษย์ จึงน่ากลัวกว่าเสือ ดังนั้นเราจึงต้องมีชีวิตอยู่ใน
 ท่ามกลางของอารมณ์ที่ไม่น่าเอาน่าเป็นนี้ด้วยนโยบายหรืออุบาย
 อันแยบคาย หรือด้วยศิลปะอันสูงสุด คือการคิดไว้ว่าจะไม่เอา
 อะไรและไม่เป็นอะไรเลย แม้สังคมหรือโดยกฎหมายจะถือว่า
 คนนั้นได้สิ่งนี้ มีสิ่งนี้ หรือเป็นอย่างนั้น เราก็ให้เป็นไป
 แต่สักว่าโดยโลกสมมติหรือตามกฎหมาย ส่วนภายในจิตใจส่วน
 ลึกจริง ๆ ที่คนอื่นรู้ไม่ได้นั้น มันยังสงบเฉยอยู่ คือเท่ากับ
 ไม่ได้เอา ไม่ได้เป็น ไม่ได้มี ไม่ได้ยึดครองสิ่งใด เลยได้ผลดี
 ทั้งสองด้าน คือทางภายนอกหรือทางโลก ก็มีกินมีใช้มีกวร
 เป็นอยู่ที่สบาย ทำอะไรกับใครก็ได้ มีภาระหน้าที่สูงอย่างไรก็ได้
 ส่วนทางภายในคือจิตใจก็ยังคงว่างจากตัวตน หรือเป็นปกติอยู่
 ตามเดิม ไม่มีความร้อนใจ ไม่มีความหนัก ไม่ชันไม่ลง ไม่
 หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งต่าง ๆ ภายนอกเพราะผิดคาด
 ผิดหวัง หรือได้สมหวัง การเป็นอยู่ชนิดนี้ถ้าจะกล่าวโดยอุปมา
 ก็ต้องกล่าวว่า ข้างนอกเป็นวัฏฏสงสาร แต่ข้างในเป็น
 นิพพาน แท้ที่จริงนั้นก็เป็นนิพพานไปหมด คือว่างจากทุกข์
 และเหตุให้เกิดทุกข์โดยประการทั้งปวง นี่แหละคือศิลปะแห่ง

การมีชีวิตที่เป็นไปตามหลักแห่งพุทธศาสนา

ที่กล่าวว่า ใช้ได้แม้แก่คนยากจนยากที่ไม่รู้หนังสือ^๕ นั้น
 ข้อ^๕หมายความว่าผู้เฒ่าเหล่านั้นไม่ต้องศึกษาอะไร นอกจากหัด
 มองดูที่ความไม่น่าเอาหน้าเป็นของสิ่งต่าง ๆ เช่นเป็นคนดีก็มี
 ความทุกข์ไปตามแบบของคนดี เป็นคนชั่วก็มีความทุกข์ไป
 ตามแบบของคนชั่ว ดังนั้นการไม่เป็นอะไรนี้แหละจึงจะไม่มี
 ทุกข์ อีกที่หนึ่งก็ว่าถ้าเป็นคนมีบุญก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามประสา
 ของคนมีบุญ ซึ่งแตกต่างไปจากความทุกข์ของคนมีบาป แต่
 เป็นทุกข์เหมือนกัน ๆ กัน ก็ตรงที่ว่ามันยังเป็นการแบกของหนัก
 ทางใจเอาไว้ด้วยกันทั้งนั้น ผิดกันแต่ว่าของหนักของคนช้วนัน
 กำลังลุกเป็นไฟ แต่ของหนักของคนดีนั้นถึงจะหอมหวานเยือก
 เย็นอะไรก็ตาม แต่มันก็หนักอย่างเร้นลับ อีกที่หนึ่งซึ่งสูงชัน
 ไปก็ว่าเกิดมาเป็นผู้มีความสุข ก็ยังต้องทุกข์ไปตามประสาของ
 คนมีความสุข เพราะความสุขนั้นมันก็ยังเป็นสิ่งที่ต้อง “แบก”
 และความสุขนั้น ตั้งรากฐานอยู่บนความเปลี่ยนแปลง บน
 อารมณ์ทั้งหลายที่เป็นมายาที่สุด สู้ไม่เป็นอะไรเสียเลยไม่ได้
 นี้แหละจึงว่าไม่มีอะไรที่น่าเอาหน้าเป็น

ที่นี้ เมื่อมองดูไปถึงสิ่งทั้งปวง ก็จะมองเห็นได้ว่าสิ่งทั้ง
 หลายมีความหมายอยู่เพียง ๒ อย่าง ก็เป็นคนๆอย่างหนึ่งและ

เป็นโทษอย่างหนึ่ง และทุกอย่างจะต้องมีทั้งคุณและโทษ ไม่มีอะไรที่จะมีได้แต่คุณอย่างเดียวหรือโทษอย่างเดียว แต่เป็นเพราะบุคคลมองมันไม่ออกเท่านั้น จึงได้หลงไปว่าอย่างนั้น เป็นคุณอย่างนั้นเป็นโทษ แต่กลับกันแต่เป็นมายายึดถือเข้าไม่ได้ เพราะยึดถือแล้วจะเป็นทุกข์ สู้ไม่เอาอะไรเสียเลยดีกว่า คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งทั้งสองนั้น แล้วก็ควบคุมสิ่งทั้งสองนั้นให้อยู่ใน ใต้อำนาจเท่าที่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับมัน นี่แหละคือความหมายของคำว่า “ไม่เอาอะไร” ซึ่งคู่กับคำว่า “ไม่เป็นอะไร”

ถ้าจะให้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีกสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ ก็ตั้งปัญหาไปในทำนองว่า มันน่าสนุกไหมในการที่จะเป็นคน ? เป็นผู้หญิง น่าสนุกไหม ? เป็นผู้ชาย น่าสนุกไหม ? เป็นผัว น่าสนุกไหม ? เป็นเมีย น่าสนุกไหม ? เป็นแม่เขาน่าสนุกไหม ? แล้วผู้เฒ่าเหล่านั้นจะสันตวิริยะกันไปทุกคนทีเดียว เพราะได้มีความชำนาญชำนาญในสิ่งเหล่านั้นมาอย่างโชกโชนซิมซาบเต็มที่แล้ว ไม่เหมือนกับเด็ก ๆ หรือคนหนุ่มคนสาวที่ยังไม่ประสีประสาต่อความเป็นเช่นนั้น แต่อาจจะมีคนหนุ่มสาวบางคนที่ได้รับคำอธิบายแล้ว ก็เข้าใจได้เหมือนกัน นั่นแหละคือลักษณะของผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ทั้งที่ถือกันว่ามีอยู่ ๒-๓ คนใน

ประวัติศาสตร์แห่งพุทธศาสนา ถ้าผู้เฒ่าเหล่านั้นปลงตกและทำได้ ก็จะมีความสุขสดชื่นกลับกลายเป็นความหนุ่มความสาวขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง ที่ไม่กลับแก่เฒ่าแม้ว่าร่างกายจะเนาเข้าโรงไปนี้แหละ คือศิลปะแห่งชีวิต ตามหลักหัวใจของพุทธศาสนา จึงทำให้เราเห็นได้ว่า พุทธศาสนาก็คือยอดของศิลปะของการดำเนินชีวิต ชนิดที่ผู้เฒ่าไม่รู้หนังสือกๆ เงิน กๆ ก็เข้าถึงได้ในเมื่อดำเนินตนไปอย่างถูกต้องดังที่กล่าวแล้ว

ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น ก็มีชีวิตอยู่มาจนกระทั่งถึงขณะที่จะตาย โอกาสก็มีอยู่ในวินาทีสุดท้ายที่จิตจะดับ คือถือเอาอุบายชนิดที่เรียกว่า “ ตกกระไลพลอยกระโจน ” กล่าวคือเมื่อร่างกายจะแตกดับโดยแน่นอนแล้ว ก็พลอยกระโจนตามไปด้วยความแน่ใจว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ไหนที่น่าเอน่าเป็นความรู้ในเรื่องไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาบ้างนั้น อาจจะมาช่วยได้ทันท่วงที นี้แหละเรียกว่าการดับขันธได้ด้วยสติสัมปชัญญะอย่างยิ่งและอาจลุดถึงนิพพานได้ด้วยอุบายที่เรียกว่า “ ตกกระไลพลอยกระโจน ” แม้ว่าจะตายโดยอุบัติเหตุ และเวลาจะเหลืออยู่สักวินาทีหนึ่ง หรือครึ่งวินาทีก็ตาม ก่อนแต่จะหมดความรู้สึกรับตัว ก็ให้ผู้เฒ่าเหล่านั้นระลึกถึงความรู้อันไม่มีเหลือขึ้นมา และถ้าสามารถ

น้อมจิตใจไปสู่ความคับไม่เหลือได้ แล้วปล่อยให้นามรูปคับไป
ก็เป็นการบรรลุนิพพานได้เพราะไม่ได้นึกถึงอะไร ไม่ได้นึกถึง
ผู้ช่วยเหลือหรือทรัพย์สินสมบัติ ลูกหลานหรือสิ่งต่าง ๆ ในขณะนั้น
นึกถึงแต่เพียงอย่างเดียว คือความคับไม่เหลือเท่านั้น

นี้เรียกว่าวิธีปฏิบัติธรรมอย่างลัดสั้นที่สุด ง่ายที่สุด และ
ใช้ได้แก่ทุกคน เท่าที่บรรยายมาทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็น
ลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน—ของตน” ให้เห็น
มูลเหตุแห่งการเกิดขึ้นของมัน ให้เห็นสิ่งตรงกันข้าม (คือ
ความว่างจากความมี “ตัวตน—ของตน”) และให้เห็นวิธี
ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่างจาก “อัตตา” ในฐานะที่เป็นปัญหา
สำคัญสำหรับมนุษยชาติทั้งหมด เพราะว่าความทุกข์ของคน
ทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในภูมิไหนสูงต่ำอย่างไร ก็ล้วนแต่มีความ
ทุกข์เนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน—ของตน” นี้ทั้งนั้น
“อัตตา” นั้นแหละ เป็นตัวทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า
“โดยสรุปอย่างสั้นที่สุดแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วย
อุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์” อวิชชาก็เป็นมูลเหตุให้เกิด
“อัตตา” การคับอวิชชาเสียได้ คือการคับทุกข์สิ้นเชิง การมี
ชีวิตอยู่อย่างถูกต้องทุกลมหายใจเข้า—ออก ทั้งในขณะปกติที่
ไม่มีอารมณ์รบกวนและทั้งในขณะที่เผชิญหน้ากันกับอารมณ์นั้น

แหละ คือการปฏิบัติชอบ หรือตัวพรหมจรรย์ในพุทธศาสนา ที่จะคับอวิชชาอันเป็นบ่อเกิดแห่ง “อตฺตา” เสียได้ อันจะทำให้มนุษยชาติประสบสันติสุขอันถาวรทั้งภายนอกและภายใน รวมทั้งส่วนสังคมและส่วนเอกชน ตลอดเวลาที่มนุษย์เราไม่เข้าถึงความจริงขั้นนี้ โลกนี้ก็ยังคงมีวิกฤติการณ์ถาวรระส่ำระสายวุ่นวายไม่มีหยุด อย่างที่ไม่มีใครจะช่วยให้ เพราะเป็นการกระทำที่ฝืนหลักความจริงของธรรมชาติ หรือของธรรมชาติ กล่าวอย่างบุคคลาธิษฐาน ก็ว่าฝืนพระประสงค์ของพระเป็นเจ้านั่นเอง ฉะนั้น จึงอย่าได้ประมาท ในเรื่อง “อตฺตา” จงได้พิจารณาคูณันใหม่ให้มีสัมมาทิฏฐิ หรือความเข้าใจอย่างถูกต้องจริง ๆ แล้วมาตั้งตนกันใหม่ด้วยการเดินไปตามทางที่ถูกต้องทั้งทางกายทางวาจาทางใจ แล้วก็จะได้ประสบสิ่งที่ดีที่สุดหรือประเสริฐที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้รับโดยไม่ต้องสงสัยเลย

พุทธศาสนามีความมุ่งหมายเพียงเท่านั้น ใจความสำคัญของคำสอนของพุทธศาสนาจึงมีอยู่เพียงเท่านั้น ผู้หวังที่จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาอย่างแท้จริงโดยรวดเร็ว หรือหวังจะได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ จงพยายามศึกษา และพิจารณา ด้วยการกระทำที่สุจริตและรอบคอบเถิด จะได้รับประโยชน์ครบถ้วนจากพุทธศาสนา ไม่เสียที่ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยไม่ต้องสงสัยเลย

พระพุทธเจ้าสอนอะไร

พระพุทธเจ้าสอนอะไร

พุทธทาสภิกขุ

การบรรยายนี้ จะได้เลือกเอาหัวข้อธรรมะ ในฐานะเป็นหลักสำหรับกำหนดจดจำ เพื่อท่านทั้งหลายจะได้เอาไปศึกษาคำอธิบายโดยละเอียดเอาเอง ฉะนั้น ขอให้จงจำไว้ในฐานะเป็นหลักสำหรับจะตอบคำถามแก่ใคร ๆ แม้ที่สุดแก่ชาวต่างชาติต่างศาสนา ซึ่งเราก็ควรตอบให้เป็นที่ถูกต้อง ไม่เป็นที่เสื่อมเสียแก่พุทธศาสนา และมีประโยชน์แก่ผู้ฟังมากที่สุด คงจะได้กล่าวไปตามลำดับ

(๑) ถ้าถูกถามว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร? คำตอบก็มีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “คุณภิกษุทั้งหลาย แต่ก่อนนักคิด เคียงวนกิด ตดาตคตบัญญัติสอนเรื่องทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น” ตอบอย่างนี้ก่อนเป็นเหมาะที่สุด การที่จะไปตอบว่าท่านสอนอย่างนั้นอย่างนี้ อาจจะทำให้พวกรออกไปกระทั่งถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ไม่ทรงสอนก็เป็นได้

ฉะนั้น ควรตอบว่า สอนเรื่องทุกข์และเรื่องความดับทุกข์
เท่านั้น

(๒) ถ้าถูกถามต่อไปว่า สอนเรื่องทุกข์กับเรื่องความดับ
ทุกข์นั้น สอนอย่างไร? ตอบว่า สอนให้เดินสายกลาง
คือเว้นข้อปฏิบัติหรือการกระทำที่เป็นการตามใจตัวเอง และ
ที่เป็นการทรมาณตัวเองให้ลำบาก

ในสมัยนี้มีลัทธิอันหนึ่งซึ่งเป็นลัทธิตามใจตัวเอง โดย
กล่าวว่า จงกิน ดื่ม เล่นหัว ฆ่าเริง เสียแต่บัดนี้ เพราะพรุ่งนี้
เราอาจจะตายเสียก็ได้ แหกหัวไปทั้งโลก ถือหลักอย่างนี้
เรียกเป็นบาลีในครั้งพุทธกาลว่ากามสุขัลลิกานุโยค แปลว่า
ประกอบตนพัวพันอยู่ในกาม เป็นการตามใจตัวเอง คือตาม
ใจกิเลส อีกทางหนึ่งนั้นตรงกันข้าม เป็นความคิดของคนอีก
พวกหนึ่ง เขาไปทรมาณร่างกายให้ผ่ายผอมให้เกือบตายหรือ
บางที่ตายไปเลยก็มี เพื่อว่าอย่าให้ร่างกายนี้เป็นที่ตั้งของกิเลส
ทั้งสองอย่างนี้ล้วนแต่ไม่เรียกว่าสายกลาง สายกลางนั้น
ต้องอยู่ในระดับที่ “พอดี” ได้แก่มรรคมืองค์แปด เช่น
ความถูกต้องในการพูด การคิด การทำ การพยายามพาก
เพียร มีสติ มีสมาธิเป็นต้น

(๓) ถ้าถูกถามว่า ศาสดาของท่านสอนอย่างไร? ในเรื่อง

น พระอรหันต์องค์หนึ่งเคยว่า พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องสังขมเหตุ และความคับไปแห่งเหตุ^๕นั้น ข้อ^๕นี้หมายความว่าความสุขความทุกข์^๕นั้น^๕เหตุ และจะ^๕กับ^๕ทุกข์^๕ได้^๕ก็ต้องกับเหตุแห่งทุกข์เสียก่อน หรือถ้าจะหาความสุข ก็ต้องสร้างเหตุแห่งสุข^๕นั้น^๕ก่อน พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล คือคนต้องใช้ปัญญา เพียงศรัทธาความเชื่อจะเอาตัวรอดยังไม่ได้ กฎแห่งเหตุผลก็คือหลักเรื่องอริยสังคีปรการ คือเรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความคับสนิทแห่งทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความคับสนิทแห่งทุกข์

ถัดไปคือสอนเรื่องให้ช่วยตัวเอง โดยไม่หวังที่จะให้^๕ผู้อื่น^๕ช่วย คือให้ทุกคนพยายามแก้ไขเหตุหรือสร้างผลของตนเอง ถึงแม้ในศาสนาอื่นที่เชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้า ก็ยังมี^๕การ^๕พูด^๕ว่า “พระผู้เป็นเจ้าจะช่วยแต่คนที่ช่วยตัวเอง” ข้อ^๕นี้^๕ก็^๕หมาย^๕ความ^๕ว่า^๕ตน^๕จะ^๕ต้อง^๕ทำ^๕เอง ถึงแม้ว่าพระเจ้าจะช่วยก็จะช่วยแต่เพียงแนะนำวิธี พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า “ตถาคต^๕เป็น^๕แต่^๕สุข^๕ทาง การเดินทางจะต้องเดินเอาเอง” อย่าง^๕นี้^๕เป็น^๕ต้น การที่เราถือเอาพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็น^๕สรณะ^๕ที่^๕พึ่ง ก็^๕หมายความว่า^๕เรา^๕พึ่ง^๕ตนเอง^๕ด้วย^๕อาศัย^๕แนว^๕ของ^๕พระพุทธ^๕พระ^๕ธรรม^๕พระ^๕สงฆ์ ไม่^๕ควร^๕จะ^๕คิด^๕ว่า^๕เรา^๕ขอ^๕ร้อง^๕ให้

พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ช่วยแล้ว ก็จะสำเร็จประโยชน์
 เราจะต้องทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตามแนวของ
 พระธรรม และตามตัวอย่างที่พระอริยสงฆ์ได้แสดงไว้ดีแล้ว
 อย่างนี้จึงจะเรียกว่าทำให้พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์มีขึ้นใน
 ทั่วเรา พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์จึงจะคุ้มครองเรา ก็จะมี
 นำให้เราทำผิดไม่ได้ มีแต่จะนำไปในทางที่ถูกและยิ่ง ๆ ขน
 ไป จนดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

(๔) ถ้าถูกถามว่า พระพุทธเจ้าทรงวางข้อปฏิบัติที่เป็น
 หลักใหญ่ไว้อย่างไร? คำตอบก็ต้องนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า
 โอวาทปาฏิโมกข์ คือประธานแห่งคำสอนทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่
 ว่า ๑. เว้นจากการทำความชั่วทุกประการ ๒. ทำความดีให้
 สมบูรณ์ ๓. ขำระจิตใจให้หมดจด เรื่องไม่ทำความชั่วและ
 ทำความดีให้สมบูรณ์นี้ มีด้วยกันทุกศาสนา แม้กระทั่งจริย-
 ธรรมสากลก็มีหลักกำหนดค้อย่างนั้น แต่ข้อที่ ๓ ขำระจิตใจ
 หมดจด นี้ มีเป็นพิเศษในพุทธศาสนาเท่านั้น เป็นวิธีการ
 ขำระจิตใจให้บริสุทธิ์ หมดจดตามแบบของพระพุทธศาสนาโดย
 เฉพาะ ข้อนี้หมายความว่าแม้สิ่งที่เราเรียกว่าดีที่สุด ถ้ามีความ
 มั่นหมายมากเกินไป เราอาจจะต้องร้องไห้เพราะความดีนั้น ๆ
 ก็ได้ ขอให้ลองสังเกตดูคนฆ่าตัวตายเพราะมีปัญหาเนื่องมา

จากความดีเขาก็ฆ่าตัวตายได้ หรือว่าเราเป็นห่วงเรื่องความดี
มากเกินไป เราก็มีความทุกข์ นี้เรียกว่าเราไม่ได้ชำระจิตให้
หมดจด ยังติดในความดี แม้เรื่องบุญกุศลก็เหมือนกัน บาง
คนก็เมานุญเมากุศลจนเดือดร้อนลำบากอย่างยิ่ง นี้เรียกว่ายึด
มั่นความดีจนเลยขอบเขตหรือมากเกินไป กลายเป็นความโง่
ความหลงขึ้นมา ฉะนั้น จะต้องชำระจิตให้บริสุทธิ์เพื่อไม่ยึด
มั่นถือมั่นทั้งในความดีและความชั่ว การชำระจิตให้สะอาด
คือให้ฉลาดหรือให้บริสุทธิ์ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่ง
สำหรับการพ้นทุกข์

(๕) พระพุทธเจ้าแนะนำให้พิจารณาธรรมชาติเรื่องโลกก่อน
เรื่องอื่นทั้งหมด? ตอบว่าเป็นเรื่อง สิ่งปรุงแต่งทุกอย่าง
มันไหลเรื่อย จึงต้องเป็นคนไม่ประมาท สิ่งที่ไหลเรื่อยนั้น
ทำให้เกิดความทุกข์ คำว่าไหลเรื่อยนี้กล่าวเป็นสำนวน คำ
บาลีเรียกว่า “อนิจจัง” แปลว่าไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงเรื่อย ทั้งที่
เป็นวัตถุเช่นสิ่งของหรือร่างกายและที่เป็นความคิด คือเรื่อง
จิตเรื่องใจอันยิ่งไหลเชื่อมมากขึ้น นี้เรียกว่าทุกสิ่งไหลเรื่อย
มีคนพ้องสมัยกันกับพระพุทธเจ้า ชื่อ Heraclitus ในประเทศ
กรีก ก็สอนเรื่องทุกสิ่งไหลเรื่อย โดยภาษากรีกว่า Panta Rei
นี้แสดงว่ามีคนผู้เรือง ทุกสิ่งไหลเรื่อย มาแล้วตั้งสองพัน

สามพันปี พระพุทธเจ้าท่านนำเรื่องนี้มากล่าวไว้ในฐานะเป็น
 หลักสำคัญในพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน แม้กระทั่งจะสิ้น
 พระชนม์อยู่ในไม่กี่นาที ก็ยังคงกำชับเรื่องนี้ว่า “ช่วยธรรมมา
 สงูซารา สังฆารทั้งหลายเปลี่ยนไป เสื่อมไปเป็นธรรมคา
 อปฺปมา เทน สมฺปาเทถ ท่านทั้งหลายจงทำความไม่ประมาท
 ให้เต็มที่”

(๖) ถ้าถามว่า คำสอนทั้งหมดนั้น จะสรุปสั้น ๆ ที่สุด
 เพียงประโยคเดียว จะว่าอย่างไร ก็ตอบตามพระพุทธ
 ภาษิตของพระองค์เองอีกเหมือนกันว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง
 นั้น ใคร ๆ ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือ
 ของตน” (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา) นี้เนื่องจากมีกน
 ไปขอร้องให้ท่านสรุปคำสอนทั้งหมดให้สั้น ท่านก็สรุปอย่างนี้
 ขึ้นเนื่องมาจากว่าทุกสิ่งทุกอย่างไหลเรื่อย แต่มันยังเลยไป
 ถึงว่า แม้สิ่งที่ไม่ไหลเช่นพระนิพพานเป็นต้น ก็ไม่ควรไป
 ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ให้ถือว่าเป็นเพียง
 ธรรมชาติ ถ้าเราไปยึดมั่นอะไรว่าเป็นตัวตนหรือของตนขึ้น
 แล้ว ความทุกข์ชนิดใดชนิดหนึ่งจะเกิดขึ้นทันที เพราะว่า
 ความยึดมั่นนั้นเกิดมาจากความงอหรืออวิชชา ถ้าเป็นเรื่อง
 “วิชา” หรือปัญญาแล้ว จะไม่ยึดมั่นอะไร จะปล่อยวางหรือ

มีจิตว่างอยู่เสมอ การทำความชั่วเบียดเบียนตนเองหรือเบียดเบียนคนอื่น ก็ล้วนแต่มาจากความยึดมั่น แม้แต่ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงก็มาจากความยึดมั่นถือมั่น บางคนอาจเข้าใจผิดไปว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ นี้ไม่ถูก พระพุทธเจ้าท่านหมายความว่า ความเกิดที่ถูกยึดมั่น ความตายที่ถูกยึดมั่น ความแก่ที่ถูกยึดมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเรา จึงจะเป็นความทุกข์ เพราะท่านได้ตรัสสรุปไว้ตอนท้ายว่า “สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา” แปลว่า บัญญัติธรรม คือร่างกายกับใจ ที่ถูกยึดมั่นด้วยอุปาทานนั้นเป็นตัวทุกข์ ฉะนั้น ถ้าไม่มีการยึดมั่นก็ไม่เป็นทุกข์ คือว่าชีวิตร่างกายจิตใจของเรานี้ ควรใช้มันให้เป็นประโยชน์ตามที่ควรจะใช้ โดยไม่ต้องไปคิดว่ามันเป็นตัวเราหรือของเราอย่างนั้นไม่เป็นทุกข์และได้รับประโยชน์ ฉะนั้น ลำพังการแก่เกิดเจ็บตายนี้ล้วน ๆ ก็ยังไม่เป็นทุกข์ จะเป็นทุกข์ต่อเมื่อในใจมีความยึดมั่นว่ามันเป็นของเรา

ควรทราบต่อไปด้วยว่า ความเกิดความแก่ความเจ็บความตายนี้ ไปยึดเข้ามันจึงได้ชื่อว่าเป็นความเกิดความแก่ความเจ็บความตายของเรา ถ้าไม่ยึดมั่นมันก็เป็นเพียงแต่เรื่อง “ทุกสิ่งไหลเรื่อย” คือเป็นเพียงสังขารที่เป็นอนิจจัง

เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติเท่านั้นเอง ถ้าไปยึดขึ้นมามันเป็นทุกข์ เรื่องการทำการทำงานก็เหมือนกัน ถ้าไปยึดว่าเป็นตัวเรา ของเรา เพื่อเรา แล้วจะเป็นทุกข์ ตั้งแต่แรกก็คิดจะทำกำลังทำ แม้ทำสำเร็จแล้วก็ยังเป็นทุกข์ เราต้องไม่ยึดมัน มีแต่สติปัญญาทำไปให้ถูกวิธีก็ประสบความสำเร็จเอง นี้เรียกว่าทำงานโดยจิตว่าง คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นต่าง ๆ มั่นก็ไม่เป็นทุกข์

(๗) ถามว่า ทิวาไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น จะให้ปฏิบัติอย่างไร? เราก็ตอบตามพระพุทธภาษิตของพระพุทธเจ้าว่า เมื่อได้เห็นรูป ก็สักว่าเห็น เมื่อได้ยินเสียง ก็สักว่าได้ยิน เมื่อได้ดมกลิ่น ก็สักว่าได้ดมกลิ่น เมื่อได้ลิ้มรส ก็สักว่าได้ลิ้มรส เมื่อได้สัมผัสทางผิวหนัง ก็สักว่าได้สัมผัสทางผิวหนัง และเมื่อได้รู้หรือกระทบอารมณ์ทางจิตใจ ก็สักว่ารู้ทางจิตใจ นี่เป็นใจความสำคัญของการปฏิบัติ เช่นตาได้เห็นรูปก็สักว่าเพียงได้ดู คำว่า “ดู” ในที่นี้ก็หมายความว่าดูให้เห็นว่ามันเป็นอะไรเท่านั้น คือระวังไม่ให้เกิดการปรุงทางจิตใจ เช่นเกิดความรู้สึกว่าสวยว่าไม่สวยจนเกิดความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ถ้าเป็นของน่าเกลียดก็อยากจะทำลายเสีย

ที่พอใจก็ว่าน่ารักน่าปรารถนาน่ายึดครอง แล้วก็ไปหลงรัก
 ในสิ่งนั้น ความรู้สึกอย่างนี้เรียกว่ามันเกินกว่าที่พูดว่าเห็น
 สักแต่ว่าเห็นเสียแล้ว มันปรุงเป็นความทุกข์เสียแล้ว ที่ว่า
 เห็นสักว่าเห็นนั้น คือเพียงเห็นว่ารูปนั้นคืออะไร สวยหรือ
 ไม่สวยก็ช่าง และมีสติปัญญาเข้ามาแทรกแซงทันทีว่าควรจะ
 จัดการแก่งสิ่งนี้อย่างไร หรือไม่ต้องจัดการเลย ถ้าไม่ต้องจัด
 การอะไรเลยก็ปล่อยไปไม่แตะต้อง ถ้าควรจัดการอย่างไรใน
 ทางที่ดีที่ควรที่เป็นประโยชน์ ก็ควรทำไปอย่างนั้น โดยไม่
 ต้องปรุงให้เป็นความรักหรือไม่รัก ยินดีหรือยินร้าย คือไม่
 ยอมให้เกิดอุปาทานเป็นตัวตน—ของตน คือจนกระทั่งเป็น
 ความทุกข์

ในกรณีของการได้ฟังเสียงทางหูก็เหมือนกัน แม้ว่า
 เสียงนั้นจะไพเราะ ก็ต้องพิจารณาตรงที่ว่ามันไพเราะก็ช่างมัน
 แม้เราจะรู้สึกว่าเป็นไพเราะก็ไม่ใช่บาปเป็นกรรมอะไร แต่อย่า
 ไปหลงรักหลงชอบใจจนถึงกับอยากได้อยากยึดครอง แล้วก็
 กระทบกระวายใจ อย่างนี้ไม่สมควร แต่ถ้าเรามีสิ่งที่ไพเราะ
 เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เป็นทุกข์แก่ใคร
 แต่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองหรือคนอื่น เราก็ทำได้ เพราะ
 ว่าความไพเราะนั้น ในแง่อันเป็นที่ตั้งของกเลสมันก็เป็นที่ตั้ง

ของกิเลส ในแง่เป็นที่ตั้งของการศึกษามันก็เป็นที่ตั้งของการศึกษา แม้ในแง่จะกล่อมเกลตาารมณฺ์ให้เรียบให้เย็นให้สงบลง ให้ว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวตน มันก็ยังมียู่เหมือนกัน เราต้องรู้จักใช้สิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้อง ถ้าใช้ผิดก็เป็นไปเพื่อกิเลสและเป็นความทุกข์ ถ้าใช้ถูกก็เป็นไปเพื่อการศึกษาไม่เป็นทุกข์ และได้ประโยชน์ในทางที่จะกำจัดความทุกข์ยิ่งขึ้นไป ตัวอย่างเช่นคนตรีที่ไฟเราะ เราเคยใช้กันมาตีกำบรพร์ในกิจการของศาสนา ถือว่าคนกลุ่มออกกลุ่มใจมาจากบ้าน พอเข้ามาในโบสถ์ได้ฟังเพลงที่เยือกเย็นไฟเราะตามแบบของเพลงในโบสถ์ มันก็หายลุ่มใจ มีจิตว่างจากความวุ่นวาย ว่างจากตัวตนอย่างหยาบ ๆ เหมาะที่จะนั่งลงฟังคำสั่งสอน อย่างนี้ก็เรียกว่าใช้ความไฟเราะถูกทาง แต่ถ้ามันเป็นความไฟเราะโดยมีข้อความเกี่ยวกับทางเพศซึ่งยั่วกามารมณฺ์ แล้วคนก็ฟังเพื่อความพอใจทางกามารมณฺ์ จนลุ่มหลงกระทั่งลืมตัว อย่างนี้เป็นกิเลสแน่นอน มันแยกทางเดินกัน อย่างนี้ ข้อที่ว่าพระพุทธรเจ้าท่านสอนว่าได้ยินก็สักว่าได้ยินนี้ ไม่ใช่ทำให้เป็นคนไม่มีชีวิตจิตใจ ยังคงได้ยินว่าเป็นอะไรไฟเราะหรือไม่ไฟเราะ ควรจัดการอย่างไรก็จัดไป ไม่ควรจัดก็อย่าจัด ฉะนั้น เมื่อเขาตำเรา ๆ ก็ฟังรู้ว่าเป็นคำตำ ถ้า

คำถ่านนั้เป็นคำวิจารณ์ตัวเรา เราก็มืทางที่จะเอาคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นมาใช้แก้ไขตัวเราได้ หรือถ้าเป็นเรื่องถ่าเล่นเฉย ๆ เราก็ถือเป็นบทฝึกกรรมมะ เช่นขันคิกก็ยังได้ อย่างนี้เรียกว่าไม่ไ้รับเอามาในฐานะที่จะปรุงเป็นความโกรธ แต่ว่ามีสติปัญญาเข้ามาแทนที่ ความโง่ความหลงไม่เข้ามา ทุกอย่างเป็นการศึกษาหมคเป็นประโยชน์หมค ไม่เป็นที่เกิดของความทุกข์ ไ้ยินสั้กว่าไ้ยิน นั้น หมายความว่าอย่างนี้

ถ้าทำได้ดังที่กล่าวนี้ ก็จ้ะเรียกว่า เห็นสั้กว่าเห็น ไ้ยินสั้กว่าไ้ยิน ไ้คตมกั้สั้กว่าไ้คตม ไ้ลั้มรสกั้สั้กว่าไ้ลั้มรส ไ้กระทบผิวนังกั้สั้กว่าไ้กระทบ ไ้รู้สึกในใจกั้สั้กว่ารู้สึก นี่แหละคือหลักปฏิบัติที่พระพุทเจ้าให้ในฐานะที่จะดับทุกข์ ไ้สิ้นเชิง คือว่าเมื่อปฏิบัติอย่างนี้อยู่ พระองค์ตรัสว่า “ตัวเธอจักไม่มี (จิตว่าง) นั้นแหละคือที่สุดของความทุกข์” หมายความว่าไม่เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือมีอะไรเป็นของเรา มีแต่สติปัญญา เห็นสิ่งท้งปวงไหลเรื่อยอยู่ตลอดเวลา เห็นกฎของธรรมชาติท้งปวง จิตที่ฉลาดอย่างนี้อย่อมจะจัดการกับธรรมชาติอย่างถูกต้อง จิตที่เป็นอิสระอย่างนี้อย่อมสามารถจัดการงานได้คักว่าจิตที่โง่หลงไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน ในเรื่องปฏิบัติเพื่อไปนิพพานก็มีหลัก

อย่างนี้ ในเรื่องอยู่ที่บ้านเป็นฆราวาสทำไรทำนา ก็ต้องเป็น
อย่างนี้ จึงจะไม่มีทุกข์

พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องจิตว่างนแก่ฆราวาส
ฉะนั้นพวกเราจะต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง
โดยอุบาย “นับสิบก่อน” คือพอเกิดความรูสึกอย่างใดอย่าง
หนึ่งก็ให้หยุดชะงักไว้ก่อน อย่าเพิ่งคิดอย่าเพิ่งตัดสินใจอย่าเพิ่ง
โต้ตอบ รอนับจนถึงสิบเสียก่อน ถ้าจิตมันกลุ้มมันกันนับไป
ถึงสิบไม่ได้ เราก็ต้องตั้งต้นนับหนึ่งใหม่ ถ้านับหนึ่งถึงสิบได้
ก็หมายความว่าจิตมันห่างจากความกลุ้มพอสมควรแล้ว มัน
มีสติอยู่กับเนื้อกับตัวพอสมควรแล้ว จึงค่อยตัดสินใจลงไป
ว่าเรื่องนี้เป็นอย่างไร เราจะพูดตอบว่าอย่างไร แล้วจะทำ
อย่างไร การปฏิบัติอย่างนี้ก็อยู่ในจำพวกที่เรียกว่าเห็นสักว่า
เห็นได้ยินสักว่าได้ยินได้ดมสักว่าได้ดมด้วยเหมือนกัน คืออย่า
รู้วามไปทันควันตามความรู้สึกของคนใจ หรือสนองไปตาม
อารมณ์ของกิเลสต่อสิ่งที่ได้เห็นได้ฟัง ได้ดม ฯลฯ ฉะนั้น ข้อ
ปฏิบัติที่ทำจิตให้ว่างจากตัวตนอยู่เสมอนี้ จึงใช้ได้กับคนทุก
ระดับทุกชั้นทุกเพศทุกวัย แต่คนใจ ๆ เขาเข้าใจว่าการปฏิบัติ
อย่างนี้เหมาะสำหรับพระที่อยู่ตามวัดตามป่าตามเขา หรือ
คนที่จะไปนิพพานอย่างเดียว หรือเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้เลย นั้น

เป็นความโง่ของเขา อย่าไปรำพึง พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องสุญญตา (ความว่าง) แม้แก่ฆราวาส ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลาย แม้อยู่ในวัยรุ่นก็จงสนใจไว้เถิด

(๘) ถ้าจะถามว่า เรียนธรรมะกันที่ไหน? พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรียนกันในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีทั้งสัญญาและใจ ข้อนี้หมายถึงร่างกายของคนที่ยังไม่ตาย คือเรียนจากชีวิตโดยตรง และห้องเรียนก็คือร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง โดยพระองค์ตรัสว่า “โลก (ความทุกข์) กิติ ที่เกิดแห่งโลกกิติ ความคับสนิทแห่งโลกกิติ ตถาคตได้บัญญัติไว้ในกายอันยาวประมาณวาหนึ่งนี้ พร้อมทั้งสัญญาและใจ นี้แสดงว่าธรรมะนั้นไม่ใช่จะเรียนจากหนังสือ เพราะหนังสือไม่อาจให้ความจริงเหมือนที่เรียนจากร่างกายหรือชีวิตโดยตรง แต่ทำไมเราจึงต้องอ่านหนังสือ ก็เพราะว่าหนังสือบรรยายวิธีที่เราจะเรียนของจริงจากร่างกายได้ ถ้าจู่ ๆ จะไปเรียนจากร่างกายโดยตรง เราก็ยังคิดไม่เป็น ฉะนั้น เราจึงต้องอ่านบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้อย่างไรเสียก่อน แล้วก็ไปเรียนโดยตรงจากร่างกาย จึงจะเป็นการเรียนธรรมะชนิดที่เป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนา

ถ้าไม่อย่างนั้น มันเป็นเพียงความจำจากหนังสือ เป็นเพียง
ลมปากที่พูดออกมาเท่านั้น

(๙) **ธรรมะหรือความจริงที่เรียนนเปรียบเทียบเหมือนอะไร?**
คำตอบของพระพุทธเจ้ามีอยู่แล้วว่า **ธรรมะที่เรียนและ
ปฏิบัติ** เปรียบเหมือนพวงแหวนสำหรับข้ามฟาก ชั้น
หมายความว่า คนที่ไม่รู้จักมักจะยึดมั่นในพระธรรมว่าเป็นของ
ศักดิ์สิทธิ์พิเศษมากมาย จนถึงกับอ้อนวอนเหมือนกับอ้อน
วอนพระเจ้า อย่างนั้นไม่ถูก พระพุทธเจ้าท่านให้ถือว่า
ธรรมะนี้เป็นเหมือนยานพาหนะ เช่นเรือแพสำหรับข้ามฟาก
เท่านั้น คือไม่เคยมีใครเขาแบกเรือทูนแพขึ้นบนศีรษะพาไป
ถ้ายเมื่อตนข้ามฟากเสร็จแล้ว นี้หมายถึงความยึดมั่นถือมั่น
ในธรรมะว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็ทำผิด ๆ ไปเพราะความ
ยึดผิด ๆ นั้น ยิ่งกว่านั้นยังใช้ความรู้ในธรรมะนี้เป็นเครื่อง
ประหัตประหารกันเป็นเครื่องแข่งขันกัน โอ้อวดกัน จนโกรธ
กัน ทำอันตรายซึ่งกันและกันเพราะเรื่องธรรมะนี้ คือแทน
ที่จะใช้แพนี้ข้ามฟาก กลับกระซากล้ำไม้ไผ่มาหวดมาตีมาทำ
อันตรายกันจนแพนั้นแตกไป ไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย
จากธรรมะ บ้างก็เรียนแบบท่องจำไว้ให้ได้มาก ๆ แล้วก็ข่ม

ชี้กันด้วยความจำในความรู้เห็น ๆ นี้ไม่เป็นการปฏิบัติธรรม
เลย ไม่เป็นพ่วงแพอย่างที่พระพุทธเจ้ามุ่งหมายเลย

เมื่อรู้ว่าธรรมะนี้เปรียบเหมือนพ่วงแพแล้ว เราก็
เห็นความจำเป็นอย่างหนึ่งที่จะต้องมึธรรมะ เพราะว่าเรายังอยู่
ในฟากแห่งความทุกข์ ยังไม่ได้รับสิ่งที่ที่สุด ยังไม่ถึงสภาพ
ที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะได้รับในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ นี่มันไม่
ใช่เรื่องเงินทองข้าวของเกียรติยศชื่อเสียง หรือความสุขทาง
วัตถุทางเนื้อทางหนัง ที่จะเป็ความดีที่สุดสำหรับมนุษย์
เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นก็ยังทำให้คนต้องร้องไห้ ทำให้คนกระ-
หืดกระหอบ ทำให้คนตกนรกทั้งเป็นกันทั่วไป จึงไม่ใช่สิ่ง
สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้

(๑๐) ตกนรกทั้งเป็นนั่นคืออะไร? นรกทั้งเป็น
หมายความว่าไม่ต้องพูดถึงเรื่องนรกหลังจากตายเข้าโลงแล้ว
นั่นไม่ใช่เรื่องสำคัญ เรื่องสำคัญอยู่ที่ตกนรกทั้งเป็น และถ้า
ไม่ตกนรกทั้งเป็นนี้แล้ว หลังจากตายแล้วก็ไม่ตกอีกแน่นอน
ฉะนั้นขอให้สนใจเป็นพิเศษ เมื่อพูดถึงนรก ก็ควรพูดเลยไป
ถึงคำว่า “อบาย” ซึ่งมีอยู่สี่อย่าง ไถ่แก่นรก กำเนิดสัตว์เดีย-
รัจฉาน เปเรต และอสุรกาย ไว้เสียด้วย

เมื่อใดที่มีความร้อนใจเหมือนไฟเผา เมื่อนั้นเรากล่าวว่าตกนรก เมื่อไรที่มีความโง่อย่างไม่น่าจะโง่ เมื่อนั้นก็เป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วในรูปร่างของคนเรานี่เอง ก็เป็นอุป-
 ปาติกกำเนิด เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานทางใจในทันทีทันใดนั้น
 เอง เปรตก็คือขี้หิวเรื่อย หิวในที่นี้ไม่ใช่หิวข้าวหิวอาหาร
 แต่หิวทางจิตใจ หิวอารมณ์ที่น่ารักใคร่น่ากำหนดกตินดี หิว
 เรื่อยก็เพราะว่าสิ่งที่มาสนองความอยากนั้นมันไม่ทันใจ ความ
 อยากวิ่งออกหน้าเรื่อยมันจึงหิวเรื่อย ยกตัวอย่างว่าอยากได้
 เงินสักพันบาท พอแสวงหามาจนจะได้พันบาท มันกลับ
 กระโดดไปหิวหมื่นบาท การได้พันบาทมาจึงไม่หายอยาก
 จึงต้องหาหมื่นบาท พอจนจะได้หมื่นบาทมันก็กระโดดไป
 อยากแสนบาท ทำนองนี้มันก็หิวเรื่อย ล้านบาทมันก็หิวอีก
 ก็ล้าน ๆ บาทมันก็หิวเรื่อย ๆ อย่างนี้คือเปรตที่เรียกว่ามี
 ท้องเท่าภูเขา มีปากเท่ารูเข็ม ปากเท่ารูเข็มคือมันสนองความ
 อยากให้แก่ท้องเท่าภูเขาไม่ทันใจ จึงเรียกว่าเป็นเปรตโดย
 อุปปาติกกำเนิด ถ้าหิวอย่างนั้นตลอดวันตลอดคืนก็เป็นเปรต
 ตลอดวันตลอดคืน หิวชั่วโมงหนึ่งก็เป็นเปรตไปชั่วโมงหนึ่ง
 สำหรับบอสรุกายนั้น “อสุร” แปลว่าไม่กล้าหาญ “กาย” แปล
 ว่าหมู่หรือพวก อสรุกายจึงแปลว่าพวกที่ไม่กล้าหาญ ชี้ชลาต

เมื่อใดใครมีความฉลาดเมื่อนั้นผู้นั้นก็เป็นอสุรกาย มีความฉลาดอย่างไม่มีเหตุผล กลัวแม้แต่จึงจกตุ๊กแกกึ่งก็โอ้เคือน หรือมีความฉลาดอย่างอื่นอีกมากที่ไม่ควรจะฉลาด แม้ที่สุดก็ฉลาดเรื่องเข้าวัดเข้าใกล้พระธรรมใกล้ศาสนา พ่อแม่บางคนที่ยังมีความฉลาดไม่ยอมให้ลูกหลานเข้ามาใกล้ชิดพระศาสนา กลัวจะไม่สวยไม่รวยไม่ทันคน อย่างนี้ก็เรียกเป็นความฉลาดที่ไม่มีเหตุผล ฉะนั้น ถ้าใครมีความฉลาดชนิดนี้ ก็กลายเป็นอสุรกายไปทันที

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้สนใจเรื่องจริง คือ
เรื่องที่ไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่น สำหรับเรื่องนรกหลังจากตายแล้วนั้น เขากล่าวกันไว้แล้ว ก่อนแต่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ในศาสนาอื่นก็มีกล่าวเหมือนกัน เราเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้าซึ่งมีลักษณะเป็นนักวิทยาศาสตร์ เราควรพิจารณาสิ่งเหล่านั้นด้วยเหตุผล และเชื่อปัญญาความรู้สึกของเราเองบ้าง จึงขอแนะนำให้เห็นว่านรกที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างที่อธิบายมาแล้ว และอย่าได้ตกกัน ถ้าทุกคนไม่ตกนรกอย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีใครเดือดร้อนใจ แต่บัดนี้เราเองก็เดือดร้อนผู้อื่นก็เดือดร้อน เพราะกำลังตกนรกตกอบายกันทั่วไปโดยไม่รู้สึกรู้สีก้าว นี้แหละธรรมะจะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ตกนรก

ถ้านรกเปรียบเหมือนทะเล ธรรมะก็เป็นเหมือนพวงแพ ข้ามทะเลแห่งอบายนี้ไปได้ ธรรมะจึงไม่ใช่มีเอาไว้ไหวเอาไว้ ทำพิธีบูชาเฉย ๆ แต่ต้องเอามาใช้ให้เหมือนกับพวงแพ สำหรับข้ามฟากไปให้ได้

(๑๑) ขรราวาสควรจะเรียนธรรมะเรื่องอะไร? มีขรราวาสพวกหนึ่ง หัวหน้าชื่อว่าธัมมทินนะ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกเขาตลอดกาล พระพุทธเจ้าท่านทรงแสดงว่า “สุดคันตะทั้งหลายเหล่าใด ที่ตกคตได้ภายิตไว้ เป็นเรื่องเล็ก มีความหมายซึ่ง เป็นเรื่องเหนือโลก เกยด้วยเรื่องสุญญตา นนคธ ธรรมะที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลายตลอดกาล” พุคสัน ๆ ก็คือว่า ขรราวาสควรจะได้ฟังได้ศึกษาได้ปฏิบัติเรื่องสุญญตา (จิตว่าง) แล้วจะได้รับประโยชน์ตลอดกาล แต่เดี๋ยวนี้นคนไม่รู้เรื่องสุญญตา คนโง่ ๆ เลยแปลคำสุญญตาคิดเป็นสูญเปล่าไม่มีอะไรหรือทำไม่ได้ คนก็เลยกลัว ไม่มีใครแตะต้องเรื่องสุญญตา แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าเป็นเรื่องที่ขรราวาสทุกคนจะต้องสนใจ จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เขาทั้งหลายตลอดกาลนาน สุญญตาแปลว่าความว่าง ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นกิเลส อันทำให้เกิดวาระ

โทสะโมหะ เมื่อจิตใจวุ่นอยู่ด้วยกิเลส เช่นความรักความโกรธ ความเกลียดความกลัวความหลง หรือกำลังทอบายอย่างที่ว่า นี้เรียกว่าจิตวุ่น ไม่ว่าง ในขณะที่จิตว่างจากสิ่งวุ่นเหล่านี้แล้ว มีความฉลาดอย่างยิ่ง มีความปกติอย่างยิ่ง นี้เรียกว่าจิตว่างหรือสุญญตา.

พระพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่สำคัญมาก และอยากจะนำมาบอกกล่าวให้ทราบ มีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุว่า เมื่อใดภิกษุทั้งหลายไม่สนใจในเรื่องสุญญตา แต่ไปสนใจในเรื่องที่เขาปรุงแต่งร้อยกรองกันขึ้นใหม่ ๆ ไพเราะสะสวยทั้งทางตัวหนังสือและข้อความ โดยพวกกวีที่เป็นสาวกรุ่นหลังแล้ว เมื่อนั้นตัวแท้ของศาสนาจะไม่มีเหลือ เปรียบเหมือนกลองศึกชื่ออานะกะของกษัตริย์พวกทศารหะ เป็นกลองศึกสืบกันมาแต่โบราณ พอกลองนั้นมันผุพังตรงไหน เขาก็คว้านเนื้อไม้ที่ผุพังออก แล้วเอาไม้ใหม่อัดเข้าไปพอนาน ๆ เข้าหลายชั่วอายุคน กลองใบนั้นจึงไม่มีเนื้อไม้เก่าเหลืออยู่เลย มีแต่เนื้อไม้ใหม่ที่เป็นของยึดประสานใหม่เท่านั้น กลองใบนั้นสูญเสียเนื้อไม้เก่าสิ้นเชิงฉับใจ เมื่อภิกษุทั้งหลายพุทธบริษัททั้งหลายไม่สนใจเรื่องสุญญตาที่ตถาคตภาษิตไว้ อันเป็นเรื่องลึกมีความหมายซึ่ง เป็นเรื่องเหนือ

โลกที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องสุญญตาแล้ว เมื่อนั้นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาจะไม่มีเหลืออยู่เลย เพราะภิกษุทั้งหลายไปสนใจในเรื่องร้อยกรองขึ้นใหม่ที่เป็นสาวกภายิต โดยพวกกวีชั้นหลังเป็นเรื่องนอกแนวสุญญตา

พระองค์ยังตรัสไว้ในที่อื่นอีกว่า เมื่อใดไม่มีการสนใจเรื่องสุญญตา เมื่อนั้นสิ่งที่เรียกว่าอนาคตภยได้มาถึงศาสนาแล้ว ก็ว่าเมื่อพระองค์ยังมีชีวิตอยู่ภยจะยังไม่เกิด จึงตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ไว้ว่า “อนาคตภยนี้ยังไม่ถึง แต่ในกาลข้างหน้าจะมีสมัยหนึ่งซึ่งพุทธบริษัทไม่สนใจเรื่องสุญญตาของตถาคต แต่ไปสนใจเรื่องที่ร้อยกรองขึ้นอย่างไรเพราะของสาวกรุ่นหลังและไม่ใช้เรื่องสุญญตา เมื่อนั้นชื่อว่าอนาคตภยได้มาถึงแล้ว เมื่อนั้นชื่อว่านิสสัยเลอะเลือน เธอจงรู้ความข้อนี้ เมื่อรู้ความข้อนี้แล้ว จงพยายามสกัดกั้นมันเสีย”

สมัยนั้นก็ควรจะคิดว่าอนาคตภยนั้นมาถึงหรือยัง โดยตัดสินด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อพวกเรายังมีความรู้ ยังมีการปฏิบัติ มีความสามารถที่จะทำจิตให้ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเรากันอยู่บ้างแล้ว ก็ยังเรียกว่าเรื่องสุญญตายังเหลืออยู่ ถ้าเรายังรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น จิตยังว่างได้อยู่บ้างแล้ว

ก็เรียกว่ายังได้รับประโยชน์จากสัจจกถา เนื้อแท้ของศาสนา
ยังเหลืออยู่

(๑๒) เราจะทำจิตให้ว่างได้อย่างไร? ข้อแรกพระพุทธ
องค์ตรัสว่า “โลกันว่าง” พระองค์ไม่ได้ว่าโลกันไม่มีอะไร
เลย โลกันมีทุกสิ่งทุกอย่างตามที่โลกมี แต่ที่ตรัสว่าว่างก็
เพราะมันว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตนหรือสิ่งที่เป็นของตน แม้แต่
ชีวิตของเราเองก็ไม่ควรจะยึดหรือเข้าใจว่าเป็นตัวเรา อะไร
ต่าง ๆ ทั้งหมดก็ไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นของเรา จึงได้เรียก
ว่า “โลกว่าง” แต่เรามองไม่เห็นอย่างนั้น จึงไปยึดว่าเป็น
ตัวเราและมีอะไรเป็นของเรา คือเห็นโลกันไม่ว่าง ด้วยความ
สำคัญผิดเช่นนี้จิตจึงวุ่น เหมือนกับถูกไฟเผาหรือเหมือนตก
นรกทั้งเป็น ถ้าเห็นอยู่ว่าโลกันว่างจริงตามที่พระพุทธเจ้า
ท่านว่า จิตนี้ก็จะไม่ยึดมั่นอะไร และจะไม่เกิดโลภะโทสะโมหะ
ไม่เกิดความรักความเกลียดความกลัวความเศร้า ความอิจฉา
ริษยาหรืออะไรหมก เป็นจิตที่ว่าง ดังคำกล่าวในอรรถกถา
ข้อสัทธัมมบัจโชติกาวา “ราคะโทสะโมหะ สัจจกถา สัจจ
กถา” จิตนี้ชื่อว่าว่าง เพราะว่าจิตนี้ว่างจากราคะโทสะโมหะ
ทั้งหลาย ว่างจากกิเลสที่ทำให้ไปเข้าใจผิดว่านั่นของกูนี้ตัวกู
นั่นของเขานี้ของเรา ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวตนไปหมด แล้วก็

เกิดความรักความโกรธความเกลียด ความกลัว ความหลง
 ความอิจฉาริษยาอะไรต่าง ๆ อย่างนี้เรียกว่าจิตโง่และไม่ว่าง
 คือวุ่น เพราะไปเห็นโลกไม่ว่าง ถ้าเราเห็นสิ่งทั้งปวงว่างจาก
 ลักษณะที่ควรยึดถือว่าเป็นตัวเราหรือของเราอย่างที่พระพุทธ
 เจ้าท่านว่าแล้ว จิตนี้ว่าง คือมันไม่ไปยึดอะไรเป็นตัวตน
 หรือของตน แม้ว่าจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ก็ตาม แต่
 ไม่ได้ยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือของตน คนอย่างนี้ไม่มีความ
 ทุกข์เลย เพราะว่าอะไร ๆ ก็ไม่ได้ยึดไว้ในใจ ส่วนคนโง่จะ
 ยึดมันทุกอย่างว่าเป็นของตน ฉะนั้น วัวควายไร่นาทรัพย์สิน
 สมบัติก็มารุมล้อมอยู่บนศีรษะคนนั้น ในฐานะที่เป็นตัวตน
 หรือของตน เขาจึงต้องเป็นทุกข์ ส่วนคนฉลาดที่มองเห็น
 ตามที่พระพุทธเจ้าท่านว่า และไม่มีความยึดมั่นแล้ว วัวควาย
 ไร่นาทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดก็จะไปอยู่ใต้ฝ่าเท้าของบุคคลนั้น
 รับใช้อย่างเป็นบ่าว อำนวยความสะดวก เขาไม่ยึดมั่นถือมั่น
 อย่างมงายเหมือนคนโง่ อย่างนี้ก็ยังเรียกเป็นคนมีจิตว่าง
 ไม่ได้ยึดอะไรไว้โดยความเป็นตัวตนหรือของตน จึงไม่มี
 ความทุกข์ เพราะเห็นโลกว้างอยู่เสมอ

อนึ่งจิตว่างนั้น คือจิตที่กำลังไม่วุ่นวายอยู่ด้วยความ
 รู้สึกว่าตัวฉันหรือของฉัน ตามธรรมดาเรามีความรู้สึกว่าตัว

ฉันหรือของฉันไม่ถึงขนาดวุ่นวาย อย่างนี้ยังไม่เรียกว่าตัวฉันหรือของฉันแท้ ยังไม่เป็นไร แต่พอไปเกิดรักอะไรเข้าเกิดอยากอะไรเข้าเกลียดอะไรเข้า ตัวฉันนี้แหละมันเข้มข้น มันปรุงด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน อย่างนี้เป็นฉันหรือของฉันเต็มที อย่างนี้เป็นทุกข์ จิตกระสับกระส่าย วุ่นวาย จิตไม่ว่าง ฉะนั้นจึงเปรียบเทียบว่าจิตว่างกับจิตวุ่นนั้นต่างกันอย่างไร ในขณะที่จิตว่างนั้นเราต้องลืมตัวเราหมด ไม่มีตัวเรา ไม่มีของเรา ไม่มีการได้ ไม่มีการเสียอะไรหมดแก่เรา เหลือแต่ธรรมชาติที่เป็นว่างกายหรือที่เป็นสติปัญญา ไม่เจือด้วยกิเลสตัณหา ถึงแม้ว่าเราจะต้องใช้คำพูดว่า “เรา” เช่นพระพุทธเจ้าซึ่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังใช้คำพูดเรียกตัวท่านเองว่า “เรา” เรียกผู้อื่นว่า “เขา” เหมือนกัน แต่ “เรา” หรือ “เขา” อย่างนี้ ไม่ได้ประกอบขึ้นด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน มันจึงยังว่างอยู่ แต่พอเห็นรูปทางตา ฟังเสียงทางหู ฯลฯ จนเกิดความอยาก ความยึดมั่น ใจกระสับกระส่าย อย่างนี้เรียกว่าไม่ว่างเสียแล้ว

ถ้าฆราวาสเชื่อพระพุทธเจ้าในเรื่องสัจธรรม และเข้าใจกันถึงใจใช้เป็นประโยชน์ได้แล้ว คนทุกคนในโลกนี้จะประสบความสำเร็จยิ่งกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้มากมาย พวกเรา

ละเลยเรื่องสัญญาตากันมาเสียนมนาน จนฟังเรื่องนี้ไม่เข้าใจ บ้างก็ไม่เคยรู้ว่า มีเรื่องจิตว่างเป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดของ พระพุทธเจ้า เพราะเข้าไปเห็นแต่เรื่องใหม่ ๆ อย่างอื่น ๆ ที่เข้ามาพัวพันยุ่งไปหมด เรากำลังไปสนใจเรื่องไม่สำคัญ เรื่องไม่เกี่ยวกับสัญญาตา เพราะเนื้อแท้ของศาสนาไม่มี มีแต่ เนื้ออกใหม่ ๆ เรียนเอาไว้คุยโอ้อวดกัน พระพุทธเจ้าท่าน ก็ตรัสว่าเรื่องสัญญาตาเป็นเนื้อแท้หรือเป็นตัวแท้ของพระพุทธ ศาสนาอยู่ตลอดเวลา แม้แต่ฆราวาสก็จำเป็นที่จะต้องศึกษา และเข้าใจในเรื่องสัญญาตาเพื่อประโยชน์สุขสันกาลนาน ใน ทุกกรณี ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียน จะประกอบอาชีพ ทำไร้อะไร ก็ถ้าขยอะไรก็ตาม จะต้องกระทำด้วยจิตที่เป็นอิสระจาก กิเลส ไม่ปรุ่งุ่นอยู่ด้วยความรู้สึกว่าเป็นตัวกูหรือของกู แต่ ว่างจากความรู้สึกชนิดนี้ แล้วจะมีสติปัญญาอย่างยิ่ง ว่องไว ในการคตินึกอย่างยิ่ง เป็นอิสระอย่างยิ่ง นั่นแหละคือประ โยชน์ของสัญญาตา อย่าไปหลงเชื่อตามคนโง่ ๆ ที่แปลคำ สัญญาตาว่า ความสูญไม่มีอะไรเหลือ แต่ที่ถูกต้องนั้นแปลว่า ความว่างจากตัวตนหรือของตน พระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า “ชื่อว่าสัญญาตา ก็เพราะว่างจากตัวตนของตน” คือว่าง จากระากะโทสะโมหะ เพราะเห็นอยู่ว่าสิ่งทั้งปวงว่างจากสาระ

แก่นสาร เรื่องไปนิพพานก็เป็นเรื่องเดียวกัน ถ้าทำให้มาก
ให้ถึงที่สุดก็เป็นพระอรหันต์ เป็นโลกุตระโดยสมบูรณ์ แม้
เราอยู่ในวิสัยชาวโลกก็อย่าจมอยู่ในโลกมากเกินไป ขอให้ยู่
ในจำพวกที่จะขึ้นอยู่กับโลกเสียบ้าง หมายความว่าอย่าให้
ความทุกข์ในโลกนี้ครอบงำเรามากนัก ให้ครอบงำแต่น้อยที่
สุด จนกระทั่งไม่ครอบงำเลย อย่างนี้เรียกว่าเป็นฝ่ายโลกุต-
ระ คือเหนือโลก

(๑๓) อมตธรรม หรือ อมฤตธรรมคืออะไร? ท่านทั้ง
หลายคงได้ยินคำว่า อมฤต หรือ น้าอมฤต และอาจเข้าใจผิด
ว่าเป็นเหล้า นี่เป็นความโง่ตามพวกอสูรและพวกเทวดาครั้ง
ก่อนพุทธกาล ตามนิยายของพวกพราหมณ์ โดยเอาเหล้า
เป็นน้าอมฤต อมฤต แปลว่า ไม่ตาย ก็กินเข้าไปแล้วทำ
ให้ไม่ตาย เทวดาโง่ ๆ เหล่านี้ถือว่าผสมยาอย่างหนึ่งด้วย
เหล้ากินแล้วไม่ตาย แต่เทวดาก็ยังตายอยู่ดี ในพุทธศาสนา
ก็มีสิ่งที่เรียกว่า อมตธรรม คือถ้าเราประพฤติปฏิบัติตามหลัก
สุญญตาถึงที่สุด แล้วก็จะบรรลุถึงธรรมที่ไม่ตาย สิ่งที่เรียก
ว่าไม่ตายนั้น มีพุทธภาษิตว่า “เพราะสิ้นราคะโทสะโมหะ
ชื่อว่าอมตะคือไม่ตาย” ราคะก็คือความรู้สึกว่าตัวตนกลุ่ม
อยู่ด้วยเรื่องจะเอาจะรักจะยึดถือหรือจะยึดครอง โทสะก็คือ

มีตัวตนอยู่ด้วยกิเลสในทางที่จะทะลุที่ต่อย ทำลายขจัดออกไป
 อย่างตรงกันข้าม โมหะนั้นโง่หลงมกยวนเวียนไม่รู้ว่าอะไร
 เป็นอะไร ไครว่าอย่างไรก็เชื่อไปทันที ไม่มีสติปัญญาไม่ใช้
 เหตุผลเพราะขาดความรู้ความชำนาญ เต็มไปด้วยความกลัว
 ตายเพราะรู้สึกว่ามีตัวตน พอสิ้นราคะโทสะโมหะก็ไม่มีตัว
 ตน ไม่มีตัวตนก็ไม่มีอะไรตาย นั่นแหละคือ อมฤตธรรมใน
 พุทธศาสนา แต่ถ้ายังรู้สึกว่ามีตัวเราอยู่ ก็ต้องมีความตาย
 คือ ไปยึดการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ว่าเป็นของ
 ตัวตนไปหมด ถ้าเห็นว่าความจริงไม่ใช่อย่างนั้น เป็นเพียง
 การไหลเรื่อยของสังขารที่เปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ เรามาสมมติ
 เอาเองต่างหากว่า เรา เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความรู้อย่างนี้ จิต
 ที่รู้อย่างนี้คือจิตว่างถึงที่สุด และไม่มีความทุกข์เลย แล้วไม่
 มีใครที่จะเกิด จะแก่ จะตาย จึงเรียกว่าอมฤตธรรม เรื่อง
 อมฤตธรรมหรือเรื่องสัพพัญญุตานี้เป็นเรื่องสูงสุดของพระพุทธ-
 ศาสนา หรือจะว่าของโลกได้ เพราะไม่มีอะไรจะสูงกว่าเรื่อง
 นี้แล้ว ไม่มีอะไรที่จะลึกซึ้งไปกว่าเรื่องไม่มีอะไรเป็นตัวตน
 ดังนั้น เรื่องว่างจากตัวตน ไม่มีตัวตน ไม่มีการ เกิด แก่
 เจ็บ ตาย นี้ จึงเป็นเรื่องลึกซึ้งที่สุด แล้วก็สูงสุดด้วย

(๑๔) อะไรคือนิพพาน ? คำตอบก็คือความว่างจากตัวตน

นี้แหละคือนิพพาน ความไม่ตายนี้แหละคือนิพพาน นิพพาน
 แปลว่าหมดฤทธิ์เดชที่ทำให้เราร้อน แม้ว่าถ่านไฟแดง ๆ
 คีบเอาออกมาจากเตา วางไว้ให้มันเย็นสนิท นี้เรียกว่าถ่าน
 ไฟนิพพาน สัตว์เดียรัจฉานในป่าหรือว่าสัตว์บ้านก็ได้ ถ้า
 เอามาเผือกอย่างคัจฉาหมกพศของสัตว์เดียรัจฉาน ก็เรียกว่า
 สัตว์นั้นนิพพาน ว่าสัตว์ปรีนิพพุโต คือปรีนิพพานแล้ว
 ที่นี้มาถึงคน ถ้าหมกพศ คือหมกตระกะโทสะโมหะแล้ว ก็
 เรียกว่านิพพาน ใช้คำ ๆ เดียวกันแท้ ๆ แม้คนธรรมดา
 เมื่อใดมีจิตใจว่าง ไม่มีความทุกข์เลย เมื่อนั้นก็เรียกว่ามี
 “ตถังคนิพพาน” หมายความว่า เป็นไปโดยบังเอิญหรือ
 ประจวบเหมาะก็ได้ มีจิตว่างไม่พลุ่งพล่านเป็นตัณหา ของกุ
 จิตใจสงบ อย่างนี้เรียกว่า ตถังคนิพพาน หรือ สันติปฏิริก
 นิพพาน (นิพพานที่คนเห็นได้เองหรือชิมได้เอง) แม้ความ
 สงบในขณะที่เป็นสมาธิ ก็เรียกว่าตถังคนิพพานหรือสันติปฏิริก
 นิพพาน เรียกว่านิพพานชั่วคราวนิพพานตัวอย่างนิพพาน
 ชิมลอง มันก็เหมือนกับนิพพานจริง แต่ผิดกันตรงที่ไม่เด็ด
 ขาดไม่ตลอดกาล ขณะที่จิตใจสบายที่สุดเยือกเย็นที่สุด
 สะอาดที่สุด ไปรุ่งสบายที่สุด นั่นคือการกำลังชิมรสของ
 นิพพานชนิดชั่วคราว แต่ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็หมายความว่า

หมตกิเลส และมันเป็นสุขอย่างนั้นตลอดกาล ที่พวกเราว่างจากกิเลสเป็นครั้งคราวนั้น พอว่างก็เป็นเหมือนกับนิพพาน พอไม่ว่างมันก็วนเป็นทุกข์ หรือเป็นการตอบบายอย่างที่ว่า ๔ ประการนั้นบ้าง บางทีก็เป็นมนุษย์ บางทีก็เป็นสุขเหมือนเทวดา เกี่ยวกับกระโจนลงมาสู่อบายอีก เพราะว่ามันยังไม่สิ้นกิเลส นิพพานจึงไม่แน่นอน ความเย็นสนิทยังไม่แน่นอน เราต้องพยายามทำให้แน่นอนให้เกิดขาดลงไป เพื่อจะได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้

(๑๕) เราเกิดมาแล้วเราควรจะได้อะไร? คำตอบก็คือว่า เราเกิดมาก็คควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ ตอบ เช่นนี้ตรงกันทั้งทางพุทธศาสนาและทางจริยธรรมสากลของโลกที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาไหนหมด จริยธรรมสากลเขาระบุความดีที่สุดไว้ว่ามี ๔ อย่าง คือ ๑. ความสุข ๒. ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ๓. ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของหน้าที่ ๔. ความรักที่เป็นสากลแก่ทุกคน

ข้อที่ ๑ คือความสุขนั้น หมายความว่าเกิดมาที่หนึ่งต้องได้รับความสุข แต่ต้องหมายถึงความสุขที่แท้จริง ส่วนความสนุกนั้นเป็นอีกคำหนึ่ง หมายถึงความสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง ทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ นี้ไม่ใช่

ความสุข มันเป็นเพียงความสนุก ฉะนั้น การคับกิเลสพยศ
ของคุณให้หมดนั่นแหละ จึงจะเป็นความสุขที่จริยธรรมสากล
ต้องการ

ข้อที่ ๒ คือความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ น
อกจะพึงยาก คือเขาไม่ได้ถือว่าพอเราเกิดมาก็เป็นมนุษย์
ที่เต็มเปี่ยม ทุกคนไม่ได้เกิดมาแล้ว จะเป็นมนุษย์เสมอ
ไป มันเป็นที่แก้แต่เพียงรูปร่างกาย แต่ความคิดหรือสติ
ปัญญา หรืออะไรหลาย ๆ อย่าง ยังไม่เต็มตามความหมาย
ของคำว่า “มนุษย์” ดังนั้นจึงยังไม่ถือว่ามีความเต็มเปี่ยม
ของความเป็นมนุษย์ เราจึงต้องศึกษา ต้องต่อสู้กับกิเลส
เพื่อให้เกิดความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ มีคุณสมบัติ
สูง สมที่จะเรียกว่าเป็นมนุษย์ได้

“มนุษย์” ตามตัวหนังสือมันแปลได้ว่า “มีใจสูง”
และแปลว่าลูกหลานของมนุษย์ก็ได้ ความหมายก็อย่างเดียวกัน
พระมนูนี้เป็นยอดของบุคคลที่ดี ทั้งทางสติปัญญา ความรู้
ความประพฤติ ฉะนั้น ลูกหลานของพระมนูก็ต้องดีไม่แพ้
พระมนู เพราะฉะนั้นมันก็ควรมีใจสูง ท่านลองถามตัวเอง
ว่าเป็นมนุษย์เต็มหรือยัง หรือยังขาดอยู่อีกก็เปอร์เซ็นต์
พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในอริยวินัยนี้ การเห็นรำคืออาการของ

คนบ้า การร้องเพลงคือการร้องให้ของเด็ก ๆ การหัวเราะ
คืออาการของเด็กอมมือ คำกล่าวนี้เขียนบาสีพุทธภาษิตใน
อังคุตตรนิกายติกกนิบาต นี่เป็นความรู้สึกที่ตรงกันข้าม
ระหว่างอริยวินัยกับวิสัยชาวบ้าน

เพราะฉะนั้น คนที่ลุ่มหลงในเรื่องความสุขชนนิตโลก ๆ
เช่นกามารมณ์ทางเนื้อทางหนังนั้น มันไม่ใช่ความเต็มของ
ความเป็นมนุษย์ มันควรจะเป็นกันเพียงพักเดียวครู่เดียว
แล้วรู้สึกตัว และเดินไปในทางที่ถูกที่เต็มของความ
เป็นมนุษย์ ถ้าไม่หลงไหลเสียเลยได้ก็ยิ่งดี ถ้าปลัดตกลงไปบ้างก็
ควรจะเป็นเพียงครู่เดียวขณะเดียว แล้วก็หันมาสู่ความสูง เพื่อ
ความเต็มของความเป็นมนุษย์ ได้แนะนำลองวัดตัวเองเสีย
บ้าง ว่าเราเต็มแล้วหรือยัง คือเต็มเบี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์
ที่เป็นลูกหลานของพระมनुหรือยัง

ข้อที่ ๓ คือการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่นี้สำคัญมาก เรา
ต้องทำงานเพื่องาน มันจึงจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรเป็น
ถ้าทำงานเพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียง เพื่ออำนาจ มันก็ไม่ถูกต้อง
ตามหลักของจริยธรรมสากล ทำงานเพื่องานนั้นหมายความว่า
ว่า มนุษย์เกิดมาเป็นมนุษย์ มีหน้าที่ที่จะต้องทำอย่างมนุษย์
ก็ขอให้ทำก็แล้วกัน พอทำไปแล้วเงินมาเองชื่อเสียงมาเอง

อำนาจวาสนาตัวเอง มันมาอยู่ใต้ฝ่าเท้าเรา แต่ถ้าเราทำงาน
 เพื่อเงินเพื่อชื่อเสียงเพื่ออำนาจวาสนาแล้ว สิ่งนั้นจะมาอยู่
 บนศีรษะเรา ที่ว่าทำงานเพื่องานนี้เป็นการรับผิดชอบใน
 หน้าที่ของมนุษย์ มันไม่มีตัวตน มันว่างจากตัวตน ไม่เห็น
 แก่น ถ้าทำงานเพื่อเงินมันมีตัวตนตั้งแต่ที่แรก แล้วมันก็
 เห็นแก่นเพื่อตน พอเห็นแก่นมันมักเป็นการทำความชั่ว
 ความชั่วทุกอย่างมันมาจากความเห็นแก่ตน ฉะนั้นจริยธรรม
 สากลจึงบัญญัติว่าทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ไม่ใช่ทำหน้าที่เพื่อเงิน
 หรือเพื่ออย่างอื่น ถ้าเราทำงานเพื่อเงิน เราก็เป็นบ่าวเป็น
 ทาสของเงิน ถ้าเราทำงานเพื่อคนอื่นยกย่องสรรเสริญ เรา
 ก็เป็นบ่าวเป็นทาสของคนที่จะยกย่องสรรเสริญ แต่ถ้าเราทำ
 หน้าที่เพื่อหน้าที่แล้วละก็ เราจะเป็นผู้อิสระ มีจิตใจที่สูงพอ
 ที่จะไม่เป็นทาสของเงินหรือของใคร หรือของอะไรทั้งสิ้น
 เพราะฉะนั้น เราต้องพยายามฝึกหัดจิตใจของเราให้ทำอะไร
 เพื่อหน้าที่ มิฉะนั้นจะเป็นเรื่องวุ่นตั้งแต่ที่แรก มีทุกข์ตั้งแต่
 ที่แรก กลายเป็นเรื่องของพวกเขา พวกเสื่อมเสีย พวก
 ตกต่ำ ไม่ใช่สำหรับมนุษย์ที่ถูกต้องตามความหมายของคำว่า
 มนุษย์ ฉะนั้น ต้องจดจำไว้ว่า มนุษย์เรามีใจสูง ถ้าใจสูง
 ต้องทำงานเพื่องาน ถ้าใจต่ำก็ทำงานเพื่อเงิน เพื่อเอรีคอ์ร้อย

สนุกสนาน แล้วก็ลุ่มหลงไปจนตกอบาย ๔ อย่าง ถ้าเราทำงานเพื่องาน จะมีจิตใจสูงเป็นอิสระ ผู้อื่นก็พลอยได้รับประโยชน์มากมาย แล้วเงินลาภสักการะเกียรติยศชื่อเสียงมันก็มาอยู่ใต้ฝ่าเท้า เรายังข้ามฟากไปถึงสิ่งที่ดีที่สุด หรือภาวะที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลายจงศึกษาเล่าเรียนหรือทำกิจการงานเพื่อสิ่งนี้ อย่างน้อยก็เพื่อทำโลกนี้ให้งดงาม

ส่วนในทางพุทธศาสนาเล่า ^{๕๔๘} ^{๕๔} สิ่งที่ดีที่สุดนั่นคืออะไร? พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นิพพานัน ^๕ ปรม ^๕ วนุติ พุทธา แปลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าวว่า นิพพานเป็นบรมธรรม บรมธรรมนั่นคือสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรได้ เพราะถึงถึงสิ่งที่ดีที่สุด สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ไม่มีอะไรดีไปกว่านั้นแล้ว ถ้าว่านิพพานนั้นก็คือความหมดพยศ ความดับเย็น ไม่มีพิษร้อน พิษร้ายของพยศ ฉะนั้น ทุกคนจงมีนิพพานนี้สูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ จนเป็นนิพพานเด็ดขาด ฉะนั้นในเวลาใดนาที่ใดที่เราไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตนของฉนั้น นั่นก็เป็นนิพพานโดยปริยายหนึ่ง มีรสชาติเหมือนนิพพานชนิดแท้จริงเหมือนกัน แต่อย่าไปปนกับสิ่งที่เราไม่ได้กระทำเอง เช่นว่าเรานอนหลับสบาย จะเรียกว่าเป็น

นิพพานไม่ได้ เพราะว่าไม่ได้กระทำ ไม่เกี่ยวกับการควบคุม
บังคับจิตใจ มันจะต้องเป็นภาวะที่เราจัดเราทำเราปรับปรุง
ให้เป็นความว่าง ฉะนั้น เราปรับปรุงชีวิต การงานต่าง ๆ
ให้ไม่มีของร้อน ไม่ให้ตกอบายทั้ง ๔ ชนิด ในชีวิตประจำ
วัน แล้วก็มีความเป็นอิสระ เยือกเย็นสบาย นี่แหละเป็น
การขมลองโน่นนิพพานตัวอย่างหรือบรมธรรมตัวอย่าง หรือ
สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรได้ในชาตินี้

ข้อที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย คือความรักหรือความ
เมตตาสากล นี่เป็นที่สุดของความเห็นแก่ตัว คนเห็นแก่ตัว
จะรักแก่ตัว หรืออย่างมากที่สุดก็รักพ่อแม่บ้างเท่านั้น และก็ไม
มากเท่าตัวเอง ที่ว่าเห็นแก่ประเทศชาติศาสนาก็เป็นเรื่อง
ลม ๆ แล้ง ๆ ว่าไปตามธรรมเนียมเท่านั้น ฉะนั้นเราต้องอบ
รมจิตใจให้สูง ขนาดมีความรักที่ไม่มีขอบเขต คือไม่เห็นแก่
ตัวเอง ความเห็นแก่ตัวนี่แหละ จำไว้เถอะว่าเป็นศัตรู
อันร้ายกาจที่สุดของมนุษย์ ของสังคม เราต้องทำลายสิ่งนี้
โดยการฝึกหัดให้เห็นแก่ผู้อื่น ลืมตัวเองเสียก่อน พวกคริส
เตียนเขาถือว่า รับใช้ผู้อื่นคือรับใช้พระเจ้า ถ้ารับใช้ตัวเอง
คือรับใช้ชาตนา (พญามาร) ถ้าเราเกลียดชยะแขงที่จะรับ
ใช้พวกภุกตผู้มีศาง เราก็อย่าเห็นแก่ตัว ต้องรับใช้ผู้อื่น แต่

อย่าไปมุ่งหวังอะไรเข้าตัว แต่เราก็ได้ทั้งหมดที่ควรจะได้ เพราะว่าการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นนั้น มันใหญ่โต กว้างขวาง มันรวมประโยชน์ของเราอยู่ด้วย แต่ถ้าเรา มุ่งประโยชน์ของเรา มันจะค่อยปลีกตัวออกไป หลีกออกไป ในทางที่เห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ เพราะฉะนั้นปีศาจเสียเลย จง เห็นแก่ผู้อื่นในอุดมคติที่ว่าทำประโยชน์ผู้อื่นให้มันจริง ๆ เสีย อย่าทำแต่พอสัพปากว่าตามธรรมเนียมประเพณี เช่นกฎเขา บังคับว่าเป็นอนุรักษาคต้องทำประโยชน์ผู้อื่น นี่เป็นเพียง เรื่องเล่นละคร

ความเห็นแก่ตัวยังทำให้เกิดความโลภความโกรธความ หลง คนขี้โมโหก็เพราะเขาแต่ใจตัว เพราะเห็นแก่ตัวมากกว่าเห็นแก่ผู้อื่น อย่างนี้เป็นตัวอย่าง ความโลภความโกรธ ความหลงมันยังเผาบุคคณันั้น ฉะนั้นจึงว่าความเห็นแก่ตัว เป็นข้าศึกแก่ตัวผู้ตนเอง แล้วมันทำให้ผู้อื่นพลอยเดือดร้อน ไปด้วย นั่นก็คือเป็นข้าศึกแก่ผู้อื่น ฉะนั้น หลักพุทธ ศาสตร์น่าจะมีเพียงข้อเดียวว่า ทำลายความเห็นแก่ตัว จน กระทั่งหมดตัว ไม่มีความรู้สึกทว่าเป็นตัวกูหรืออะไร เป็นของกู ทำลายความรู้สึกอันนี้เสีย เขาเรียกว่าความไม่ ยึดมั่นถือมั่น ถ้าเราทำลายความเห็นแก่ตัวเรื่อย ๆ ไป จน

กระทั่งหมดตัว ก็เป็นพระอรหันต์เลย พระอรหันต์คือผู้
หมดความเห็นแก่ตัว เพราะท่านหมดความรู้สึกรู้สึกที่ว่ามีตัวฉัน
และไม่มีตัวฉันสำหรับจะเห็นแก่ตัวฉัน

ส่วนเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำลายความเห็น
แก่ตัวไปเรื่อย ๆ หรือว่าทำลายตัวตนชนิดที่เลว ๆ ให้เป็น
ตัวชนิดที่ดี ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่ามันค่อย ๆ จางไปหมดไป
ในที่สุด ไม่มีความเห็นแก่ตัว เราจึงจะมีความรักสากล รัก
ที่ไม่มีขอบเขต เห็นแก่คนอื่นทั้งโลกและทั้งหมดได้ในที่สุด
นั้นเรียกว่าใจสูงใจสะอาดบริสุทธิ์ถึงที่สุด เป็นเครื่องวัด
สถานะของความดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ในชีวิตนี้ เขาเรียก
สั้น ๆ โดยภาษาลาตินที่เป็นภาษาสากลว่า Summum Bonum
คือความดีที่สุดในชาตินี้ ความดีที่สุดของมนุษย์นั้นแหละเขา
ระบุว่าต้องได้กันในชีวิตนี้ จะแก่ตัวหรือขอผัดผ่อนว่าค่อย
ได้ในชาติหน้านั้นไม่เอา การที่ผัดผ่อนไว้ว่าค่อยได้ในชาติ
หน้านั้นไม่เรียกว่า Summum Bonum ในที่นี้ ความดีที่สุดของ
มนุษย์ มนุษย์ต้องให้ได้กันในชีวิตนี้ ฉะนั้น เราต้องนึกถึง
ข้อนี้ เพราะคนที่ปัญญา เป็นนักปราชญ์ เป็นนักปรัชญา
เป็นนักจริยธรรมโดยเฉพาะ เขามองเห็นกันอย่างนี้

เราพิจารณากูแล้วก็เห็นจริง ไม่มีทางจะค้าน และ

ไม่จำเป็นที่จะหาวิธีบัญญัติเป็นอย่างอื่น ในเมื่อหลักอันนั้นมัน
 เข้ากันได้กับหลักพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่อยู่แล้วด้วย มัน
 เข้ากันได้กับจริยธรรมสากลในศาสนาอื่นได้ เข้าศาสนาอื่นก็
 ได้ ศาสนาพุทธก็ได้ จึงเป็นอันว่าเพียงพอแล้ว ไม่ต้อง
 พยายามที่จะตั้งขึ้นมาใหม่ให้ลำบาก และเมื่อมองดูแล้วก็
 เห็นว่าผู้มีปัญญาหรือนักจริยธรรมเหล่านี้ เขาไม่ได้ตั้งด้วย
 ความชอบใจพอใจของเขาเป็นประมาณ เขาเอาวิชาความรู้ที่
 กันควักกันมาแล้วตั้งหลายชั่วคน เอาเหตุผลตามวิธีของวิชา
 ความรู้ หรือเอาธรรมชาติเป็นหลัก เขาจึงพบความรู้อัน
 ขึ้นมา ฉะนั้นจึงถูกแล้ว เรารับเอาไว้ใช้ได้โดยไม่ต้องกลัว
 ว่ามันจะผิด มันง่ายยดี และเราจะพูดกับคนอื่นรู้เรื่องง่าย
 ด้วย หรือเราไปที่ประเทศไหน เขานับถือศาสนาอะไรก็ตาม
 ถ้าเอาหลักจริยธรรมสากลนี้มาพูดกัน ก็จะเข้าใจกันได้ทันทีเลย

แต่ในทางพุทธศาสนานั้น คำว่าเมตตานี้ต้องการให้
 มีไม่จำกัด คือแผ่เลยไปถึงกระทั่งสัตว์เดียรัจฉานตัวเล็กตัว
 น้อยด้วย แต่จริยธรรมสากลอาจจะยกเว้นสัตว์เดียรัจฉาน
 คือจะไปฆ่าปลา ฆ่าเนื้ออะไรมาแกงกินก็ได้ ไม่ผิดจริยธรรม
 สากล คำว่าเมตตาสากลของจริยธรรมสากลนั้นหมายถึง
 เมตตาเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่กว้างมากเท่าของพุทธศาสนา

ซึ่งเล็งเห็นจิตใจของสัตว์ที่มีชีวิตเหล่านั้นว่ามันไม่อยากตาย ไม่อยากทุกข์เหมือนกับเรา ฉะนั้น เราช่วยเหลือในกรณีที่ ควรช่วยเหลือได้ ด้วยความรักด้วยความสงสาร ด้วยความ เมตตาากรุณามัน นี้เป็นความดีสูงสุดของมนุษย์ อันสุดท้าย ที่คาบเกี่ยวกันระหว่างเรากับผู้อื่น

ในฝ่ายแก่ตัวเราก็ให้มีความสุข ให้มีความเต็ม ทำ งานเฟื่องงาน ที่เกี่ยวกับผู้อื่นก็ให้รักเขาเหมือนกับรักตัวเอง ถ้าเราปฏิบัติอย่างนี้ได้ เราจะเป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็น คริสเตียนที่ดี เป็นอิสลามที่ดี เพราะว่าทุก ๆ ศาสนาต้องการจะให้ทุกคนเป็นสุข พ้นจากความเป็นทุกข์ เพราะ ฉะนั้นเราไม่ต้องรังเกียจศาสนาหนึ่งศาสนาใด ถึงแม้ชาว คริสเตียนก็เหมือนกัน ถ้าเขาเป็นคริสเตียนที่ถูกต้องและที่ดี ก็จะเป็นพุทธบริษัทโดยไม่รู้สีกตัว เพราะว่าพระเยซูได้สอน ให้รู้จักรักผู้อื่นยิ่งกว่าตัว ให้สลัดตัวกูของกูทิ้งไปหมกเพื่อเห็น แก่ผู้อื่น โดยถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า อย่าง นี้เขาก็ไม่มีตัวกูของกูเหมือนกัน แต่มันเป็นอุบายหรือเป็น เกล็ดอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งก็จะทำง่ายกว่าวิธีของเราซึ่งต้องอาศัย ใช้สติปัญญามาก ของเขาให้ใช้ความเชื่อมาก จึงจะสละตัว ตนได้ โดยไปเห็นแก่ผู้อื่นตามความประสงค์ของพระผู้เป็น

เจ้า มันก็ไม่มีควมยึดถือตัวความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน มันก็ได้ผลเท่ากัน ทำให้โลกนี้มีสันติสุข ทำตัวเองให้มีความสุข ฉะนั้น คริสเตียนที่ศีกเป็นพุทธบริษัทอยู่ในตัว ถึงแม้ศาสนาอิสลามที่ว่าร้ายกาจที่สุดนั้น ก็อย่าลืมนะว่า บางทีเขาใช้ความร้ายกาจนั้นเพื่อให้คนเลิกจากความโง่มาสู่ความฉลาด จากความผิดมาสู่ความถูก แล้วความถูกนั้นก็คือความไม่เห็นแก่ตัวเช่นเดียวกันอีก ฉะนั้น การที่เขาถืออาวุธอาจเป็นการได้บุญเหมือนกัน ถ้าเขามุ่งหมายจะเปลี่ยนคนโง่ให้เป็นคนฉลาด เปลี่ยนคนเดินผิดทางมาเป็นคนเดินถูกทาง ฉะนั้นเราไม่ควรจะตั้งข้อรังเกียจศาสนาอื่น โดยมองเห็นว่าทุกศาสนาก็มุ่งสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ด้วยกันทั้งนั้น

ฉะนั้น ขอให้เพลงในสังคมที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ในชีวิตนี้เสียแต่บัดนี้ และสอนพวกเด็ก ๆ ให้รู้จักสังคมที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้เสียแต่บัดนี้ ให้รู้ว่าสิ่งที่เรากำลังได้อยู่นี้อย่างไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด ขอให้เข้าใจว่ามันยังมีสิ่งที่ดีกว่านั้น เด็กตัวเล็ก ๆ ถ้าได้กินเนื้อสะอาดให้อิ่ม แล้วไปขี่ประตูกว้างเล่นก็สุขที่สุดที่ดีแล้ว เราก็เห็นว่าความรู้สึกนี้เป็นของเฉพาะเด็กเล็ก ๆ ฉะนั้น จะเป็นจริงตามที่เราแต่ละคนรู้สึกก็ได้ เราต้องเอาความจริงของธรรมชาติ สิ่งที

เรารู้สึกอยู่เดี๋ยวนี้ อย่าเพิ่งถือว่าเป็นความจริงโดยเด็ดขาด
เดี๋ยวจะเหมือนเด็กเล็ก ๆ ที่กินเนื้อสะเต๊ะอ่อมแล้วก็ไปขี่ประตู่
แกว่งเล่น พอใจเท่านั้นเอง ไม่มีอะไรดีกว่านั้นแล้ว

ฉะนั้น เรื่องจริยธรรมสากลและคำสอนของพุทธ-
ศาสนาจึงเป็นลู่ทางทำให้เราเดินไปสู่สิ่งที่ดีที่สุดนั้นได้ จึงนำ
มาบรรยายเป็นหัวข้อ ๆ เช่นว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างไร
สอนอะไร เรียนที่ไหน เหล่านี้เป็นต้น และเปรียบเทียบ
ด้วยหลักจริยธรรมสากล ซึ่งไม่เป็นของศาสนาไหน แต่เป็น
ของมนุษย์ทุกคน ว่ามันตรงกันในเรื่องที่ว่า เกิดมาแล้วต้อง
ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด สิ่งที่ดีที่คนนกกอบณะทมจอตว่างจาก
ตัวตน จะไม่มีความทุกข์ ไม่มีทางเกิดความขี้ขลาด ไม่มี
อะไรเป็นสิ่งที่น่าตำหนิ จึงพยายามรักษาหรือปรับปรุงจิตใจ
ในชีวิตประจำวันนี้ ให้มันว่างจากความเห็นแก่ตัวอยู่เรื่อยไป
แต่ให้เต็มไปด้วยสติปัญญา และอย่าเข้าใจผิด ๆ ว่าสูญญตา
นั้นแปลว่าสูญไม่มีอะไร สูญญตาแปลว่าว่างจากความเห็นแก่
ตัว แล้วก็เป็นความว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวตนด้วย นี้แหละ
คือสิ่งที่ดีที่สุดตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา แล้วก็ตรง
กับหลักจริยธรรมสากล คือให้มีความสุข มีความเต็มแห่ง
ความเป็นมนุษย์ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วก็มีความรักสากล

ขอให้กำหนดจดจำข้อความเหล่านี้ไว้ เอาไปพิจารณา
พิจารณาเป็นประจำวัน อย่าดูถูกดูหมิ่นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย
เดี๋ยวนี้เรากำลังไม่ได้ประโยชน์จากพระธรรมจากพระศาสนา
เพราะว่าเราให้ความสนใจแก่พระธรรมน้อยไป เวลาที่เรา
ศึกษาพระธรรมมีไม่ถึงครึ่งเปอร์เซ็นต์ของเวลาทั้งหมดที่เรา
มี เรียกว่าเราไม่เข้าใจคุณค่าของพระธรรม ไม่ให้ความเป็น
ธรรมแก่พระธรรม พระธรรมจึงไม่ให้อะไรแก่เรา ยิ่งถ้าเรา
ไปเหยียบย่ำดูถูกพระธรรม พระธรรมก็จะตบหน้าเรา ขอให้
รู้ไว้ด้วยว่า พระพุทธเจ้าก็ยังเคารพพระธรรม รวมทั้งคณะ
สงฆ์ที่ประกอบด้วยธรรม นี้พระพุทธเจ้าตรัสเอง ไม่ใช่เรา
ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ท่านนึกว่าท่านควรเคารพ
ใคร มองไปมองมาไม่เห็นมีใครที่ควรจะเคารพ แต่ระลึกได้
ว่าพระพุทธเจ้าทุกองค์ ในอดีตก็ดีในอนาคตก็ดีปัจจุบันก็ดี
เคารพพระธรรม หรือว่าคณะสงฆ์ที่ประกอบด้วยธรรม ไม่
เคารพตัวบุคคลแต่เคารพธรรมะที่อยู่ในตัวบุคคล พระธรรม
ที่กล่าวมานี้ เป็นแนวหรือหนทางที่จะไปสู่จุดสูงสุดที่มนุษย์
ควรจะไปให้ถึง ฉะนั้น ขอให้ทุกคนสนใจในพระธรรม และ
มีความเจริญงอกงามตามทางของพระธรรมจงทุก ๆ คนเทอญ

ตามรอยพระพุทธองค์

เมื่อถึงเกียรติ เกียรติศักดิ์ รักสงบ
ก็จะพบ นิพพานได้ ดั่งไขชาน
ตัวท่านแหละ รู้ชัด อุบัติการณ์
ว่าตัวท่าน เองถึง ซึ่งวิมุตติ

จงดำเนิน ตามรอย พระพุทธองค์
บากบั่นมุ่ง รางวัล อันเอกอุตม์
แน่วตั้งอา - ทิത്യอุทัย ไม่มีทรุด
ท่านจะยุต วิมุตติได้ ไม่เปล่าเอย ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายหลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชนจากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร. ๘๘๘๗๔๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ
ในโครงการ ทบพระ พยธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๙.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบัน
หนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๔๔๑๔๓๔

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์ในครั้งแรก
และขอกราบขอบพระคุณ คุณอภิชาติ แจ่มจันทร์ จิตรกรผู้วาดภาพปก
หนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๑๗. เรื่อง อภิธรรมคืออะไร?	ราคา ๖๐ บาท
๑๘. เรื่อง นาวาสคืออะไร?	ราคา ๖๐ บาท
๑๙. เรื่อง การศึกษาคืออะไร?	ราคา ๖๐ บาท
๒๐. เรื่อง วิธีปฏิบัติธรรมทางลัด	ราคา ๘๐ บาท
๒๑. เรื่อง ศาสนาคืออะไร?	ราคา ๕๐ บาท
๒๒. เรื่อง พุทธทาสตอบปัญหา	ราคา ๕๐ บาท
๒๓. เรื่อง ศาสนาสำหรับปัญญาชน	ราคา ๕๐ บาท
๒๔. เรื่อง วิธีระงับดับทุกข์	ราคา ๕๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง
จัดพิมพ์เป็นธรรมสังฆการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๕

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เลมี่ค อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๑๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๔๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

ขอกราบอนุโมทนาแต่ทุกท่านที่สนับสนุนและร่วมสมทบค่าจัดพิมพ์ในราคา ๘๐ บาท